

TyH Madártani Intézet
Könyvtára
Leltári szám: 674/1996 ✓

H. 4289.

TERMÉSZETI HISTÓRIA.

A' Linne Systémája szerint.

ELSŐ TSOMÓ. AZ ÁLLATOK ORSZÁGA.

Írta

FÖLDI JÁNOS.

Az Orvosi Tudománynak Doctora, a' Ns. Szabad
Hajdú Városok Kerületének rendes Orvosa,
és a' Jénai Physica, és Minerális Tudós
Társaságoknak Tagja.

POZSONBAN,

Wéber Simon Péter költségével, és betűivel.

1801.

Nemzetem! Földieim!

A' szomszéd Nemzetségek minémű nagy igyekezettel, és melly hasznos előmenetellel gyakorolják, kivált ez utolsó Fél századtól fogva, a' TERMÉSZETI HISTÓRIÁT, ezt a' Tudományt, mellynek olly nagy befolyása vagyon, mind az egész Status javára, mind magánosan kinek kinek esméretére és hasznára; a' ki erre veti figyelmetességét, minden jól látja: a' midőn mi nálunk, ki vévén a' Királyi Oskolákat, ez még közönségesen nem is taníttatik, a' midőn mi nálunk sok Oskolákban, óh fájdalom! ez még a' Tudományok közzé valónak sem esmértetik, a' midőn, kivált született Nyelvünkön, ennek még *Embryója* is alig termett meg!

Nyelvünk nem alkalmas é erre, vagy mi magunk nem vagyunk alkalmasok? mind a' kettő méltatlanság; de mind a' kettő, szerentsénkre, megczáfolható gyanúság! Honnan vagyon még is, hogy mi az ebben nagyra ment Nemzetekkel melleselesen (parallele) nem megyünk, hanem minékünk félszázados lépésekkel kell kísérnünk azokat? honnan vagyon, hogy ha valamit idegen Nyelven ezen Tudományról hallottunk, abban megfenneklünk, hogy az Oskolákon túl, ebben semmit nem lendítünk, hogy az ezen Tudománytól ígértetett, és töle várt hasznót, 's előmenetelt soha el nem érjük, 's a' t.? De, honnan vagyon az a' rettenetes különbség, hogy esmeretesebb még ma is, sokkal, a' fagyos vad Szi-

Oh Jehova!

Melly kiterjedök a' Te Munkáid!

Melly böltsen teremtetted mind azokat!

Melly tellyes a' Föld a' Te Fagyoniddal!

Dávid. 'Sólt. CIV. v. 24.

*A' Teremtésnek czélja az ISTENnek ditsóítottése. —
a' Természet Munkáiból, — egyedül az Ember által. —
Mennyivel inkább szükség tehát, Ember, esmerned a'
Természetet!*

Linne.

béria, a' sivatag Tatár Ország, 's a' t. és több természeti Szülemények (*Productumok*, *Naturalien*) neveztetnek azokról, mint Magyar Országról, ámbár sokak azok közül itt is találtatnak? — ennek több lehető okai közül gondolja kiki azt, a' mi előtte legesmeretesebb: én addig azt mutatom meg, hogy ezt Magyar-nak, magyarul tanítani leghasznosabb volna.

Nemzetem! tanítsd és tanítsd valahára avagy tsak ezt az egyetlen egy Tudományt Nemzeti nyelven! Ennek idegen nyelven való taníttatása, idegen nyelvet behozó, — újra tanulni való, — sokakat kirekesztő, — mind ezekből a' czélt el nem érő, — és tsak idegeneket boldogító! Nints soha egy Tudomány is, melly az idegen Nyelvet hamarább béhozza, mint ez! (értvén a' Természetnek mind a' három Országait együtt) Annyi temérdek dolgoknak Nevei, hatható-sabb lévén az első *impressio*, lassanként édesednek, megragadnak, *familidrizálódnak*, szokásba 's folyamatba vétetődnek, meggyökeresednek, és azokkal együtt végre a' Nyelv is, mellyen azokat vettük, 's melly e' végre maga értését szükségessé tette, nem ügyelvén semmit arra, hogy azok még magyarul is vólnának, vagy ha nintsenek; ki lehetne tenni. — Ez elébb kortsosodás, végre a' Nemzeti Névnek egész elenyészése! A' mi mai, kivált idegenből forgatott Könyveink, tellyesek már ma *Spanyolléggel*, *Esőféreggel*, *Partiféreggel*, *Améikai Kékényjával*, *Krappal* 's több számtalanokkal, mellyek az Irónak önnön nyelvében való járatlanságát, és a' dologgal való esmeretlenségét egyszerű elárújják, a' Nemzeti Névre pedig, mellyen azok esmeretesebb vólnának, új fátyolt húznak, azokat homályos köddel beborítják, mellyen tsak az láthat által, a' ki mind a' két Nyelvet, 's a' dolgot is jól érti. De —

Nints a' mi az Oskolai idegen nyelven való tanulás után, sikertlenebbül 's haszontalanabbul maradjon,

jon, mint ez, és úgy megkívánná az azután Hazai nyelven való újra tanulást, ha valaha azokat haszonra akarjuk fordítani, mint ez! A' mi Ifjaink, a' kik idegen Nyelven hallgatják a' Természeti Historiát, Maszkarás Bálba járnak, melly tsak éjtszaka, és gyertya világnál tart; kimúlatják, kifárasztják benne magokat, és midőn haza jönnek 's megvirrad, nem tudják kivel tánczoltak, az az miről hallottak olly szépeket! Nem egyéb ez ő reájok nézve, hanem egy *Camera obscura*, mellybe az idegen Nyelveknek szoros ablakain békintgetvén, sok szép Tümeményeket, — igazán Tümeményeket látnak; de a' mellyről szemeket elvévén, azonnal minden látott szép Jelenségek eltűnnek! Végre,

Holott ez mindeneket egyaránt illető Tudomány volna: megfosztatnak az idegen Nyelv által ettől mind azok, a' kik ennek kultsát előre meg nem szerzették. Nem a' Köz Emberek é a' Mezőknek, Erdőknek, Hegyeknek, Völgyeknek, Berkeknek bujkálói, 's majd szinte szülöttei? és nem az övéik é a' Természetnek elszórt, és elzárt Szüleményjeit legelébb feltalálható, felkereső, helybehöző, és kimunkálódó kezek, 's a' t. ?

Mind ezeknek következése osztán az, hogy ez a' szükséges és szép Tudomány, melly még tsak *Plánta*, a' Status hasznára várt gyümölsét meg nem érleli; hanem az, vagy virágjában elhervad, vagy haszontalanul leférgedzik; az az, nem *szül* ezen tsekély Esmeret olly előmenetelt, hogy ebből a' Kereskedésnek több több új, hasznos ágai nyíljanak, hogy sok Allatoknak, 's azoknak különb különb részeinek haszonra fordítása világosodjon. — Nem *terem* sok Növényekkel való megesmerkedést, kereskedést, új hasznok feltalálását, és mind itt, mind amott, sok károknak elfordíthatását. Nem *származik* ebből sok lábbal tapodott földdrágaságainak megesmerése, megbetsülése, kikeresése, és műbvevétele, — a' Hegymivelésnek vagy Bányászságnak (*Bergbaukunde*) a' *Technológiának*, vagy

a' tsupa természeti Szülemények kidolgozásának, 's az abból származó Kézimesterségeknek közöttünk terjedése, a' különb különb *Fabrikáknak* felállításához való Értelem, azoknak fundamentomos lábra állítása, fenn tarthatása, — egy szóval, sok dolgozó kezeknek munkába hozása, és az Életnek sokféle bőldogítása.

Ennek következése továbbá, mint eddig is vólt, az idegenekre szorulás, azoknak nagyobb betsülése, a' magunkéinak drágán fizetése, az ok nélkül sohajtozó panasz, és ezen igazságnak is valóságosodása, hogy nints olly Tudomány, melly az idegenek kezébe Hazánkban több kenyeret adjon, mint ez! Nemzetem tanítsd és tanítsd valahára, avagy tsak ezt az egyetlenegy Tudományt Nemzeti nyelven!

És éppen ilyen tekinteteknek meggondolásából, 's ezen czélra való Intézetből tészem én most a' Nemzet lábaihoz, Nemzeti nyelven, ezen elkezdett TERMEZETI HISTORIÁMnak első Tsomóját, az ALLATOK ORSZÁGÁT, igyekeztvén tsomónként hozzá adni, ha élek, és ha munkámnak kedvességét tapasztalándom, a' több *Országokat is*, azután az ezeknek hasznát mutató, 's munkába vévő *Technológiát is*, hogy ez az első Panasz: *de ha nints Könyvünk*, szájunkból kivétesék, hogy a' következő Magyar Ifjúságnak, ez a' nehéz, és másként sokakban sikertelen fáradozás, megkönnyebbíttessék, hogy a' czél ezen Tudományban elérhetőbbé, 's többekkel közönségesebbé tétessék, hogy a' Magyar Nyelvnek tehetősége kitessék, hogy a' más Nemzetekkel mellesleges és egygyarányos érkezésre út nyittassék, és így a' Nemzet java 's ditsősége élőbb mozdíttassék. —

De éppen itt szükség már, az ezen Munkában követett Módnak világosítására is némelly Jeintéseket tennem. Én tehát a' Nagy érdemű *Linne* által elkezdett, 's azolta is sokaktól örökített 's tükéltetésített

Tudo-

Tudománybeli Rendszer, avagy *Systema* szerént írtam: mert ez énnekem a' tanításra rövidebb, de jobb és okosabb Módnak is látszik, mint a' *Systema* nélkül való tévedezés; de erősebb bizonyosságot is kíván, mint az, a' nélkül, némelly igen esmeretesekről való szabad, és könnyű bőv beszéd, 's az esmeretlenebbeknek vagy elmellőzése, vagy nagyobb öszvezavarása.

Mit használ kevés esmeretesekről, p. o. az Emberről, az Ököréről, Lórról, Juhról, Méhről, ée. temédek fogásokat 's árkusokat bémázolni, és azután számtalanokat, mellyeknek esmérete tenné az egész Tudományt, szó nélkül hagyni, vagy téltúl elgázolni, 's legázolni? De egész *Systemát* még sem írok, mert az még most egyszerre talám sok is vólna; hanem leírom a' *Nemeket* majd mind; a' *Fajokból* pedig a' közönségesebbeket, a' valamelly jelesebb 's ritkább tulajdonságról, a' haszonról, vagy kárról nevezetesebbeket, a' kereskedésben lévőket ée. egy szóval, annyit, a' mennyi az Olvasót a' Természettel megismerkedtesse, a' *Systemához* édesítse, útasítsa, 's azt vele megértesse. E' végre, minden *Seregnek* *Physiologiáját*, az az természeti származását, munkáit, tulajdonságait, hasznait, ártalmait, ée. eleibe botsátottam. Minden *Rendhez*, *Nemhez*, és *Fajhoz*, a' *Deák* *Systemái*, és *Német* közönséges Neveket is hozzá adtam, hogy a' további tükéltetésre való út ne tsak el ne zárattassék, hanem könnyebbíttessék. Minden *Rendnek*, *Nemnek*, és *Fajnak* *systemái* esmertető jeleit (*characteres*) megkülönböztetett betűkkel, érthetőképven leírtam, hogy a' mi itt leírodik, azt minden Olvasó, ha igyekszik, Tanító nélkül is megismerhesse. Azután minden *Fajnak* *Hazáját* vagy lakóhelyét, hol szorossabb és meghatározott, hol szélesebb és határozatlanabb értelemben feltettem. Itt a' ritkábbakat kivévén, különösen Hazánk Nevét nem mindenkor jegyztettem fel, mert kivévén a' tengerieket, és némelly szélsőbb vidékeit Európának, a' mi közönségesen *Európai*, az itt is találtatik. Továbbá hogy a' Munka

merő *Soeleton*, vagy tsupa nevekből álló száraz *Tsont-állat* ne legyen: hazája után ismét vagy *Historiáját*, vagy *Characterjeit* világosító bővebb minéműsegeit, vagy gyönyörködtető, és megjegyzésre 's tudásra méltó nevezetesebb tulajdonságait rövideden egybe summálva, (concentrálva) öszveszedegtettem. Ezek pedig így együtt sohol nem találtatván, a' Munka nem tsupa fordítás, ámbár az előadásban leginkább *Blumenbach* Göttingai Professor tudós *Kézikönyvetskéjét*, (*) a' bővítésekben *Gmelin* Úr által közelebb kiadott *Linne Systemáját* (**) követtem; de mind ezeket *Pr. Batsch, Leske, Müller, Funke, Raff*, 's mások újabb előadásaikkal is világosítottam, 's gazdagítottam, sőt magam 15 esztendei vizsgálásából, 's önnön tapasztalásimból is imitt amott sok hozzáadásokkal bővítettem.

Mind ezekre, sok *Allati Magyar név*, sok úgy nevezett *Technicum*, vagy mesterségi 's tudománybeli nevezet is kívántatott. — Az *Allati*, valamint a' több természeti Országokbeli Nevekkel is, én azt tselekedtem, hogy minden kapható, régi, és újabb Magyar Könyvekből, azokat szinte 15 esztendőktől fogva szedegetem, a' Köznép között is, hogy mit miképpen nevez, szüntelen értekeztem, sőt mivel egy Név egy Tartományban, másban más közönségesebb: az illy *Provincialis* Neveket Levelezéssel is gyüjtögettem, mert nem is minden föld mindent terem, és a' *Provincialismusok* mind együtt tészik öszveséggel a' Magyar Nyelvet. Ne is mondja itten, sem az óltsárló és betsmérlő, sem a' dologban igen járatlan, azon szokott szavát: *ezt a' Nevet soha sem hallottam*, hanem gondolja utánna, 's feleljen meg magának: *de talám nem is*

(*) D. Joh. Friedr. Blumenbach's Handbuch der Naturgeschichte. Gótt. 1782, 1791, 1797.

(**) Car. a Linne Systema Naturae per Regna tria Naturae, cura J. Fr. Gmelin. Lips. 1763.

's jártam annyit utánna, mint ez az író. — A' hol mind ezekből kifogytam, a' *Kritika* szerént, vagy az *Állatnak* nevezetes főbb tulajdonságából, vagy idegen *Neveinek* fordításából, Nevet adtam, vagy a' könnyű ki mondásnakban valamelyik idegent azon szerént meg is hagytam; mindazonáltal ha ezeknél alkalmasabb, vagy régi *Nemzeti* név, vagy új is előmbe adódik: én azokat elfogadni, 's ezeket eltsapni kész vagyok; azzal is több *Nemzeti* nevünk lessz, mellynek szaporodásán én mindenkor örvendek. Sőt mint már a' *Füvésztudományról* írt *Kritikámban* (*) is tselekedtem: most is legbuzgóbb igyekezettel hívok, és kérek erre, minden ahoz értőket, hogy a' *Haza Nyelvhez* való szeretetből, a' még *Hazánkban* imitt amott találtató jó *Nemzeti Neveket* szedegessék, 's velem is közöljék!

A' *Mesterségi* nevezetekről éppen így értek, én a' kát is vagy másoktól költsönöztekkel, vagy igaz, törzsökös, könnyű kimondású, a' dolognak megfelelő, *philosophicus* 's *criticus* kitételekkel igyekeztem kitenni, sok másokkal közlések 's vetélkedések után. A' tanulni kívánóknak azok könnyűk lesznek, és szinte úgy megragadhatnak, ha nem könnyebben, mint az idegen *Nyelv*. Ha talám itt is némelyekben, a' betsmérlők és óltsárlók, (a' minémüket kivált illy új és nagy dologban mindenkor lehet feltenni) vagy a' dologban járatlanok, ízetlenkednének: a' felelet itt is kész: *adj jobbat, hévesszük!* Jobbitson kiki jó móddal, és igazán; de, nem ezen czélből, hanem ízetlenségéből 's idétlenül, tsak a' szón, és nem a' dolgon akadozni, gántoskodni, sem a' *Nyelvnek*, sem a' *Tudománynak* nem előmenetel, és a' kik ilyenek lehetnek, azok az *Eruditio* dolgában még nagyon (neonatus) most született tsetsemői agyvelejüek minden kitsiny impressiórángatódzást (convulsio) tsinál benne! Nyavalyától

(*) Rövid Kritika és Rajzolat a' Magyar Füvésztudományról. Bérsben 1793. 8.

félhetnek! sőt már Nyavalyások! — Most, ha én mind ezekkel, legczélozottabb igyekezetem szerént, a' következendő Ifjúságnak ezt a' pályát megrövidítettem, ha a' czélt egyenesebben kimutattam, elérhetőbbé, 's többekkel közönségessé tettem, azzal megelégszem! Némmeltyeken ezután is jobbítani, további nevededés, — és kinek kinek kötelessége, — mellyre nem egy akarat, nem egy kéz, 's nem egy készség kívántatik, Isten velünk!

Iráni Hadházon 1799. eszt. Juniusnak
utólsó napján.

A' Kiadó.

ELSO

AZ ÁLLATOK ORSZÁGA.

ELSŐ RÉSZ.

A' természeti dolgokról közönségesen,
azoknak három Országokra való
osztások.

1. §. *A' Testek természeti, vagy mesterséggel
lett Testek.*

Mind azok a' Testek, mellyek a' mi Földünkön, és Földünkben találtnak, vagy azon formában, és minéműségben mutatják magokat, mellyet azok a' Teremtőnek kezéből, és az önnön magára hagyott Természeti erőnek munkálódása által nyertenek; vagy úgy, mint azok, meghatározott végekre az Emberek, és Állatok által; vagy a' tsupa történet által is megváltoztatódtak, és mintegy meghatározódtak. Ezen külömbségben fundálódik azoknak esméretes elosztások Természeti (*Naturalia*) és Mesterséggel készült Testekre (*arte facta*). Az Földi, Állatok Országa. A első

elsők Tárgyai a' Természet Esméretének, és *Természeti Testeknek* nevezik mind azokat, mellyek még az Emberek által semmi valódi változást nem szenvedtenek. *Mesterséges tsinálmányok* lesznek tsupán tsak akkor, midőn az Ember valódi változást tészen azokon.

Jegyz. 1.) Minthogy itten e' szó: valódi, *essentialis*, tsak relativa: érthetni, hogy a' Természet és Mesterség között való határokat is, ezen értelem szerint igen szorossan megállítani nem lehet.

2.) Ottan ottan a' Mesterségi Mívek a' Természetiekhez olly hasonlók lehetnek, hogy éppen meg nem esmértethetnek. Innen vagynak p. o. a' részekre osztott vélekedések a' *Pallas* Ur által leírt *Jenisei Termés* Vasról. ée.

3.) Sok Testek a' szedőnek különböző Nézőpontja szerint, szinte úgy helyet találhatnak a' Természet, valamint a' Mesterség szüleményei között, mint p. o. a' Mumiák. ée.

2. §. A' Természeti Testek organizáltak, vagy organizálatlanok.

Minden Természeti testek, 1.) *Eredetekre*, 2.) *Nevekedésekre*, és 3.) *Alkótásokra* nézve két-féle különbséget mutatnak. Némelylek t. i. mint az Állatok és Növények; mindenkor azon formájú és fajú más Természeti testtől származnak; úgy hogy az ő lételek szakadatlan renddel mind az első Teremtésig, felfelé, mindenkor más hasonló Testektől vészi eredetét. Másodsor, ezek sok-féle idegen Substántiákat, mint tápláló szereket testekbe bévésznak, azokat természeti állatőrészekké hasonlítják, és az által munkálódják Nevekedéseket belőlről, (benn elfogadás által, *intus susceptio, expansio.*) Harmadsor, ezen két tulajdonságok előre feltészik, hogy az e' féle Természeti Testeknek alkotása igen különös. Tudniillik, mint hogy ezek tápláló szereket ekképpen vészik magok-

gokhoz, és idővel önnön magok fajú Teremtést kell nékiek természeteni: kell nékiek e' végre különb különb Edényjeiknek, Ereiknek, és más Műszereiknek lenni Testekben, (*Organa*) mellyek bizonyos nedvességeknek felvételére, eledelieknek magok testéhez hasonlóvá tételére (*assimilatio*) maradékaiknak nemzésére ée. szükségesek; és ezen Műszereknek élő erővel kell bírni, és az által az ő Munkáiknak tökéletes végbevételére alkalmazhatók soknak kell lenni.

Mind ezeknek hijjával vagynak a' más nemű Természeti Testek; t. i. az Ásványok (*Mineralia*). Ezekben mind a' kettő, u. m. mind *Származások*, mind *Nevekedések*: (ha ugyan Nevekedésnek lehet azt mondani,) éppen más. Ezek tudniillik, éppen nem táplálás által, hanem egyedül hasonló részeknek (*partes homogeneæ*) rakások, avagy hozzatételek által nagyobbodnak kívülről, (*aggregatio, juxta positio*) és következésképpen ezek semmi organizált Testalkotás nélkül, semmi a' féle edények, és semmi éltető erő nélkül nem szűkölködnek, mint a' minémüket az első Nemű Természeti testeknek lételek elmúlhatatlanul kíván.

És éppen azért nevezik amazokat *organizált*, ez utólsókat pedig *organizálatlan* Testeknek.

Jegyz. Rövidebben: *organizált* élő testek tehát azok, a' mellyek Nemzés által származnak, belőlről nevekednek, és a' mellyeknek kemény részeikben, a' folyó részek belső tulajdon erejek által mozgattatnak. *Organizálatlan* testek ellenben, a' mellyek sem tulajdonképpen Nemzés által nem származnak, sem belőlről nem nevekednek; hanem tsak kívülről nagyobbodnak.

3. §. Organizáltak a' Növények, és az Állatok.

Végre magok az organizált Testek is egymástól kétképpen különbözők, egy részről azon mód-

ra nézve, mellyel a' tápláló szereket magokba bévészik, más részről pedig mozgásaikra nézve. Némellyek t. i. igen egynemű tápláló nedvességeket szívnak bé, az ő testeknek végein találtató számos apró lyukatskák által; holott ellenben másoknak egyes, de mérsék szerént egyenetlen nagyságú nyílások (szájok) vagyon, melly egy tágas tömlőre (gyomorra) vezet, a' hová viszik külön külön nemű eledelüket; de a' mellyeknek még azután sokféle változásokon kell általmenni míg táplálásra alkalmasokká lesznek. Ez utolsóknak még e' felett Testeknek vagy tagaiknak *akaratos* mozgása is szembetűnő, (melly nélkül az elsőek éppen szükölködnek) és bizonyítják az által, hogy ők Lelkesek. Amazok a' *Növevények*, ezek az *Állatok*.

Jegyz. Az állóhely változtathatóság az Állatoknak a' *Növevényektől* való megkülönböztetésekre elégséges különböztető jeleket éppen nem ad. Mert sok Plánták, mint p. o. a' közönséges Békalevél (Lemna, Wasserlinsen:) éppen nem olly erősen meggyökerestek, hanem álló helyeket az esztendőnek bizonyos részeiben változtathatják, télére fenékre süllyednek, tavasszal ismét a' víz felületére felszállanak: ée. Ellenben vagynak a' Víziállatoknak egész Nemei, kivált a' Tsiganeműk, és Klárisok között, mellyek egyszer elfoglalt helyeket soha magoktól el nem hagyatják. Szinte ezt lehet mondani az Érzésről is. Sok plántákban az élet és ingerelhetőség olly nagy gráduban jelenti magát, hogy az, az Érzéshez igen közel határozódik; és ismét ugyan az, sok állatokban olly kevésbé észrevehető, hogy azok a' *Növevényekhez* igen közel járúlnak.

4. §. A' három Országok.

Ez a' könnyen megfogható elosztások a' Természeti Testeknek, melly szerént azok *organizáltakra*, és *organizálatlanokra* (2. §.) és az *organizáltak* ismét magok között elosztódnak (3. §.) talpköve immár azon esmeretes *három Országoknak*, mellyek-

mellyekre a' Természeti testek igen alkalmason vivődnek, mellyek közzül az első az Állatokat, 2dik a' *Növevényeket*, 3dik az *Ásványokat* foglalja magában.

Az *Állatok* tehát a' fellyebb mondottak szerént azok az eleven, és Lelkes organizált testek, mellyek tápláló eledelüket akaratos mozgások által keresik, és azokat szájokon által a' gyomorba viszik.

A' *Növevények* is organizált testek ugyan, de csak élő testek, úgy hogy akaratos mozgások nélkiesek éppen nints, és ezek az ő tápláló Nedvet gyökereik által, akaratlan mozgással szívják bé.

Az *Ásványok* végre életnélkülvaló, és organizálatlan testek, mellyek következéskeppen éltető erő nélkül, tsupán csak Physical és Chemiai törvények szerént Hozzávonás és Rakodás (*attractio, accumulatio*) által származnak.

Jegyz. 1.) A' Természeti Testeknek ezen három Országokra való osztása ellen, kivált mostanában Nehézségeket téznek, a' midőn sok Természettudósok azt mondják, hogy az Állatok, és Plánták országa között legalább semmi kiszabott határok nintsenek: mások pedig közönségesen tagadják, hogy az e' féle határoknak az úgy nevezett Természettudományi között a' Természettudományban helyek volna, annyival inkább a' Seregek között, mellyekre mindenik azok közzül ismét elosztódik.

Az első, rész szerént az úgy nevezett érzékeny Plántákat, rész szerént a' Habarniczákat (*Polypus*) 's több úgy nevezett Plántaállatokat hozzák elő, mellyek külön külön tekintetben, szinte úgy számíthatódnak, egyikik, mint a' másik organizált országhoz, következéskeppen a' kettőt öszvekötik, és egyikről a' másikra észrevehetően általmenetelt téznek.

A' más rendbeliek szinte egy közönséges Szakadatlanóságot, *Continuitást* vésznek fel a' Természettudományban. Ezek ama mondást: *A' természet ugrást nem tézen*, mellyről már *Leibnitz* sok igazat, és szépet mondott, arra magyarázzák, hogy mindennemű teremtet Valóságok a' természetben, a' legtökéletesebbtől fogva az Atómusig, az Angyaltól fogva a'

legeggyesebb Elementumig, alkotásokra nézve egy-
mást mint egy Lajtorján, gráditsonként követik, va-
lamint szinte a' lánczszemek a' Lánczban öszvefogla-
lódnak, úgy hogy általán fogva a' Természeti Tes-
teknek semmi más elosztatások nem lehet, hanem
csak igen szabad tetszésű mesterséges megszaggatások
Országokra, Seregekre, és Rendekre.

Az első Ellenvetés elenyészik, mihelyt az Alla-
ti, és Növény természeteknek tiszta meghatározott
értelme a' szerént, a' mint ezen sben elő adánk,
megállítódik. Lehetnek ezen értelemnek sérelme nél-
kül olyan Allatok, a' mellyek sok kevesebbé való-
di (*essentialis*) tulajdonságokban, a' Növényekkel
valamelly hasonlatosságot mutatnak; és megfordítva.
Így p. o. a' Habarnicza Ágairól is szaporodhatik,
mint a' Fűzfa: de már eledelét szája által nyeli le
testébe, és tápláltatását nem Gyökér rojtok által szív-
ja magába, akaratos mozgása vagyón ée. Mind-
azonáltal olly dolog alig van, mellynek akaratos moz-
gása van is, nints is. ée. Rövideden, nints olly
valóságos közép dolog, mellynek egyaránt sok jus-
sa volna az Allatok Országában való helyre, és a'
Növények országában való helyre.

És így vagyón a' második Ellenvetés is tulajdon-
képpen önnön magától eligazítva; mivelhogy a' meg-
szakadás a' Plánták és Asványok Orzága között
még sokkal szembetűnőbb. Közönségesen mindazon-
által, a' Természetben gráditsonként való következé-
sekről, a' Láncz szemekről, avagy Lajtorjáról való
képzéseknek, annyiban az ő nagy hasznok megva-
gyon, hogy azok a' Természeti Historiában, egy
Természeti Rendszerre (*Systémára*) valóságos Fun-
damentomot adnak, az Előadásoknak (*Methodus*)
könnyebbítésére, és az Emlékezetnek segítő eszközé-
ül szolgálnak. Azokat mindazonáltal, a' mint most
gyakran megesik, a' Teremtőnek az ő Teremtényei-
ben Plánumaúl tenni, és a' tökéletességet 's azoknak
öszveállítását abban akarni keresni, hogy a' Terem-
tések, formájokra nézve olly rendes gráditsonként
következnek: magában valósággal már gyengeség
vólna, ha mindjárt, a' mint a' kimenetel vagyón,
minden tapasztalás ennek ellent nem mondana is.
Mert először, még tellyességgel egy test sem esmé-
retes, sőt a' Természet három Országának felyebb
meghatározott értelme szerént gondolható sints, melly
kettő között azok közzül valamelly valóságos kép-
zelt

zelt formát tehetne. Más részről ellenben, találta-
nak: kivált az Allatok Országában egész Seregek, és
számos Nemek, egymástól olly különböző formála-
túak, hogy azokat a' Természet illyen Lajtorjájának
leggondosabb felállításával is, nagy munkával, és
nem szembetűnő erőltetés nélkül lehetne valahová
bészerveztetni. Illy izolált, külön tsapat, p. o. a'
Madarak Serege, a' Disznók Neme. ée. Hát még
végre, mit kell tartanunk azon Allati Nemeknek
eggyesítése felől, mellyekben a' két Nemekeak, hím-
nek és nősténynek, olly általjában különböző for-
málatjok vagyón, mint p. o. a' Színbogarakban?
(*Coccus*, lásd alább, a' Nevéről.)

2.) Némelylek a' Természet ezen három Orzá-
gait többekkel is igyekeztek nevelni. Így *Blanchou-
sen közép Országot* gondolt a' Gombákból és Plánta-
állatokból. *Fullerius Vizországot, Denso Tűz orszá-
got, Titius* is úgy adja elő az *Aethert, Levegőt, és
Vizet*, mint a' Természeti Historiának tárgyait. *Ot-
to Fridr. Müller* Danus új Allatok Országát fedezett
fel, melly tsupa szemekkel láthatatlan, hanem azok-
nak organizálásait csak Nagyítóüvegen láthatni. De
mind ezek rész szerént e' háromban befoglalódnak,
rész szerént helyesebben a' közönséges *Physicára*
tartoznak.

5. §. Az Országoknak további osztásai.

Minden Természeti Test egy magános dólgot
(*Individuumot*) téssen. A' minden természeti tu-
lajdonságokban és részekben hasonló Eggyes dól-
gokból *Faj* léssen (*Species*). Ha bizonyos fő tu-
lajdonságokban a' Fajok megegyeznek, *Nem* (*Ge-
nus*). Valamint a' hasonló Nemből *Sereg* (*Clas-
sis*). Ha sok Nemek vagynak egy Seregben, mel-
lyek bizonyos tulajdonságokban ismét megegyez-
nek, azokból *Rend* léssen (*Ordo*). Ha ezek is bőv-
ségesek; ezek ismét *Alrendekre, Tsapatokra* osz-
lanak, és az igen számos *Alrendek* ismét *Famili-
ákra*. Az olly eggyes dolgokat, mellyek bizonyos
megeshető (*Accidentalis*) tulajdonságokban külön-
böznek Fajtársaiktól, nevezzük *Hasonfajnak*, avagy

Különbségnek (Varietas). A' Természeti Testeknek az említett gráditsok szerént való előadását mondjuk *Rendszernek (Systema).* Azt a' Tudományt pedig, melly a' Természeti testeknek esméretét ahoz alkalmaztatott Rendszerben tanítja, nevezük *Természeti Historiának.*

Jegyz. Sokak nagy ellenzői a' Rendszernek avagy Systemának; holott magok is az ő Előadásaiokban a' rendtelenségben is csak ugyan kötik magokat valamely díbdab rendhez. Az Előszóval tanulónak mind meglehet, akarminémü rendet kövessen Tanítója: de kivált az önnön magától tanulónak a' jó Rendszer avagy Systema egy szükséges és nála nélkül elhethetlen eszköz arra, hogy a' Természeti Historiában fundamentomos esméretet szerezhessen. A' mi esméretünk az egyes dolgoknak vizsgálása és esmérete által szaporodik: a' főbb tulajdonságok pedig az egyes dolgoknak esméretére legfelvehetőbb módon vezetnek. A' Természeti dolgoknak Systema szerént való rendbeszedése által, azoknak nagy kazal-jait egyszerre keresztüllátjuk, és emlékezetünk, az által igen gyámolítottatik. A' Systema tehát főképpen ezen öt tagokra való oszlással járúl mindenkor közelebb a' keresett Egyes dologhoz:

Sereg. Rend. Nem. Faj. Hasonfaj, vagy Különbség.

Más Tudományok példái ezt így világosították:

Földleírás: Ország. Kerület. Vármegye. Járás. Helység,

Katonaság: Lovas Regement, Osztály, Svadron, Tsapat, Személy.

GyalogRegement, Batalion, Kompania, Tsapat, Személy.

A' felvett Rendszerek még mind ez ideig szépítődnek, rendesítődnek, tökéletesítődnek; és így hovatovább, mind jobbak lesznek. *Formája, száma, helyheztetése, és mérséke,* a' Természeti testnek külső részeinek avagy Tagjainak, legjobb esmértető jeleket, avagy Czimereket (*Characteres*) adnak kezünkbe. A' Szín nagyobb részént az Allatokban és Növényekben, azoknak változható tulajdonságok közzé tartozik, mindazonáltal ez legelsőben tünik érzésünk eleibe. Világosabb értelmét nyerjük valamely testnek, ha annak színét is tudjuk, és ha az állandó; sok Természeti Testekről bizonyos megésmértető jegyeket

ad.

ad. *Lásd Rövid Kritika 15. lev.* Végre a' Természeti Testeknek kell *neveknök* lenni. A' legjobb Nevek azok, mellyek a' dolognak természetéből vétetnek. *Lásd azon Kritikában.* Együtt kell lenni a' Nemi és Fajneveknek. Sok Fajoknak közönségesen esméretes tulajdon Nevek vagyón. ée.

II. R É S Z.

Az organizált testekről közönségesen.

6. §. *Mi az organizált test?*

Minden organizált test *nemződik*, vagy *Nemzés* által származik, azután mind éltig *táplálódik*, és az által maga *Fentartását*, és *Nevekedését*, és megért korára eljutván a' maga *tenyészésének*, avagy Szaporodásának munkáját is tellyesíti, s végre meghal. Ez utólsót kivéve, mind ezen változásait az organizált testeknek nevezik *Életnek*, vagy annak Historiájának. Az egy tenyésző tehettség ugyan, bizonyos feltételek, vagy *Conditioók* alá szorítottott. És ezek azok a' *Revolucziók*, mellyekre minden Állat, és minden Növény kitétetett; azok a' tulajdonságok, mellyek közök az Emberrel, és a' Nyüvel, a' Cédrussal, és a' Penésszel.

7. §. *Az organizált test Műszerei, és az Éltető erő.*

Ezen nagy foglalatosságokra az organizált testek az ő Alkotásoknak organizálása, és az azzal egybeköttetett Éltetőerő által tévődnek alkalmazatosokká, (2. §) ez utólsó által nyerik az organumok vagy Műszerek a' felvehetést az inger eránt, (*stimuli*) és az attól függő mozoghatóságot, melly nélkül sem a' táplálást, sem a' Nevekedést, ée. gondolni

dolni nem lehetne. De ezeknek világosabb kifejtetésére, *lassunk* renddel bővebben mind ezen Munkáikról az organizált testeknek.

8. §. Származás.

Az organizált Testek származása titkának kifejtetésére, nem egy vélekedést vettek már fel eleitől fogva a Tudósok. Némelyek úgy gondolkoztanak, hogy az organizált Testek önnön magoktól származnak. Mások úgy, hogy azok a Párvás után formálatnak az Anyai testben. Mások ismét, hogy azok már a Párvás előtt megváltak, valamelyikben a Szülék között. Az elsőt, mely szerint kivált a Régiak *Aristoteles* után hitték, hogy az apróbb organizált testek, a nagyobbaknak rőtheadásokból, mások nemzése nélkül magokban származnak, nevezik *Generatio Aequivocának*. A második módot, mely szerint két Nemző mának elegyedése által azonnal kellene ujjonnan formálódni az új organizált testnek, nevezik *Lassanként való formálódásnak* (*Theoria epigeneseos, Allmähliche Bildung*). Ezt az ujjabbak külön külön hozzáadásokkal igyekeztek kiczifrázni, és *Buffon* öszveköti, ugyanezt az Elszórt magokból való származással (*Theoria Disseminationis, πανσπερμία*). E szerint az organizált testeknek tsirái, vagy fundamentom részei mindenütt a földön elszórva vagnak, a táplálás által az organizált Testekbe vivődnek, általhatnak azoknak belső formájokon, és azt magokra vészik. ée. Mind ezeknek vagnak ellene, mellette, de a kik már eléggé megczáfoltattak. *Lásd Reimár. ée.*

Végre a 3dik vélekedést vagy Állítást (*Hypothesis*) vették fel mostanában, mely a kifejtődés szerint való Származás (*Theoria evolutionis*). E szerint úgy vélekednek, hogy egy Ember, egy Állat,

Állat, és egy Plánta is a világon, nem nemződik, hanem hogy mind azok, még az első tereméstől fogva, mintegy az ő Szülékben és Eleikben már régen tökéletesen kiformált Tsirákat (*German*) költenek ki hővséggel; mellyek ismét különb különb származásokat rejtenek magokban; éppen úgy, mint az egymásba zárt Skatulyák, és azok egymás után, a mint a rend reájok jó, tsak kifejtődnek a termékenyítés által, és úgy hozódnak e világra. Sok Tudósok ezen Tsirákat az Atyai, mások ellenben az Anyai Nemző részekben keresték. Amazok azt vélték, hogy az Állatoknál, az úgy nevezett *Magférgekben*; ezek pedig, hogy az *Aszszonyi* tojás fészkekben találták fel azokat.

9. §. A Kifejtődésnek ellene mondó OKOK.

De ezen előre megformált Tsiráknak képzelt megelőző lételek ellen harczol, hogy egynehányat felhozzak: p. o. az a tudva lévő tapasztalás, hogy az ujjonnan fogantatott Embernek, vagy Állatnak, vagy Növevénynek első nyomai, még felüvegezett szemekkel is, nem mindjárt, a termékenyítés után, hanem mindenkor jó köz forma időre látszanak meg, holott az mindjárt akkor első kezdetével, kiformalódását igen serényen elébbviszi. ée. Továbbá, a Kifejtődés Systemájával meg nem egyező olly sok *jelenségek*, a Felemásoknak, és Tsuda-szüléseknek Nemzéseiben: szinte úgy az organizált testeknek elfajulásában; valamint tsak nem az egész visszaszerzőerő is. (*Reproductionsgeschäft*.) Főképpen pedig a Természet ellen való, és különben a természet alkotásában éppen nem találató Érzőszerű tagoknak származások, mellyeknek tsupán tsak a történetből esett sérelmek, és más be-
tegségek adtanak alkalmatosságot. ée.

És ha ott tökéletes organizált részek formálódhatnak, a' hol semmi a' végre előre formált Tsiráról gondolkodni nem lehet: mire való léssen úgy, az egész Beskatu'jázásról való Hypothesis? *Lásd e' felett Neimar Abhandl. von den vornehmsten Wahrheiten der Natürl. Religion* 501. lev.

10. §. *Természeti törekedő Ösztön.*

Ellenben az egész organizált Természetben nyilvános nyomai látszanak egy szélesen kiterjedett arra törekedő *Ösztönnek*, hogy a' matériának meghatározott formátot adjon, melly *Ösztönnek* munkálkodása mind a' két organizált országban szembeütőképpen észrevehető, az olly *Állatok* és *Növények* körül, mellyeknek szövetek általlátható, és a' mellett olly serényen származnak és nevedenek, hogy azoknak egész eredeteket mintegy szemmel lehet késérni, mint p. o. a' *Kéz Habarniczákban*, (*Urm: Polypen*) és a' forrasi *Conservában*, (*Conferva fontinalis*) ée.

11. §. *Formálóerő.*

És így ez sokkal megelégitőbb, és a' *Nemzés*, *Tápláltatás*, és *visszaszerzőerő* (§. 19.) jelenségeivel sokkal eggyezőbb, ha feltesszük, hogy semmi előre megformált tsirák nintsenek, hanem hogy az organizált testeknek elébbeni, nyers formátlan *Nemzőmatériájában*, mikor az megéri, és meghatározott helyére eljut; egy különös, azután mindéltig munkás *ösztön* élesztődik fel, hogy az elsőben meghatározott formáját felvégye, azt mindéltig *meztartsa*, és ha mi netalám abban megtalált tsonkitódni, azt a' mennyire lehetséges, visszaállítsa. Olly *Ösztön*, melly következésképpen minden *Nemzésnek*, *Tápláltatásnak*, és *Visszaszerzésnek* legelső, és legfőbb erejének lenni látszik, és a' mellyet
hogy

hogy minden más éltető erőktől megkülönböztessünk, *Formálóerőnek* (*Ösztönnek*, *Nisus formativus*, *Bildungstriebe*) nevezhetünk.

12. §. *Haszna ezen Hypothesisnek.*

Ezen formáló *ösztönnek* okait, szinte olly kevéssé lehet megmagyarázni, mint a' *Hozzávonásnak* (*Attractio*,) *Nehézségnek* (*Gravitas*,) és más illy közönséges esmértes *Természet* ereinek okait. Elég az, hogy ez egy tulajdonképpen való erő, mellynek tagadhatatlan létele, és kiterjedett munkássága az egész organizált *Teremtéseken* a' *Tapasztalásban* nyilván való, és a' mellynek illy álhatatos jelenségei sokkal könnyebb, és világosabb kifejtéseit adják a' *Nemzés*, és sok más nevezetes munkái körül a' testi életnek, mint más azoknak magyarázására kigondolt *Theoriák*.

Jegyz. Éppen ezen *Allítást* mások *Vis Vita*, *Élet* ereje, neve alatt emlegetik, mások ismét más *Neveket* adnak nékie. És a' formáló *Ösztön*, az *Élet* ereje, 's több illy nevezetek, sőt még a' lassanként vagy ujonnan való formálódás is, (*Épigenesis* 8. §.) tiszta előadással mind azon eggyre mennek. De mind ezekre tsak azt mondhatjuk *Reimórral*: formálódás, akár mint légyen: de az *Élet* erejének mivólta, melly által az munkálódik, mi előttünk mindég elrejtve marad, és ennek a' *Hozzávonás*, vagy megmozdulás törvényei szerént eredő helyes munkái mindenkör kimutatják annak *Böltességét*, a' ki azokat elrendelte, ée. *Lásd Neimar Abhandl. von den vornehmsten Wahrh. der nat. Religion.* 563. lev.

13. §. *Ebből az Éktelen v. Tsudaszülések magyarázatja.*

De ezen formáló *Ösztön* a' *Nemzés* körül a' maga intézett célját sokképpen elvétheti. Így egy organizált test fajának formálásában vehet az fel éppen más fajnak rendeltetett intézést, a' hova látnak tartozni; p. o. a' *Szaryasnyúlak*, tökéletesen

tesen kiformált kis Őz szarvakkal, és több más nevezetes jelenségek.

Vagy a' Nemi tagoknak kiformalásában, egyik Nemnek alkotásában többet vagy kevesebbet tarthat meg a' másoknak formájából, és az által két Nemű vagy Hermaphroditus származhatik.

Midőn pedig a' formáló Ősztön, nem tsak illy idegen nemű, hanem éppen természet ellen való intézést követ, akkor az organizált test a' tulajdonképpen úgy nevezett Éktelen vagy Tsuda szüléssel rúttatik meg. A' közönséges szóllás szerént, az Éktelen szülésen értünk, a' külső nagyobb tagoknak formálásában természet ellen való, úgy született, könnyen szembetűnő megrúttást. Akármelley sok félek legyenek ezen éktelen szülések: mindazon által ezen következő négy fő Nemekre osztódhatnak.

1.) Különös tagnak természet ellen való formálásával lett Éktelen szülött; *Fabrica aliena*.

2.) Különös tagnak más helyre való tételével, vagy természet ellen való helyheztetéssel lett Éktelen Sz. *Situs mutatus*. Mindenek felett ritkább.

3.) Egész tag nélkül szükölködő É. Sz. *Monstra per defectum*.

4.) Kelleténél több tagú É. Sz. *Monstra per excessum*. A' legközönségesebb, néha örökség szerént való mint p. o. a' Hat újjú familiában.

Jegyz Mind az ennyi tsuda formák között való igen nagy hasonlatosság is megmutatja, hogy magok a' formáló erőnek hibázási is meghatározott Törvényeket tartoznak követni; valamint ellenben az az esmeretes tapasztalás, a' termékenyítést megelőző Tsirákról való tudománnyal tellyességgel meg nem eggyez, hogy a' Háziállatok az ő meghódítottasoktól fogva inkább alája vettettek az Éktelen szüléseknek, mint az ő vad állapotjokban. Így p. o. a' Házi Disznók között a' tsuda szülések olly sokak, a' vad Disznók között ellenben majd hallatlanok.

14. §. A' Hasonfajok, vagy Különbségek.

Különben vagynak ismét azok a' tévedési a' formáló ősztönnek, mellyek által az organizált testek Hasonfajokra vagy Különbségekre (*Varietates*) fajulnak, melly elfajulás főképpen e' következő Kútfejekből fejtegetődhetik.

15. §. Ennek Kútfejei.

Legrövidebb út az elfajulásra az organizált Testeknek különböző fajokkal való *öszvenőszése*, melly által Felemások nemzödnek, mellyek egygyikkel is, a' két Nemzök között tökéletesen meg nem eggyeznek, hanem inkább együtt mind a' kétével vagyon eggyezések.

Minthogy pedig az organizált testeknek meghatározott formáltatásoktól függ, kivált az Állatokban, az ő tulajdon, és kivált a' Teremtések fojajamatjára nézve, olly igen nevezetes munkáiknak tellyesítése: tehát ez Bölts rendelése a' Gondviselésnek, hogy az illy Felemások többnyire magtalanok, és tsak igen ritkán terjeszthetik tovább nemeket. Ide tartozik az a' ritka kivétel, midőn az Őszvérek, vagy a' Róka Kutya Kortsok, a' Kenderike, és Kanári Kortsok néha tenyészök. A' Nővényekben könnyebben megesik, hogy különböző Nemeknek mesterséges termékenyítése által, mint a' Dohányban, ée. tenyésző magot hozó felemás Fajok származzanak. Ellenben a' Marhákból és Lovakból, vagy Szamarakból; a' tengeri Nyúlaból, és Tyúkokból, vagy szinte az Emberekből, és Barmokból gondolt Felemásokról való mesés Beszédék, kétség kívül semmi további megczáfolást nem kívánnak.

16. §. *Az elfajulásnak más okai 's módjai.*

Más okai az Elfajulásnak lassabban dolgoznak ugyan, és észrevehetetlenebbül, de kivált következésére nézve annyival tartósabban 's mélyebben. Ide tartoznak főképpen az Égtájnak, az Eledeleknek, és az Embereknél 's Állatoknál az Élés módjának, ée. befolyási. A' hideg Égtáj p. o. megalatonítja nevedéseket az organizált testeknek, azokat fejer színükké teszi, és megfordítva. Azért a' *Grönlandusok, Lappok* ée. mint az Állatok és Növények is a' hideg égtájon kitsinyek, törpék. A' Norlandok (Északi Tartományiak) természettel fejer bőrük ée. valamint sok meleg vérü állati a' hideg Tartományoknak rendkívül fejer szörük, 's tolluak, sok Növények ottan rendjek ellen fejer virágot hoznak. ée.

A' különböző Élet módja, a' pallérozódás, és a' Táplálószer az organizált testeknek formáltatásokat, színeket, és egész alkotásokat lassan lassan, melly igen megváltoztathassák, látjuk annak szembetünő példáit házi állatainkban, Gabonáinkban, Gyümöltseinkben, Kerti paréjinkban, virágainkban, legderekabban pedig magában az Embri Nem között való különbségben.

Ezen sokféle okai az elfajulásnak immár a' környüllállásoknak különbségekhez képpes, egymást vagy gyámolíthatják, és az elfajulást annyival gyorsabbá és rendkívülvalóbbá tehetik, vagy ismét bizonyos mértékben megakadályoztathatják. ée. Ez okon ennek vizsgálása körül az egyes történeteknek alkalmaztatásában soha sietve ítélni nem lehet.

1. *Jegyz.* Vagynak p. o. még a' Linea alatt is hideg tartományok, mint S mátrának belső részeiben, ellenben Syberia sok meleg tartományi Növényeket terem, mellyek a' Déli Európában nem találatnak.

2. *Jegyz.*

2. *Jegyz.* Tsudálatos az a' különös munka, mellyet némelly Égtájok az organizált testeken, kivált az Állatokon tesznek, hogy p. o. Syriában a' Matskáknak, Tengeri Nyúlaknak, Ketskéknek; ée. olly feletébb hosszú, és fejer szörök vagyon. Korsicában a' Lovak, Kutyak, ée. olly jelesen pettegettettek; Gvineában az Emberek, Kutyak, és Tyúkok, fajokban, a' Négerekhez hasonlítanak. ée.

3. *Jegyz.* Még a' testeknek mesterséges változtatások is, ha a' származások több rendein gyakoroltatnak, idővel születetteké lenni láttatnak. p. o. Azoknál kik, kisdedeiket környüllmettszik, nem ritka dolog, hogy némellyek szinte, mint a' Környüllmettszetek, rövid előbörrel születtesenek. *Buffon* látott olly Kutyakat, mellyeknek mint Eleiknek fülök és farkok megtsonkítva volt, és a' mellyek most éppen olly megtsonkított kölyköket vetnek.

17. §. *Tápláltatás.*

Tápláltatások az organizált testeknek különbözö módon megyen véghez. A' Plántákba az ő egygyüü tápláltatások a' Gyökerek által vivődik, mellyek a' Törsökön kívül, annak egyik végén találatnak. Az Állatoknak ellenben, mint Boerhave kifejezte, belölről az ő testekben vagyon mint egy Gyökerek, t. i. a' Gyomorban, és a' Bélekben, holott az Eledeleknek tápláló részek, számtalan edények által, majd mind a' Plántákban a' gyökerek által beszívődik, és a' testnek részeibe vivődik. Sok még születetlen állatok kívülről is táplálódnak a' köldöksinor által. Ezen táplálódásnak sok hasonlatossága vagyon a' Növények táplálódásával.

Az Eledeleknek hasznos részek, tsudálatos processus által az organizált testeknek hasonló matésájává válik, a' felesleg való ellenben kigözölg, és az Állatoknál, mellyek éppen nem olly megeggyező eledellel élnek mint a' Plánták, mint szükségtelen rútság, más úton is kivetődik.

Földi, Állatok Országá.

B

18. §.

18. §. *Nevekedés.*

A' Nevekedés következése az organizált testek tápláltatásának. Nagyobb része hamar eléri az ő testének meghatározott nagyságát, és osztán további nevekedések csak annak kipótólása, a' mi lassan lassan a' kemény részeknek mozgása, és a' folyó részeknek forgása által, az ő alkotmányokból elkopik. Némelly állatok ellenben, mint a' Krokodílok, és nagy Vízikígyók, ée. és még inkább sok növények, Tölgy, Zöldök, Czedrusfák, ée. úgy látszik, hogy hosszúságokra, 's vastagságokra nézve, egész életükben nevekednek.

19. §. *Visszaszerződés.*

Az organizált testeknek nevekedésekhez tartozik az ő visszaszerződése is, vagy az a' nevezetes tulajdonság, hogy az ő testeknek megtsonkított, vagy egészen elveszett részek magoktól ismét egészekké lesznek. A' Természet legbőltsebb rendelkezései közzé tartozik ez, és bátorságosokká teszi az Állatokat és Plántákat ezer veszedelmekben, mellyek az ő testeket megsértik. Ez következképpen a' Tápláltatással együtt, egy legnagyobb kitetsző fő jelesség, melly által a' Teremtő kezéből kijött Alkotmányok, az Embereknek legnagyobb mesterségi művek felett felemelgetnek, mint a' mellyeknek az ő készítőjök semmi erőt adni arra nem tudhatnak, hogy a' magok rugóikat, 's kerekeiket midőn azok elhajlanak, megtsonkúlnak, elkopnak magoktól visszaszerzeshessék. Olly erő, melly ellenben minden Állatnak, és Plántának — csak hogy különböző mértékben — mindenhatóságot adott.

Sok organizált Testek elvesztik bizonyos időben az ő testeknek bizonyos szabad darab részeit, mellyek nékik ismét visszaszerződnek, a' hova tartoznak

tőznek a' szarvaknak elvetések, a' madaraknak vedlések, a' Kígyóknak, 's Hernyóknak vetkezések, a' Rákoknak fedelek, a' Növényeknek levélhülsők. ée. Ezek *Természeti* visszaszerzésnek mondathatnak.

Más ellenben a' *rendkívülváló*, mellyről nagyon itt szó tulajdonképpen, midőn t. i. az organizált testeknek, kivált az Állatoknak Sebeik, tsonktörések, ée. meggyógyúlnak, vagy történetből megtsonkított, 's elveszett részeik ismét visszaszerződnek. Az Embernek, és az ő hozzá közelebről tartozó Állatoknak sokkal tökéletlenebb, és többnyire csak a' tsontokra, körmökre, hajakra, és hálós szövetekre (*Tela Cellulosa*) kiterjedő visszaszerződéseik vagyon, melly ellenben sok hidegvérű Állatoknál, kivált a' Götéknél, (Vízi Borjú) Rákoknál, szárazsi tsigáknál, Kéz Habarnitzáknál, ée. rendkívül nagyobb erejű, és tökéletességű.

Jegyz. Ez illy megjegyzésre méltó visszaszerződésnek némelly próbái az efféle munkákban, már gyakorlott kezeket, sok előre vigyázást, még talám alkalmas Környülállásokat is kívánnak, hogy megtörténjenek: Azért távoztatni kell, hogy egy eleinte rosszul esett következképpen igen idején az egész dolgot kétségsbe hozzuk, *Blumenbachnak* több hasznátalan próbái után későre esett az meg, hogy a' közönséges Kerttsigának (*Helix pomatia*) egész feje, négy szarvaival együtt, mintegy hat hónapok alatt visszaszerződött. Ez előtt egynehány esztendővel egy nagyobb nemű Vízi Gyéknak (*Lacerta lacustris*) egész szemét kivájta, t. i. minden nedvességeit kifolytatta, és azután $\frac{1}{4}$ részét a' ki üresített hártján tisztán kimetszette, még is tíz hónapok alatt tökéletes új szemgójót nyert vissza, új szarú hártján, szemfényvel, és Kristály nedvel, melly csak azal különbözőt a' másik ép szemétől, hogy az majd csak felényi nagyságú volt. *Lásd. Götting. gel. Anz. 1785. 47. oldal.*

20. §. *Tenyésztés.*

Midőn az organizált testek a táplálás és nevedés által tökéletes megérésre jutnak, akkor *Tenyésztő tehettséget* is nyernek (6. §.) de a' melly igen különböző módon mégyen véghez. Közönsegesen t. i. vagy minden Individuum már magában is terjesztheti a' maga Nemét, vagy pedig kettőnek kell ő közzülök egymással párosodni és nőszni, hogy a' magok Fajában új organizált testet hozhassanak elő. A' sokféle kiváltképpen való különbségeket e' két fő Nemében a' Tenyésztés módjának, alkalmason vihetni e' következő Négy Seregekre.

I. *Ser.* Minden Individuum szaporodik magától a' legeggyűbb módon, előre járultt termékenyítés nélkül, vagy *Osztás* által, mint sok Ázálék férgék (*Infusions-Thierchen*) és virág Habarniczák, vagy úgymint a' *forrási Conserva*, hogy a' megvénült szálasanemű Növevény, egyik végén egy vastag gombotskára dagad; melly elesik végre, és ismét hasonló szállá hajtódik és formálódik. Vagy *Sarjú jövésék* (*Sprosser*) által, mint a' Kéz Habarniczák, és sok Növevények. ée.

II. *Ser.* Minden Individuum magában is tenyészhet ugyan, de mint valóságos Kétneműnek, kétféle Nemző tagok is vagnak testében, és elébb, ha az Állat; a' nála lévő nőstény tojásotskákat hím maggal ha Plánta nőstény magsemeit hímporral megkell néki hinteni, és az által termékenyíteni, mint sem abból Fajzat formálódnék. Így esik ez legtöbb Növevényekben, és az Állatok Országában, a' mint látszik, sok Tekenős vagy rátsos Tsigákban (*Conchae, Muscheln*).

III. *Ser.* Szinte úgymint a' fellyebb való Kétnemű seregben, a' két Nemek egy Individuumban foglaltatnak össze: mindazonáltal egyik is magát
meg

meg nem termékenyítheti, hanem közzülök mindenkor kettőnek kell összevadásodni, és váltólag egymást megtermékenyíteni, 's egymástól megtermékenyíttetni. Ez a' különös mód tsak kevés Állatokban találtatik, a' Gilisztákban és sok száraz tsigákban. ée.

IV. *Ser.* A' két Nem különös Individuumokban vagon, mellyek közzül egyiknek Nőstény részei vagy tojásai, a' másíknak hím termékenyítő nedvessége vagon. Így vagnak minden Píros vérű, és sok más Állatok. Így sok Plánták is, mint a' Fűzfák, Komló, és nagy részént a' Mohok. ée.

Némelly ezen Seregbeli Állatok tojásokat tojnak, mellyekben annakutánna formálódnak kettőkeltésenn a' Fajzatok. Ezek Tojásstszülő Állatok (*Ovipara*) másoknál pedig a' tojások mid addig a' Méhben tartatnak, míg nem a' Fajzatok tökéletesen kiformalódnak, és ekkor tokjoktól megszabadulván, a' világra jöhetnek. Ezek Elevenstszülő Állatok (*Vivipara*).

Jegyz. Melly kevés különbség legyen azonban a' Tojás és Eleven szülés között, mutatják a' Levelészeknek (*Aphis*) és Bokréta Habarniczáknak példái, mellyek most egyik, majd másik módon tenyésznek. Ismét a' Salamander és sok Kígyók, mellyek tojásokat tojnak ugyan, de a' mellyekben az egész kiformalt Állat benne vagon. Bizonyos tekintetben ez utólsókkal egybe hasonlíthatjuk azon Plántákat, mellyeknek ért Mag tokjokban egy Zöld Plánta tsíra záródott; mint p. o. az úgy nevezet Egyiptomi *Nymphaea Nelumbóban*.

21. §. *Halál.*

Minekutánna az organizált testek az ő életeknek meghatározását bétöltötték, elébb vagy későbbre következik továbbá az ő utolsó Revolutiojok a' Halál, e' test alkotmányának organizálatlan porrá

ozslatása, vagy a' nedvességek fojamatjának tökéletes semmivé tétele. Mindazonáltal legkevesebben érik el az Állatok között azt a' czélt, mellyet tett a' Természet az ő Életek fojásának határúl, hanem ezerféle történetek rövidítik nékik, ezt az útat, sokkal elébb a' meghatározott időnél.

Minden irtóztató Nagy Állatok, a' Krokodílok, Vízi Kígyók, ée. között talám ezredik nem éri el az ő kiszabott vénségét és nagyságát, hanem nevendék korokban az apróbb Állatok prédáivá kell nékik lenniük, különben idővel az Embereket, és más nagy Állatokat elnyelnék. Az Állatok és Plánták halálok után, az ő testek lassan lassan megoszlik (*resolvitur*) az ő organizálások megbomlik, hamvaik végre a' több földel elegyednek, melly nékik az előtt eledelt és lakóhelyet adott volt.

III. R E S Z.

Az Állatokról közönségesen.

22. §. Az Állatoknak szájok 's eledelek.

A felyebb való részben láttuk mi köz az Állatokkal és Plántákkal mint organizált Testekkel: most szóllunk azon tulajdonságokról, mellyek tsak az Állatokat, de azokat is közönségesen illetik, és a' mellyek által ők a' Növényektől különböznek.

Akármedly végetlen sokféle légyen-is, az Állatoknak külső formájok, és Alkotások, mindazonáltal úgy láttszik, hogy köz az Öszveséggel mindnyájokkal, (vagy legfelyebb avagy tsak némelly úgy nevezett Ázalékférgeket vévén ki) hogy testeken

ken egy bizonyos nyílás vagyon, mellyen az eledelt magokhoz vészik. Úgy ez a' Nyílás t. i. a' Száj, valamint az Eledeleknek nagy különbsége is, mellyet az Állatok magok fenntartásokra fordítanak, már őket a' Plántáktól eléggé megkülönböztetik. A' helyett, hogy ezek egy forma Eledellel élnek, még pedig majd egyedül tsak az Ásványok országából. Már az Állatoknak élelme rendkívül több féle, és tsak nem minden kivétel nélkül az organizált országokból vétetik.

Az Állatoknak a' Növényektől való külső különbségei, úgymint, hogy ezeknek Testek Fő-e, Derékra, és Tagokra oszlik, a' Testet béborító Bőr, és ennek az Állatok élete módjához 's lakóhelyekhez alkalmaztatott különb különb fedelei szőrök, tollak, pikkelyek (*squamæ*) ée. rész szerént igen szembetűnők, rész szerént a' magok helyén bejönnek.

23. §. Az Eledelnek szüksége.

Egy részről az Éhségnek 's szomjúságnak elviselhetlen érzése, más részről a' kívánságnak ellené állhatatlan Ösztöne kényszeríti az Állatokat, hogy ezen tápláló Élelmeiket bévegyék, és az által fenntartásokat munkálódják, a' Hideg vérű Állatok azonban, a' meleg Vérűeknél sokkal tovább, és sokan közöttük bámúlásra méltó hosszú ideig vihetik az Éhséget. Némellyek kivált a' Bogarak Seregéből életeknek egy bizonyos szakasszában, mások pedig sokan télben, mellyet nagyobbára végig alusznak, semmi Eledelt nem esznek.

24. §. Azokból a' Tápláltatás.

Az eledeleknek az Állatokban sokféle változásokon kell által menni, míg nem azok, a' tulajdonképpen való táplálásra alkalmasokká, és az

Állati testnek Substántiájához hasonlókká tétethetnek. A' keményebb Eledeleknek főképpen a' Harapás és Rágás által előbb öszve kell töretni, és nyál nemű nedvességgel elegyedni, míg nem a' Gyomorra, és Belsőre leérkezzenek. Itt még tovább mindenféle oszlató Nedvek által egy lágy péppé változnak, mellyből a' tulajdonképpen való tápláló Nedvesség kiválasztódik, és a' maradványa mint Salak ismét a' testből kivetetik.

25. §. *Meleg, hideg Vér.*

Az úgy nevezett tökéletes Állatokban, a' kiválasztódott tápláló Nedv, előbb a' Vérről, melly az Ereken folydogál elegyítettik, és onnét száll tovább a' testnek egyéb részeire. Ebből tovább az a' végre rendeltetett különös Műszerekben a' választásnak vagy megszürésnek munkája által, sokféle különös nedvességek készülnek. Ez az igaz VÉR általán fogva piros színű; de melegségére nézve ezen piros vérű Állatoknak különböző seregében kék különbségű. Némelyeknél t. i. többnyire mintegy, azon Törköznek (Víznek, Levegőnek) mérséklését tartja meg, mellyben azok találhatók, azért ezeket *Hideg Vérűknek* nevezik. Másoknál pedig, mellyeket ez okon *Meleg Vérűknek* mondanak, az ő tökéletes egésségeknél állapotjában mindenkor a' *Fahrenheit* grádusa szerint, mint egy 100 grádusnyi, több vagy kevesebb melegséget mutat. Ellenben az a' Nedvesség, melly által az úgy nevezett *Fejér Vérű* Állatokban (t. i. a' Bogarakban és Férgekben, mellyek tökéletlen állatoknak is mondanak) a' tápláltatás véghez mégyen, általán fogva csak távolról való hasonlatosságot mutat az igaz Piros vérhez.

26. §.

26. §. *A' Mozgásoknak Eszküzei.*

A' tápláltatás módja után az akaratos mozgás vala az a' második fő Czímer, mellyel az Állatok a' Plántáktól különböznek. A' Műszerek, mellyek nagyobb részént az Állatoknál, mind ezen számtalan sokféle mozgásoknak okaiul szolgálnak; a' *Szálashúsok*, (*Musculi*) mellyek a' piros vérű Állatoknál, a' tulajdonképpen úgy mondott Húst teszik. Ezek vékony szálakból, vagy rojtokból állanak, és olly ingerelhetőséggel bírnak, (*Irritabilitas*) hogy valamelly (ingerre) ösztönre magokat öszvehúzzhatják, melly által az Állati testben minden mozdulásokat tehetnek. A' több kemény részei az Állati testeknek a' Belső részek, Tsonok, Porczogók, Inak, Mótsingok (*Tendines*).

27. §. *A' Szív, Szíverős.*

A' Szálashúsok, az Érzőinél által hozatnak mozgásba, még pedig többnyire az akaratnak meghatározása szerint, melly ellenben némelly kevés Szálashúsokban, mint p. o. a' szívben, semmit nem tehet, mint a' melly mind éltig a' nélkül, hogy mint más Szálashúsok elfáradna, vagy végre megfájúlna, mint a' Vértörögésnek egy fő rugója szünetlen verő mozgásban vagyón. A' szívnek alkotása külön külön állatoknál különböző, u. m. a' Piros meleg vérűknél két rekeszes, kétfüles; a' Piros hideg vérűknél egy rekeszes, egy füles, és végre a' Hideg fejér vérűknél (25. §.) egy rekeszes fül nélkül.

28. §. *Tüdő, Lehellés, Szó.*

A' Vértörögéssel közvetlen és szükségesképpen öszveköttetett a' Lehellés, avagy a' Levegőnek beszívása. Ennek eszköze némelly Állatokban

B 5

a'

a' Tüdő, másokban a' Kopótyó (*Branchiae*) és végre némelyekben a' Lélegző tsövek, mellyek ezen Állatoknak egész testeiken elterjedtek. Ez a' Lehellés, minden Állatnak elkerülhetetlenül szükséges az életre, és a' tsupa Levegő nélkül való közben, vagy az olyanban, melly friss levegővel fel nem váltatik, mind meghalnak. ée.

Sőt a' Lehellésnek, az igaz tüdős Állatoknál az a' haszna is vagyon, hogy az által Szót vagy hangot adhatnak, és ugyan azért egy Állatnak is igaz szava nintsen, hanem csak a' mellynek Tüdője vagyon.

29. §. *Az Érzőinak, és Agyvelő.*

Az Érzőinak, az Agy és Gerincz velőkből származnak, és úgy látszik, hogy e' két utolsóknak nagyságok, az azokból származó Érzőinak vastagságához hasonlítva, az Állatoknak elmetehetségeikkel, megfordított mérsékben állanak, úgy hogy az embernek mindenek felett, legnagyobb Agyveleje, és ahoz hasonlítva igen vékony Érzőinai vagynak. A' buta oktalan Állatoknak pedig, mint p. o. a' földünkbeli kételtűeknek, kitsíny Agyvelejekhez képest vastag Érzőinai vagynak.

Jegyz. Mennél több foghatósága vagyon egy Állatnak, annyival nagyobb annak Agyveleje mérsékelve (*proportionate*). A' kis Eneklő Madaraknak, a' házi Madarakhoz képest mérsékelve nagyobb Agyvelejek vagyon. Az Agyvelőnek némely egyes részei, úgy látszik, hogy a' képzelődésnek fenntartására szolgálnak. *Nat. Gottfr. Leske Ursfangsgründe der Naturgeschichte. 61. Levél.*

30. §. *Az Erzékenységek.*

Az Érzőinaknak a' Szálashúsok mozgatásán kívül második foglalatosságok az, hogy az Állati testeknek külső érdekléseit is közlik a' Lélekkel
az

az érzékenységek által. Szinte úgy az Érzés öt nemei, mint az Érzőszeretek minéműségei az Állatoknál igen különbözök. Sok Állatok nyilván mindennemű érdekléseket éreznek, a' nélkül hogy még azokban azon Érzőszereteket felfedezhettük volna, mellyek másoknál az a' féle Érdeklésekre szükségesek. A' Habarniczának p. o. szemei nintsenek, és még is a' világosságot fájniúl érzi. A' Dongólegyeknek (*Schmeißfliege*) és sok más Bogaraknak szaglások vagyon, ámbár semmi orrot benne észre nem veszünk.

31. §. *Álom.*

A' tartós foglalatoskodtatás által az Érzőinak, és Szálashúsok elfáradnak, és váltólag nyugodalommal kell élniük, újj erőnek szerzése végett, mellyet nékiek az álom ad. Az Embernek, és többnyire a' füvel élő Állatoknak ezen megújításokra az éjtszaka rendeltetett; sok ragadozó Állatok ellenben, és nagy részént a' Halak, még a' fényt kerülő, gyengeszemű beteges *Kakerlákok* is, és sok Bogarak kéntelenek éppen ezen éjjeli tsendességet, midőn más teremtesek nyugodni szoktak, az ő Munkáiknak folytatására szálni, és ellenben egy részét a' Napnak ezen megújításra fordítani.

32. §. *A' Téli álom.*

Ezen megújító álmon kívül vagyon még sok Állatoknak Oeconomijában, egy igen alkalmas rendtartás, hogy azok az Esztendőnek egy nevezetes részét, még pedig éppen a' legzordonabb Hónapokat, a' midőn ő nékiek nehéz volna fenntartások végett szorgalmatoskodni, mély téli álomban töltik el. Ezek elrejtik magokat, midőn ez az idő elközelget, bátorságos sivatag helyekre, mint a' Murmutér, Hörtsök, Hangyák, ée. az ő fészkeik-

keikben, a' Denevérek az Odúkban, a' Békák és némelly Halak a' Kotúkban, a' Kígyók és Tsigák a' Bokrokban. ée. És a' hidegnek érzésével a' Zsibbadásnak egygy olly nemébe esnek, mellyből tsak a' Tavasz Napnak melegítő pillantására serkennek fel. Ez a' Zsibbadás olly erős; hogy a' meleg vérrü Állatok míg ez a' halálos álom tart, tsak észrevehetetlen melegségeket tartják fenn, és sok Bogaraknak Boritéki, mellyek éppen akkor vagynak elváltozásokban, télben gyakorta úgy megfagynak, hogy azok a' benne aluvó Állat Életének sérelme nélkül úgy zörögnek, mint a' Jégtsapok, v. Üvegek, midőn azokat a' földre leejtik.

Jegyz. A' Vértörzés az Állatoknak téli Alvásokban is megyen, de sokkal lassabban: Ez onnét világos, mert a' vérnek vizes része (*Lympha*) ha egyszer meghül öszve nem áll. *Esse Naturgeschw.* 64. *Lev.*

33. §. Az Elme tehetségei.

Az Elme tehetségei közzül sokak közök az emberekkel, és nagyobb részent az Állatokkal is, mint, p. o. a' Képzés (*Vorstellungskraft*) a' figyelmezés (*Aufmerksamkeit*) valamint e' két belső érzékenységek is, u. m. az Emlékezet, és a' Képzelő Erő (*Einbildungskraft*). Mások tsak nem tsupán a' több Állatoknak tulajdoni, annyira hogy az Embereknél tsak kevés nyomdokai találtassanak, u. m. az úgy nevezett *Természet ösztöne*, avagy *Instinctus*. Ellenben az Ember ismét az Okossággal egyedül maga az egyéb' állatok közül bír.

34. §. A' Természeti Ösztön.

A' természeti Ösztön az Állatoknak az a' tehetségek, melly szerént ők velek született nem szabad akaratjuk szerént való, belső Ösztönből, minden oktatás nélkül a' szabad darabokból magok Céljokhoz

jokhoz intézett, és magoknak, 's maradékoknak fentartását tárgyazó munkákat visznek véghez.

Hogy ők ezen derék Munkákat, minden előre való hányás vetés nélkül tsak nem Machina formán tellyesítik, azt ezer tapasztalásokkal nyilvánágon meglehet mutatni. Illyen p. o. hogy a' Hörtsők, még a' döglött Madaraknak is elébb szárnyait törik el, minekelötte azokat tovább faldösnák: Hogy a' fiatal Vándor madarak, bár őket tsupá magánosságban háznál nevelték is, még is megérzik Összel az ő költözésre való belső hivataljokat, és a' Kalitkában minden jó eledel mellett, jó Tartományban is nyúghatatlank.

35. §. Mesterségi Ösztön.

Ezen Állati ösztönnek sokféle nemei között, kiváltképpen megjegyzésre méltók, az úgy nevezett *Mesterségi Ösztönök*, melly által t. i. olly sok Állatok minden mutatás, és előre való gyakorlás nélkül (mellynek sokaknál helye sem lehet, p. o. a' Hernyóknál, a' mellyek tellyes életekben tsak egyetlen egyszer szorúlnak arra; és ahol ennek következésképpen, egy általjában első próbának is, remek munkának is együtt kell lenni) olly nem köz mesterségű hajlékokat, fészkeket, szöveteiket, ée. tudnak készíteni magok lakozásokra, fajzatjaiknak bátorságokra, prédájoknak megfogására, és más ezer féle tárgyokra.

36. §. Az Emberi okosság.

Az Ember a' Nőszésnek Ösztönén kívül a' természeti Ösztönnek kevés más nyomait mutatja: Született Mesterségi Ösztöne pedig éppen tellyességgel semmi sint. A' mi ellenben neki ezen színes fogyatkozást gazdagon kipótolja, az az Okossággal

sággal való élés, bly különös *praerogativa*, t. i. melly által ő minden egyéb állati teremtetéseken való uralkodással, és az egész lakható földön meghatározatlan lakó hellyel bír:

37. §. *Ennek méltósága.*

Ez az okosság akár az Emberi Léleknek egy valóságos tulajdona légyen, akár pedig az öszveszedett Emberi Lelki erőnek tulajdon intézése. ée. Mindazonáltal legalább az az említett igen kitetsző Méltóság, mellyet az Ember annak bírása által nyert, ellene mondhatatlanul világos.

38. §. *Tohetsége és Haszna.*

Ámbár mint az egész föld plántákkal béborított, úgy az Állatok is az egész földön elterjedtek: még is csak kevés Állatok vagynak, a' mellyek akarmelly földön élhetnének. Némelylek csak bizonyos Éghajlatok alatt lakhatnak. Nagy számmal a' földnek csak kised Tartományaira szorították, és gyengébbek mint sem lakóhelyeknek változtatását kiálhatnák, annyira lakásokhoz vagy szabva Természetek. Az Embernek semmi meghatározott lakóhelye, és semmi meghatározott eledele nintsen, hanem az egész lakható föld néki lakásul, és csak nem minden organizált Teremtetések eledelül hagyattak. Az Ég-tájnak különbsége, mellyben ő lakozik, és az eledel, mellyet néki az ő lakóhelye enged, ő néki meg annyi különböző szükségeket szül, mellyeket ő a' maga okosságával való élés által, szint' annyiféle módon tellyesíthet. Az Állatoknak bátorságokra, s magok óltalmazására, vagy rendkívül való erejek, szarvok, körmök, fogok, fulánkjak, ée. Másoknak erős fedelek, páisok, kérgek, pikkelyek, ée. Másoknak természetű tettetések, ravaszságok, sőt mérgek is; mind-

azon-

azonáltal magokon kívül való segítséggel nem élhetnek. Az Ember minémű fegyvereket nem talált fel védelmére?

Jegyz. A' mindenütt lakhatásban az Embert legközelebb követi a' *Kutya*. Az Embernek leghasznosabb Állatok, a' legelterjedettebbek; és a' veszedelmes ragadozó Állatoknak igen szoros határi vagynak. Azok az Állatok, mellyek a' Meleg Tartományokban laknak, majd tsupa mezítelenek: mennél hidegebb pedig a' hely, mellyben azok lakoznak, annyival melegebb takarókkal vagynak azok óltalmazva. Az igaznak tetsző dolog, hogy mindjárt kezdetben lét az Állatoknak a' föld színén való eloszlások, és hogy az Állatok a' földet egyszerre elfoglalták. *Kétféle Unfangsgtünd. der Naturg. 80. lev.*

39. §. *Az Állatokon való uralkodás.*

De ez által az egyetlen egy méltóság által, melly végetlenül felyebb magasztatott az Ember, mind az egész több Állati Teremtetések felett, mutatja az a' határozatlan uralkodás, melly által ő ezen Teremtés társainak minden ösztönein, élése módján, rendtartásán, ée. egy szóval minden természeteken szabad akarata szerént disponál, rendel, és sáfárkodik, a' legirtóztatóbb állatokat megszelídíti, azoknak hathatós ösztöneit előltja, azokat a' legmesterségesebb munkákra fordítani tudja. ée.

Legszembetűnőképpen kitetszik ez a' Házi Állatoknak példájában, mint a' mellyeknek vagy egész Nemestül, mint a' Lovaknak, Ökröknek, Juhoknak, Tyúkoknak, ée. szabadságokat elrabolta, azokat magának meghódította, vagy ha erre még nemelylekkel nem mehetett is, mint az Elefántokkal, Sólymokkal: mindazonáltal az egyes Individuumokat elfogja, megbilintsezi, és maga szolgálatjára fordítja.

Jegyz. Az arról való közönséges meggyőztetésre mennyire Ura a' pallérozott Ember a' több Teremtetéseknek e' földön, csak azon változásokra kell meg-

ingemlékezni, mellyeket ő Amerikának, az új világ-
nak feltalálásától fogva, abban és a' régiben, válto-
lag tselekedett? Minémü növényeket és Allatokat
általplántált ő ebből amabba, mint p. o. a' Riská-
sát, Kávét, ée. a' Lovat, Juliot, Disznót, Tyúkot,
Matskát, Marhát, sőt még a' Tevéket, és Majmokat
is, és megfordítva; miket tett ismét onnan a' maga
Világában házabeliekké, mint p. o. a' Krumplít, Do-
hányt, Kukoriczát, ée.

40. §. *Az Allatoknak sokasága és Seregekre osztása.*

Az Állati fajoknak száma a' növény fajok-
nak számát sokkal felül haladja, mert minden Plán-
ta többet táplál két Állatknál. *Erxleben* az Áll-
latoknak igazsághoz közelítő számát 25000 teszi.
De *Zimmerman* azt nagyon igazsághoz közelítőnek
véle, hogy élnek a' földön és tengeren 5 millio
négy száz ezer Állatok. A' *Linne* Természet Sy-
stémájának 13. dik Kiadásában, mellyet *Gmelin* *Fri-
drik* ada ki 1788-ban 19067. Állatok íródnak le:
Mindazonáltal sok hiteles Férjsiaknak már azólta is
lett újabb felfedezései után, az Emberek által vizs-
gáltatott, és ma tudva lévő Állati Fajok számát
20 ezerre bátran tehetjük.

Mind ezen egész Állatok Országát, a' *Linne*
Systemája szerint igen alkalmason ím e' követ-
kező 6. Seregekre lehet osztani:

I. Sereg. Emlősök (*Mammalia*, *Säugethiere*,)
meleg piros vérű Állatok, mellyek előfajzatokat
szülnek, és azokat eggy darabig Emlőjőkből téjjel
szoptatják.

II. Ser. Madarak (*Aves*, *Vögel*) meleg piros
vérűk, mellyek tojasokat tojnak, fajzatjaikat nem
szoptatják, és tollasok.

III. Ser. Kételtűek (*Amphibia*, *Amphibien*)
hideg piros vérűk tüdőjökön lehellők.

IV. Ser. Halak (*Pisces*, *Fische*) hideg piros
vérűk, Kopótyójokon és nem tüdőjökön lehellők.

V. Ser.

V. Ser. Bogarak (*Insecta*, *Insekten*) hideg
fejér vérűk, mellyeknek Fejeiken Tsápok (*Antennes*,
Fühlföhner) vagynak.

VI. Ser. Férgék (*Vermes*, *Würmer*) hideg
fejér vérűk, mellyeknek nem Tsápok, hanem na-
gyobb részént Tapogatójok (*Tentacula*, *Fühlsfaden*)
vagyok.

IV. R É S Z.

Az Emlősállatokról.

41. §. *Az Emlő.*

Az Emlősállatoknak meleg piros vérek köz a'
Madarakkal: de eleven fajzatokat szülnek, és az ő fő
Czímerük, melly őket minden egyéb Állatoktól meg-
különbözteti, és a' mellytől vétetett az egész Sereg-
nek is nevezete, az ő *Emlőjök*, melly által a' Nös-
tények magok fajzatjait téjjel táplálják. Az Emlők-
nek számok, és helyheztesések különböző. Több-
nyire meg annyi, mint a' mennyi fajzatokat az A-
nyák szokás szerint eggyeszer a' Világra hoznak, és
vagy a' Melyen vagynak, vagy a' hason, vagy a'
hátsó lábak között. Vagynak többnyire a' Hí-
meknek is Emlői, de kisebbek, és kevesebb szám-
mal. Némellyeknek pedig éppen nints mint a' Mén-
lónak és Hörtsőknek. ée.

E' mellett az Emlősállatok többnyire szőrösök,
négy lábú és befedett Álkapezájok között fogasok.

42. §. *A' szőröknek különbsége.*

Ez Emlősállatoknak testek nagyobb részént
(ha nem mindeneknek) különb különb erősségű,
Földi, Allatok Országa. C hossza-

hosszaságú, és színű szőrökkel vagyon befedve, mellyek némellyeknél bodorok mint a' gyapjú, vagy erősek és borzasok, mint a' serték, vagy éppen megmerevedett fulánkokat mutatnak mint a' Tövises Disznóknál. Sok állatoknál a' szőrök bizonyos helyeken hosszúak, mint a' Serényben, és Szakálban. Némellyeknél bizonyos helyeken ellenkező irányban állanak egymással, és választékot tesznek, mint a' Lováknál, Kutyaáknál, ée. sokaknál változik színek az Élet idejével együtt, mint a' Borjú Fókáknál ée. Az ezen Seregbéli legtöbb Háziállatoknál különféle színük, valamint többnyire a' Házi szárnyas Állatoknak tollai. Sokak a' hideg miatt mi nálunk télen által, Északon pedig egész esztendőben vagy szürkék, mint a' Fékék, vagy hó szín fejérek, mint a' Hölgy ée. Midőn ellenben ez a' fejtér szín eggyzersmind Rósa szín piros gyenge szemekkel köttetett egybe, mint a' Fejtér Szeretseneknél, az Egereknél, ée. (sok madaraknál is) az valósággal valamely beteges gyengeségnek következése. Legtöbbnyire az Emlősállatok az esztendőnek bizonyos részében elhanyagják szőreiket, valamint a' Madarak vedlenek, és a' Kígyók bőroket elvetik. ée.

Jegyz. A' Czethal is imittamott szőrös, és szempillája is vagyon. Még a' Pikkelyes és Pánczélós állatnak is szarú Nemű boritéki között vagynak némely szőrök, és némellyeknek hasok alja tsupa szőrös.

43. §. Lakóhelyek, Lábok.

Az emlősállatoknak Lakóhelyek igen különböző, többnyire a' földön élnek, de sokan, tsak nem tsupán a' fákon, mint a' Majmok Mókusok ée. Némellyek a' föld alatt, mint a' Vakondok, melly tulajdonképpen föld alatt való Állat. Mások most szárazon, majd vizen, mint a' Hód (*Castor*) Medve-Fókák ée. És mások ismét végre tsupán a' vízben,

ben, mint a' Czethalak. Ilyen különböző lakásokhoz képest, lábaik is vagy hasonló mozgó szerkezetűek, nagyobb részént négy lábúak. Az Ember tsak két lábú, de két kezű is; a' Majmoknak ellenben négy kezek vagyon, és hátulsó lábokkal, holott egy távol álló hüvelykek vagyon, és nagy Lábujjok nints, éppen úgy foghatnak mint kezeikkel. Ujjok és Lábujjok az Emlősállatoknak az ő alkotásokra, számokra, és öszvefogalásokra nézve különbözők. Közönségesen szabadok, vagy külön szakasztattak: de némellyeknél mellyek a' vizen, és szárazon, egy aránt élnek, úszó hártya által öszvefogalattak. A' Denevéreknek első lábain, ezek igen hosszúk és vékonyok, és azok között egy fátyol forma hártya terjesztetett ki, melly repülésre szolgál. Ezen seregbeli sok tengeri Állatoknak lábai minteggy tsumóba nőttenek, és a' Czethaloknál hasonlítanak azok minteggy a' Halaknak úszó szárnyokhoz, tsak hogy hátulsó úszó szárnyok tsont nélkül valók, és földerányosonn állanak, (*horizontaliter*) nem úgymint a' Halfarkak tetőpontosonn (*verticaliter*) némely kevés Emlősállatoknak merő körmök vagyon, (*Solidungula*) másoknak pedig hasadit körmök (*Bisulca*). Legtöbbben Lábujjokon járnak, de némellyek mint az Ember, és bizonyos tekintetben a' Majmok, Medvék, Elefántok, ée. egész talpokon a' sarkokig.

44. §. Fogok.

A' Hangyászokat, Pikkelyesállatokat, és némely Czethalakat kivéven, a' több Emlősállatok *Fogasok*, mellyek Metszőfogakra, (*Primores*) Szemfogakra, vagy Agyarakra, (*Laniarii*) és Zápfogakra (*Molares*) osztatnak. Az utolsók főképpen ezen Állatoknak különböző eledeléhez képest, különbözőképpen is formáltattak. A' Húsevőknek t. i. a'

Koronája fűrész, és éles. A' Füvekkel élőknek pedig a' hül széles és barázdás. Azoknak pedig kik mint az Ember, mind a' két organizált Országból tápláltatnak, középen belapúlt, és szegeleti ke-rekek.

45. §. *Kérődzőállatok.*

Tsupán tsak az Emlősállatok, még pedig tsak a' füvel élők között vagynak valósággal *Kérődző* Nemek, mellyek t. i. a' tsak futólag megrágott, és lenyelt eledelket, falatonként nyeldeklőjökön, ismét felökröndözik, akkor jól megrágnak, és osztán másodsor lenyelik. Közönséges Czímerek ezen Kérődzőállatoknak nem hasadt körmökben áll, u. m. a' mellyek a' Disznókban is megvagynak, mellyek mindazonáltal nem kérődzenek: És ellenben, az általjában Kérődző Tengeri Nyúlakban ée, nintsenek. Szinte úgy nem ad elégséges esmértető jelt, tsupán tsak a' felső Metsző fogaknak nem léte, holott azok a' Tengeri Nyúlaknál inkább kettősök ée.

Sokkal alkalmasabb ellenben egyedül a' Kérődzőállatoknak Zápfogainak tulajdon alkotása, mellyek fűrész forma kereszt barázdákkal metszettek, és a' mellyeknek Koronái, nem vízerányosonn állanak, hanem részült hajlottak, úgy hogy a' felső Álltsontban lévőeknek külső oldala, az alsóban lévőeknek pedig, belőlről a' nyelvek felől való oldala legmagasabb. E' mellett keskeny alsó Álltsontjok vagyon oldalast igen szabad mozgású, melly által ezen különös munkának Mechanismusa véghez mégyen, mint a' szemmel látás tanítja.

1. *Jegyz.* Azon Kérődzőkben, mellyeknek eggy-szersmind hasadt Körmök vagyon, u. m. a' Juhoknak, Ketskéknek, Antilopáknak, Marháknak, Tevéknek, Szarvasoknak Pé'smáknak, és kétség kívül a' Girafáknek Nemekben is; még ezen kívül ide járúl az ő *négyes Gyomrok*, mellynek belső alkotása, és Mechanismusa igen megjegyzésre méltó. Az elsőben lenyelt, még

még tsak nem nyers eledel t. i. mégyen az iszonyú Nagy első Gyomorba, mellyet *Böndőnek* nevezünk (*Rumen*, der *Wanjen*, *Wanft*), minteggy Magazinba, holott az tsak keveset lágyítódik, innen az eledelnek egy kis részét egymás után a' második Gyomor veszi be, mellyet *rezés*, vagy *Darás fészkes* Gyomornak hívunk (*Reticulum*, die *Haube*, *Müge*, *Garn*), melly hasonlóképpen az elsőnek tóldalékja, és az azt a' nyeldeklőn ismét felhajtja. Akkor az ismét megrágott, és másodsor lenyelt falat, egy különös tsatornán által, a' nélkül hogy ismét a' két első Gyomron által ballagna, vivődik mindjárt a' nyeldeklőlől, egyenesen a' harmadik vagy *Százrétű* Gyomorba (*Echinus*, *Centipellio*, *Omasus*, das *Bach*, der *Pfalter*, der *Blettermagen*) holott is az annak tsekély ürege miatt nem soká tortózkodhatik, hanem onnan végre a' tökéletes emésztésre mégyen a' *Negyedik* vagy *Tejes* Gyomorba (*Abomasus*, der *Laob*, die *Kuthe*, der *Fettmagen*) melly más emlős Állatok Gyomrához legközelebb járúl.

2. *Jegyz.* A' legközönségesebb fő haszna a' Kérődzésnek, még esmeretlennek látszik. Sok kisebb, fé-lénk, fegyvertelen, Kérődző Állatoknak, és a' mellyek után még e' mellett a' ragadozó Állatok igen ólálkodnak, ez annyiban igen alkalmas, hogy ők eledelüket a' szabad legelőn sietve kapkodják, és osztán a' sűrűben tsendesen és bátran kedvekre kérődzhetnek ée. A' Kérődző Állatoknak böndőjében találni néha szörgójóbisokat (*Aegagropilae*). Különböznek ettől a' Bezoárkövek, mellyek sok Állatoknak kivált a' Ketskéknek gyomrában tállatnak.

46. §. *S z ó.*

Legtöbb Emlősállatoknak vagyon *Szavok*, de a' melly tsak igen egy hangú kiáltás, mellyel rész-szerént indulatjokat, rész-szerént kívánságokat jelentik, ez is a' Nemeknek, az Élet időnek, és az indulatoknak különbsége szerént igen sokféle. Né-mellyek mint a' *Vakondok*, Nyúl, Tengeri Nyúl, ée. tsak a' legnagyobb szükségben szólnak. Az Em-bernek vagyon egyedül beszéde, melly az ő okos-ságának következése.

47. §. *Fegyverek, Szarvak.*

A' Kőrmökön, Fogakon, ée. kívül sok Emlősállatok fegyverül szarvakkal is felruháztattak, melyek m. a. mint az Embereknél a' Szakáll, többnyire felnevekedéseknek idején ütnek egészen ki. Némelly Nemekben, mint a' Szarvasokban Özekben ée. a' Nöstények szarvátlanok. Másoknál mint a' Ketske Nemben az ő Szarvaik kissebbek, mint a' Bakoké. Számok, alkotások és helybeztetések a' Szarvoknak igen különbözők. Az Ökrök, Ketskék, és Gazellák Nemében ezek üressék, és mintegy hüvely úgy ülnek a' homlok tsontnak tsútsán, vagy kiállásán. A' Szarvorrú szárvai merők, és tsak bőrrel nőttek az orrokhöz. A' Szarvas Nemnek ellenben éppen olly merő ugyan, de különös alkotású, és ágas bogas, ezek esztendönként elvetik szarvaikat, és helyjekbe ujjakat szereznek.

48. §. *F a r k.*

Legtöbb Emlősállatoknak Alfelek nyílása *Farkal* fedeztetett bé. Melly a' Fartsiknak kinyúlása, és sok alkotású és hasznú. Szolgál az p. o. sok állatoknak a' Legyek és Bögölyök ellen legyezésre. Sok Farkas Majmoknak, és más Amerikai Állatoknak Kéz gyanánt vagyon, hogy magokon annál fogva tartsanak, vagy azzal foghassanak. Annál fogva Galyra tekergőzvé, a' honnan ezt Fogódzófarnak nevezik (*Cauda Prehensilis*) a' Mókusoknak serény futásokban, az ágakon való tartzkodásokban, sokaknak az ugrásban, esésben, kormány gyanánt való tartásra. ée.

49. §. *Zatskó v. Iszák.*

Megjegyzésre méltó még ezen seregbeli némelly Állatoknak testeikben különös végekre való
Zats-

Zatskók vagy Iszákok. Így vagyon sok Majmoknak, Páviánoknak, Farkasmajmoknak, sőt a' Hörtöknök és Ürgének is Pofazatskója (*Bacientaschen*) hogy eledelét abba rejthesse, a' Tssetsizákos Fia-hordó (*Didelphis*) Nöstényjének Emlői a' hasán egy Zatskóban vagynak, mellybe a' szopó Poronyok elrejtezhethetnek az Orangutánoknak, és sok más Majmoknak még az Irámszarvasnak is (Tarand) egy Zatskó vagyon a' nyakán, melly torkába nyílik, és kétség kívül szavának erősítésére szolgál.

50. §. *Az Állatok hasznának Nézőpontja.*

Az Állatok használatosságát közönségesen két Nézőpontból lehet kiváltképpen meghatározni, vagy t. i. a' mennyiben azoknak a' Természet nagy Oeconomiájában, az egész Teremtések rendébe befolyások vagyon, vagy a' mennyiben azok az Embernek közvetlenül hasznosok. Amabban hasznosok az Állatok, a' mennyiben az Állatok és Növények Országa között bizonyos mérséket (*proportio*) tartanak. A' mennyiben némellyek Növényekkel, mások Állatokkal tápláltatnak, és ekképpen azoknak számát kevesítik. Mások mind ezeknek tenyészését elébb mozdítják, midőn azoknak magvát lenyelvén, és egészen meg nem emesztvén elhintik, mint sok Madarak, Halak, ée. Mások döggel élnek, és meghólt Plántákkal, az által a' levegőt megtisztítják, elpusztítván mindent, a' mi az Állatok Életének és a' Plánták Nevekedésének ártana, mint sok ragadozó Állatok. Mások más Állatoknak matériát készítenek. Így sok Ázalekférgek, Giliszták, ée. vízzel és földel élnek, az által azt a' nagyobb Állatoknak elkészítik, mellyeknek ők ismét eledelivé válnak. Ezen tekintetben a' mint megfognak látni a' Bogarak és Férgek majd leghasznosabb Teremtések. Az Emberi közvetlen

len haszonra nézve pedig az Emlősállatok. Ezeket az ő alkotásoknak, nagy taníthatóságoknak, erejeknek, ée. különbsége az embereknek sokféleképpen hasznosokká teszik. Az Állatoknak egyetlenegy seregéből sem tud az Ember magának olly hűséges, készszolgálatú, és munkás segedelmet szerezni, egy sints néki a' maga közvetlen haszonvételére, és fenntartására, olly általjában nálla nélkül ellehetetlen mint ez. A' föld golyóbisának egész Népei, az Emlősállatoknak egyetlenegy fajából, majd minden sürgetőbb szükségeiket megeléghethetik. — Mint a' Grönlándok a' Borjúfókával — a' Lappok, Tungusok, ée. az Irámszarvasal, az Aleutok a' Czethallal, bizonyos tekintetben a' Lür burgi Erdőlakói a' Juhokkal.

Jegyz. Ezért a' kisebb Allatok sokkal nagyobb számmal vagnak, sokkal bővebben és serényebben tenyésznek, mint a' Nagyobbak, melyeknek ők eledelül szolgálnak, és mintegy alájok vettek; hogy ezek amazokat nagyon meg ne kevesítsék, vagy ki ne írthassák. A' Nagyobb Allatok pedig gyakran egymást megtámadják, és ekképpen igen erős elszaporodásokat akadályoztatják.

51. §. *Az Emlősállatok nevezetesebb hasznai.*

Az Emlősállatoknak sokféle hasznait az Emberi Nemzetre nézve, főképpen e' következőkre lehet vinni.

1.) Életekben *Eledelül* szolgálnak, a' Tég, Tégfel, Vaj, Sajt, Túró, Savó, a' szelíd barmokból. *Öltözetekre* Gyapjok, szőrök; *Lovaglásra, vonásra, földművelésre, terelhordásra*, ée. A' Lovak, Öszvérek, Szamarak, Ökrök, Bivalyok, Iramak, Elefántok, Tevék, Kutyák ée. Ugyan ez utólsók vadászatra, őrizetre, vigyázására. Az egerészésre, és más ártalmas Állatoknak pusztítására a' Matskák, Tövises Disznók, Hangyászok, ée. Sőt *Ganénjok*

nénjok trágyára, tüzelésre, ée. *Vizelletek* Phosphorusnak ée. végre *Orvosi szerekre* a' Pésma Nedv, Hód'sír, Cibét'sír, tej, savó, szarvasszarv, ée.

2.) Szinte úgy az ő, leginkább ezen Czélból az Emberek által lett erőszakos *halálok után*, használnak: *Eledetre* a' Marhák húsa, Juhok, Ketskék, Disznók, Szarvas, Öz, Nyúl, ée. Sokakat az előítélet haszontalanokká tett: mindazonáltal az Emlősállatok között, alig van egy is, mellyett itt ott a' föld kerekiségén az Emberek meg ne ennének. Ide valók a' Szalonna, Zsír, Velő, ée. *Öltözetre fedezésre, prémekre, ágyakra, sátorokra*, ée. Bőr, készített bőrök, irhák, szőrök, gyapjak, ée. Írásra, Könyvkötésre, ée. Pergamen, bőrök, irhák, ée. Még a' levegőnek, és sok hígságoknak társára is bőrök, tömlők, ée. — *Égetésre, világolásra*, Faggyú, Zsír, Halzsír, és egyéb Állati kövérségek. Ugyan ezek kenésre, sok kézi mesterségeknek könnyítésére. — Ide való a' Czetvelő, Halennyv, ée. A' kemény részek, szarvak, körmök, tsontok, Elefánttsontok, haltsont, fogak, ée. Szépségért, tartósságokért, sok házi szükséges és pompás eszközökre. Más mesterségekre, s egyes hasznokra, serték, szőrök, kivált a' Lószőr, mellyekből lesznek, sziták, székek, hálók, czérnák, szúnyoghálók, etset, penzel, vendég-haj, ée. A' hártják, hójagok, zatskokra, boritékokra, ée. A' mótsingok és tsontok Asztalos ennyvre, ée. a' belek, húrokra, ée. a' marháknak pedig böndője bozsény ablakokra, lámpásokra, ée. a' Vér, festésre, ée. Végre *orvoslásra*, faggyú, sok Állati kövérségek, kifőzött Nedvességek, Epe, ée.

52. §. *Kárai, Ártalmái.*

Más részről pedig ezen seregeknek sok Állati az Emberi Nemnek, vagy mint eszközök, vagy köz-

vetetlenül valósággal károsok. A' Vérszopó Állatok főképpen a' Matskák Neméből az embert megölik. Ugyan ezek, és még többek sokak p. o. a' Mennyétek, Nyestek, Görények, Torkosok, Vidrák, Czethalak, ée. sok hasznos állatokat elpusztítanak, vagy a' Növényeknek, fáknak, kertigymölsőknek, Gabonának, ée. ártanak, mint a' mezei egerék, Hörtsökök, Leming, Szarvasok, Nyúlak, Hódok, Majmok, Elefántok, Szarvorrú, Nilusiló, ée. Vagy más enni valók után leselkednek, mint a' Patkányok, Egerek, Denevérek, Murmutérok, ée. Elrontják a' házieszközöket, mint a' Sakál, Hiéna, ée. Úgy látszik, hogy mérge egy Állatnak sints ezen seregben, a' dühödésen vagy megveszésen kívül, mellynek kivált a' Kutya Nemből valók igen kitétettek.

53. §. A' különböző Systémák.

Vagynak sok mesterséges Rendszerek, mellyek szerént az Emlősállatokat nevezetes emberek próbálták elrendelni. Az Aristoteles osztása p. o. a' Lábujjaknak és körmöknek különbségén van fundálva, és ezeket Ráy és mások is felvették 's tovább dolgozták. De ebben a' legrokonságosabb és tellyességgel hasonló Nemek, a' Hangyászok, és Lajhárak, ée. elszakasztatnak, és egészen különböző rendbe tételnek, tsupán tsak hogy némellyiknek több, másoknak kevesebb lábujjok vagyon. Linné a' fogakat választotta a' rendre szaggatásnak fundamentomául, olly útat, a' mellyen nem kevésbé, most a' természet ellen való elválasztásban, majd az igen különös öszvekötésben megbotlik az Ember. A' Denevérek Nemét a' Linné rajzolatja szerént némelly fajoknak különböző fogai miatt, szükség legalább is három különböző rendekre dasabolni. Az Elefánt a' Pánczélos és Pikkelyes állattal; a' Tövises Disznó pedig és a' Vankondok az Oroszlánnal és Tigrissel egy társaságos rendbe jö. ée.

54. §. Az Emlős sereg Rendei.

Úgy látszik tehát, hogy a' természet ebben egyetlennegy dologhoz köttetni magát nem enged: de még is majd mindenütt legkönnyebb és szemtetűbb elosztásokat adnak még ekkoráig a' *Lábok*, kivált ha azok mellett, a' hol azok nem szinte eléggé megnyugtatók, egyszersmind más külső megismerhető jelekre, és az Állatnak egész mivoltára is tekintünk. Így származnak e' következő előttem még legalkalmasabb XII. Rendei ezen első Seregnek.

A. Száraziak.

I. Rend. Kétkezűk, *Bimanus*, kezei és lábai kettő kettő, kezein öt szabad ujjak, mellyek közül egyik a' különvált hüvelyk, lábujjai kevésbé mozgathatók, az *Ember*.

II. Rend. Négykezűk, *Quadrimana*, *Pitheci*, mind a' Négylábai, egyszersmind kezek is, mindeniken lapos köröm és különvált fogható hüvelyk, a' *Majmok*.

III. R. Lassúlábak, *Bradypoda*, rövid lábujjuk, hosszú horgas körmük, mellyeknek száma első lábaikon többnyire kevesebb. Másképpen *Sarlókörmük* (*Sichelflauen*) ezeknek egész testek első tekintettel restségét, és lassúságot mutat, a' *Lajhár*, *Hangyász*.

IV. R. Fedeles Bőrűk, *Sclerodermata*, lábaikon többnyire világos ujjak nem látszanak, hanem tsak körmök, szőrös, bőrök helyett, különös test fedelek vagyon, u. m. Pikkelyes, Paisos, vagy Pánczélos, és Tüskés. Lábaikról ezek lehetnének *Lábujjtalank*.

V. R. Egér Neműk, *Glires*, futrilábuk, sok lábujjuk, mellyek majd mindenkor az egész hátulsó lábai-

lábaikon járnak, és többnyire galopirozva. Felső ajakok bajuszos, az alsó rövidebb és hátravonultt, részszerént Magazint gyűjtők, részszerént téli álmot aluvók, az *Egér*, *Ürge*, *Menyét*, *éc.*

VI. R. Vérszopó vad Állatok, *Ferae*, *Reisfende Thiere*, éles körmük, többnyire bajusszalások, Nehézszagú, Ragadozók, mellyek más emlősállatok, és sok fajok az Embert is megtámadják, a' *Medvék*, *Ebek*, *Matskák* Neme.

VII. R. Merőkörmük, *Solidungula*, egy lábbon csak egy köröm, lábok vége ujjakra, vagy körmökre nem oszlik, a' *Ló*.

VIII. R. Hasadtörmük, *Bisulca*, Lábaik két körömré hasadtak, és hátúl ismét két tördalékra oszlanak. Többnyire kérőt rágók, és szarvasok, kivált a' *Hímek*, a' *Barmok*, *Marhák*, *Ökör*, *Jáh*. *éc.*

IX. R. Izmos lábú, *Colossipeda*, *Belluae*. Temérdek állatok, izmos, vaskos, köpczös lábú, lábaiknak tsonka és széles végek több körmökre hasad, örömet ferednek, mellyel a' következő Rendhez igen közelítenek, az *Elefánt*, *éc.*

B. *Vízi és Szárazlak.*

X. R. Tenyértalpú, *Palmata*, a' kétéltűk ezen seregben rövid úszó lábakkal, még pedig

a. *Töbeliek.*

Lábok ujjai között úszó hártások. Úszó hártával öszvefoglalt nyilvánágos Lábujjok, *éc.* a' *Hód*, *Vidra*.

b. *Tengeriek.*

Öszvenött nem nyilvánágos ujjú, mellyeknek nyomai csak körmökkel jelentenek, a' *Fóka*, *Rozmár*.

XI. R. Halszárnylábú, *Cetnemük*, *Pinnipeda*, *Cetacea*, ezek tulajdonképpen éppen lábatlanok, hanem lábok helyett halszárnyok vagyon, de valósággal meleg vérű, és Emlősállatok. Ezekkel az Emlősállatok leszállanak a' Halakig.

C. *Levegőbeliek.*

XII. R. Szárnyelsőlábú, *Pteropeda*, vagy minthogy különvált hüvelykek is vagyon. Szárnyaskezű, *Chiroptera*, első lábainak ujjai szokatlan hosszúak, és annak sugári között, sőt első karjok, és hátulsó lábok között is egy repülő tag hártya terült el, hüvelykek külön nem vált, és így első lábok vagy kezek szárnyat képez. Ezekkel az Emlősállatok szépen felemelkednek a' Madarakig, és általmenetelt adnak a' következő Seregbe.

Így látni való, hogy az Emlősállatoknak a' lábuknak minémüése szerént való Rendre szaggatása, és elnevezése, az ő egymás között való közönséges rokonságokat szinte kevés híján legalkalmatosabban kiüti.

I. Rend. Kétkezű. *Bimanus*.

1. Nem. EMBER. *Homo*. der Mensch.

Egyenes, kétkezű, fegyvertelen, okos, szőlő Állat, Előfogai alól felül négy, szemfogai hosszúra a' többekkel egyenlők, egymást érok.

1. Faj. bölts E. *H. sapiens*.

Az ember már az ő test alkotásának oly kiváltképpen való tulajdonságai által, minden egyéb állati Teremtésektől megkülönböztetett; annyira hogy ötöt amazoktól, nem csak egy tulajdon Nembe, hanem általában egy különös rendbe is kell helyeztetni.

Idé tartozik mindjárt főképpen az ő egyenes járása, mellyre van rendelve az ő széles talpa, és közönségesen egész testének alkotása, és két tökéletes kezeivel való legszabadabb élése, melly által még az Emberhez leghasonlóbb Majmoktól is megkülönböztethetik.

Az Asszonyi Nemnek vagyon még e' felett, egy pár tulajdon czimere, melly sem a' Férfiakban, sem semmi egyéb Allatokban nintsen, t. i. az ő havi vér-folyása, életének meghatározott idejében, és az ő megsértetlen szüz ártatlanságának egy testi megemertető jele.

Az Emberben a' Nöszésnek ösztönén kívül, kevés nyoma vagyon a' Természeti Ösztönnek (34 §.) Mesterségi Ösztöne pedig tellyességgel nints. Ellenben tulajdonos az okosság bírásában, és az az által talált beszédben, melly a' tsupa Allati szóval éppen nem egy, u. m. a' melly köz a' kiséddel, sőt a' született Néma Gyermekkel is. Hogy ellenben a' beszéd, tsupán az okosságnak, és nem csak az Emberi szólló Műszerek különös organizálásának következtése legyen, világos a' Papagájnak, Szajkónak, ée. tudva lévő példáiból, mellyek akármelly szokat tisztán követni megtanulnak. A' Szó mint természeti Ösztön születik az Allatokkal: a' beszéd ellenben az okossággal fejlődik ki, midőn osztán a' Lélek megszerzett értelemait a' Nyelvnek, a' kimondásra által adja. Szinte olly kevés beszéd nélkül — mint okosság nélkül való Népek vagynak a' mi földünkön, és vagynak már Sótárjaink az Eszkimósz, Hottentót, és más Nemzetek szavairól, kiktől a' hajdani könnyenhívó utazók a' beszédet megtagadni merték.

Az Ember magában fegyvertelen, segítség nélkül szükkölködő Teremtés. Egy állat sem kisédd olly sok ideig ő kivüle, mint ő. Egy sem nyer olly későre fogakat mint ő, nem tanul olly későre lábaira állani, nem lesz olly későre megért idejű. ée. Maga az ő meghaladó méltósága az okosság, és beszéd, csak Tsirák, mellyek nem magoktól, hanem idegen segítség által, mivelés és nevelés által fejthetnek ki, a' honnan magában világos, hogy az Ember illy segítség nélkül szükkölködés, és illy számtalan sürgető szükségek alatt, a' közönséges természeti rendelés szerént, a' társaságos életre rendeltetett: Ellenben nem olly közönségesen, és eggyszerre lehet meg-

meghatározni, ámbár a' világ minden részeiben a' született fiak és leányok száma, és mind a' két Nemben a' tenyészthetés tartósságának ideje, olly egyenlő mérsékű legyen is, hogy az ember mindenütt, mint Európában az eggyes nőszésre rendeltetett legyen. (*)

Az Ember lakóhelye és eledele, mindenik határ nélkül való, lakik az egész lakható földön, és tápláltatik majd az egész organizált Teremtésekkel, és az ő testének, közepszerű nagyságának mérséke szerént, más Emlősállatokhoz képest, derék hosszú időt ér, mely néki hosszas gyermekségét kipótolja.

Az Emberi Nemben csak eggyetleneggy faj vagyon, és minden időbeli, minden éghajlatbeli előttiünk esmértes Népek származhattnak azon egy közönséges Törsöktől. Minden Nemzeti különbségek az Emberi testnek alkotásában, színében, egy hajszálnyira sem különösebbek és megfoghatatlanabbak, mint az hogy olly sok fajai az organizált testeknek, kivált a' Háziállatokban, minteggy szemek előtt fajúlnak el, de mind ezek a' különbségek annyi színeknek elegyítése által, olly észrevehetetlenül öszvefolynak, hogy semmi más, hanem csak igen szabad akarat szerént való határokat tehetünk azok között. Mindazonáltal én úgy hiszem, hogy az egész Emberi Nemzetet legalkalmasabban e' következő öt különbségekre (*Varietates*) lehet vinni. Úgy mint

1.) *Europaiaik*, és *Napnyúg. Asiaiak* innen az Obin, Káspi tengeren és Gangesen, az Északi Afrikaiakkal, eggyütt, és így közel a' régi Görögök, és Rómiaiak előtt esmértes Világnak lakosi. Ezek inkább vagy kevésbé fejr színűek, és az Europaiaik érteleme szerént a' legjobb alkotású szép Emberek.

2.) *A' több Asiaiak* az Obin és Gangesen túl, ée. és osztán az Északi Amerikaiak a' Napnyúgoti partokig t. i. minteggy Alaschkaig, ée. és Napkeletre Labradórig. Ezek többnyire fakók (sárga barnák) vékony szőrűk, lapos képük, szoros nyilasú szemhéjük. Az ő formájoknak ideájául gondoljuk a' Chinaiakat.

3.) *A' több Afrikaiak* inkább vagy kevésbé feketék, ábrázatjoknak alsó része jobban alá függ pityedt ajakú, pisze orrú, és többnyire göndör hajú, leg ki tetszőbb ez a' megemertető jel, a' Négeréknél, kik osztán a' Habisszinák és Szeretsenck közt

közt eltűnnek, valamint minden Emberi különbség a szomszéd népekkel lassan lassan öszvefoly.

4. A' több *Amérikiak* nagyobb részént veres rézszerű, sűrű kemény hajjuk és sokféle; nagyobb részént mesterséggel okozott fő formájuk.

5.) *A' Déli Tenger szigetei* vagy az ötödik Világ Résznek lakossai, ismét Napkeleti Indiáig. Ezek többnyire sötét barnák, széles orrúak, nagy szájuk, sűrű hajjuk, és igen kidolgozott ábrázatbeli vonásuk.

De minden mesés szennyeket előszámlálni, melyekkel az Emberek az ő Némeknek természeti történetét bemostkolták, nem érdemes. A' gondolt Patagóni Oriások p. o. a' Magellán idejétől fogva, a' mi időkig az utazóknak előadásokban, tizenkét lábnyitól fogva hetedfélig alacsonyodtak, és így kevés maradnak nagyobbak, mint akármely jó természetű Ember is; Hogy a' régiek Pygmæusi, a' Kommerson Eszkimossai (*Quimos*) és más törpe Nemzetek is, nem egyebek, hanem költemények voltak, ma közönségesen tudva vagyon.

A' Kakerlások (***) Blafárdok, Albinószok, vagy fehér Szeretsenek, nem különbségek, annyival is inkább nem különös fajok, hanem szenvedők, kiknek történetük, inkább tartozik a' Pathológiára, mint a' Természeti Történetre. A' Linné vad Embere, *Homo troglodytes*, egy megfoghatatlan zavarék, némely beteges Embereknek, és az Orangutának történetéből: Az ő Lár Embere (*Homo Lar*) ellenben valószínűleg Majom.

Az Allatok között vadon nevelkedett Gyermekek, siralmas erkölcsi tsudák, melyeket szinte oly kevéssé lehet a' Teremtések remekéül felhozni, mint más vagy betegség, vagy történet által megromlott Embereket.

A' farkas Népekről, a' természettel töpörödött Hottentót Asszonyokról, az Amérikiaknak hirdett természeti szakállatlanságokról, a' Sirenekről, Centaurusokról, és minden más e' féle gízgaz, dühdáb mesékről megengedünk, a' mi kedves Eleink jószívű könnyen hívóségeknak.

(*) *Jegyz.* A' Leány szülők száma a' fiú szülők számához úgy vagyon, mint 13: 14, vagy gondosabb számlálás szerént, mint 20: 21.

(**)

(**) *Jegyz.* A' Kakerlások fehér Négerek, kik napkeleti Indiában nem tulajdonképpen mondatnak Kakerlásoknak; ezek téj szín feérek, vagy holt színűk, bőrök ráncos, nappal a' Napfényt nem szenvedhetik, a' sötétben látnak, és foglalatosságait éjjel Hóld világos követik. Az Albinószok Áitkai fehér Szeretsenek.

II. Rend. Négykezűk. *Quadrimana.*

Négykezű Emlősállatok, mint azt az ő életek módja, és fákra való lakások kívánja, ezeknek Hazájok tsupán csak a' Tropikusok, vagy Napfordító kerületek között vagyon.

2. Nem. MAJOM. *Simia. Der Affe.*

Tekintete inkább vagy kevésbé Emberi formájú, fülei és kezei inkább Emberi. Előfogai alól, felül négy. Szemfogai magánosok, a' többeknél hosszabbak.

A' Majmok tsupán csak a' régi világban találtnak, az ő ábrázatok ugyan inkább hasonlít az emberéhez, mint egyéb állatoké, de még is állati orr formán előre nyúlt, mivel nékiek is, mint legtöbbször a' több Emlősállatoknak a' felső Álltsontjok között egy különös tsontjok (*Os intermaxillare*) vagyon, melyben állanak a' felső Metsző fogak, és a' mely az Emberi Nemben nintsen. Közönségesen pedig az Emberhez leghasonlóbb Majmok is, keskeny tsipőjük, lapos ágyékok, ée. által, egész külső formájokban; testeknek pedig belső alkotásában ezer különbségek által az Embertől szembe tűnőképpen különböznek.

Seregestül együtt tartózkodnak az erdőkben, de úgy hogy a' különb fajok öszve nem zavarodnak, Gyümölcsökkel, falevelekkel, magokkal, s még gabonával is élnek, melyeket sok tsitalansággal pusztítanak, sőt némelyek állati részekkel is, mint tojással, tsigákkal, ée. Nagyon követik az emberi

Földi, Allatok Országá.

D

beri

beri tselekedeteket, az által gyakran meg is fogat-
tatnak, megszelídülnek, és különb különb mun-
kákra tanítatnak. Igen indulatosok, buják, ma-
katsok, haragosok, és ravasz bosszúállók. Az ázást
és hideget nem szenvedhetik. A' Nevezetesebb Fa-
jok im ezek.

a. Farkatlanok.

1. Faj. Vadember, M. *S. troglodytes*. Waldmenschen.
Troglodit, Pongo.

Hosszú fejű, mellyes, háta és valla szőrös, egyéb teste
síma.

Angolában és Kongóban, hol Pongónak hívják,
és bellyebb. Mintegy öt lábnyi magos, valami-
vel Emberhez hasonlítóbb tekintete vagy on, mint
a' tulajdonképpen való Orángutángnak, és követke-
zőképpen legrövidebb, 's legerősebb bizonyosságul
szolgál, annak az igen nagy köznek megmutatására,
melly a' külső alkotásra nézve is az ember, és min-
den egyéb Allati Teremtések között találhatik. Ezek
az állatok rendkívül erősek, vadak, és az Embert
megtámodják. Fialat korokban mindazáltal megszelí-
dülnek. Mondják hogy ők seregenként tartózkodnak
a' sűrű erdőkben, magoknak a' fákon, a' szél, és zi-
vatar ellen leveles színeket tsínálnak. Örömet men-
nek a' tűzhöz, mellyet a' Vad Népek hagytnak az
erdőn, de a' mellyet reá rakott fákkal tovább fen-
tartani nem tudnak, és ha elalszik, búsúlnak. A' Vad
Népek közzül, némelyleket olykor elragadnak, a'
nélkül hogy nékiek ártanának. ée.

2. Faj. Orángutáng, M. *S. satyrus*. Orangutang.
Kissebb fejű, kartsúbb, borzas, szőrei vállain és kar-
jain ellenkező fekvésűek, első kezeknek hüvelke kör-
metlen.

A' mint látszik tsupán Borneóban. Mintegy négy-
lábnyi magos, igen sugár kartsú termete, kissebb fe-
je, más ábrázatbeli vonása, és sűrű szőrös teste, ezt
az Afrikai Vadembertől megkülönbözteti, mellyel köz-
zönségesen öszve zavartatik. Ha igen fiatal korokban
fogják el, mindennemű mesterséges munkákat megta-
núl, valamint a' Vadember, és más Majmok is, mel-
lyeket

lyeket mindazonáltal az ő természeti magok viselé-
sétől jól megkell különböztetni. Camper egy ilyen
forma állatnak felbonczolásából megmutatta, hogy
az illy Emberekhez hasonló Teremtésnek vagy az
Emberi beszédet, vagy a' természeti egyyenes járást
tellyesíteni természeti lehetetlenség. Az *Orángutáng*
Malay nyelven erdei embert tézen; az Európába ho-
zott Nöstények igen szemérmesek vóltanak, és Nem-
ző tagaikat kezeikkel mindenkor befédtek.

3. Faj. Hosszúkezű M. *S. longimana*. Der langar-
mige Affe.

Karjai igen hosszúk bokáig érők.

Malakkában, Koromáandelben és Molukkán. Az
ő jeles emberi forma képe, és igen hosszú karja né-
ki különös tekintetet adnak, feketés színü, és mint-
egy négylábnyi magos. Egyenesen jár, de néha
négyláb on is szalad, szelíd, tsendes, és igen gyenge,
a' legkissebb hideget, és ázást sem tűrheti, azért
nem könnyen lehet Európába hozni.

4. Faj. Közönséges M. *S. sylvanus*. Der gemeine Affe.

Karjai testénél rövidebbek, ülete kopasz, feje kerek
szabású.

A' legközönségesebb és tartósabb Majom, melly Eu-
rópában a' fogságban is könnyen tenyészik, és a'
mellyet itt, a' fel 's alá járók, pénzért mutogatnak.
Mintegy Róka nagyságú, könnyen megszelídül, ta-
nitható és mulattságos. Seregenként él Északi Afri-
kában Napkeleti Indiában, Arábiában, ée. Erős em-
lékezete vagy on, jól tévőjét sok esztendők múlva is
megesmeri.

5. Faj. Ebfejű M. *S. Inuus* (*Cynocephalus aucto-
rum*) Der Hundskopf.

Feje hosszúkás, ülete kopasz.

Azon hazája vagy on az elébbenivel, és ahoz olly
hasonló, hogy nehéz a' kettőt jól megkülönböztetni.
Ennek mindazonáltal orra kinyúlóbb, színe és erköl-
tsei más félék. Ezt tartják a' Régieknek valóságos
Egyiptomi *Cynocephalussának*. Gibráltárnál is elva-
dult, és szabadon szaporodik.

b. Farkasok.

6. Faj. Makogó M. *S. Cynomolgus*. der Macacco, Hundebäiffen.

Farka hosszú, hajlott, Nyúlajakú.

Gvineában, Angolában, ée. hol sok kárt tészen a' kölesben, közel olajszerű, felettébb eleven, mulatságos, és tartós, azért bővséggel hozzák Európába. A' Négerék megeszik, minden háziállatokkal megalkuszik, csak a' Kutyával nem.

7. Faj. Tsákós M. *S. Aygula*, Cyacco. der Eselaffe. Majd szakállatlan szürke, fejetetején hosszúra visszafordult Szörbokréta.

Napkeleti Indiában. Szürke sárga, egy Matska nagyságú, farka hosszabb a' testénél, Virgoncz Állat, az Emberhez könnyen szokik.

3. Nem. PÁVIÁN. *Papio*. der Pasion.

Feje elnyúlt, kevésbé Ember formájú, alfele tsupasz, skárlátszerű; farka rövid, fogai, mint a' Majmoknak.

A' Páviánok is a' régi világnak tulajdoni. A' fejekben kevés Emberi hasonlatosság vagyon, sokakban hamarabb valami a' Disznóhoz, kivált széles orrokra nézve. Többnyire hódíthatatlan, tisztátalan, és igen buja Állatok.

1. Faj. Mormon P. *P. Mormon*. der Choras.

Orra minium szín, annak oldalai kékelők.

Ceylánban. Mintegy öt lábnyi magos, (ha egyenesen feláll, de inkább jár négy lábon) Abrázatjának szép színű tsíkjai, feje szakállal, és hajának öszvefutó hegyei néki szép tekintetet adnak. Megszelídül, és gyakran hordozzák ezt is, majd olly nagy mint egy Szelindek, röfög, mint a' Disznó.

2. Faj.

2. Faj. Majmon P. *P. Mandril*. der Matmon.

Abrázatja viola szín, síma, mélyen barázdás.

Gvineában, ée. holott seregestül éjjel, a' szőlő hegyeket és gyümölcsös kerteket pusztítani szokták. Kissebb az elébbeninél, mintegy két lábnyi magos, színe felül barna, melyje és hasa világos sárga.

4. Nem. CERKÓF, Matskamajom. *Cercopithecus*. die Meerkafe.

Fülei kevésbé Emberiek, kezei (sokaknak,) mint egy Mókusé. Fogai mint a' Majmoknak.

Az egész Nem csak Déli Amerikában találta-tik, nagyobb részént farkok az egész testeknél hosszabb, és inkább a' Matskákhoz, mint sem a' Majmokhoz hasonlítanak.

a. fogóúzó vagy szorító farkú.

1. Faj. Kis Pán M. *C. Paniscus*. der Kleine Pan. Fekete, tenyerei négy ujjú, hüvelyk nélkül.

Brasiliában, Peruban ée. Hosszú szorító farkával halakat is foghat, és midőn többek egy keskeny folyó Vízen innen lévő fáról, más tulsóra által akarnak menni, magokat mint egy láncz, egy ágnál fogva alá felé öszveagatják, és mind addig hintázzák a' víz felett, míg nem a' legszélső, a' túl lévő fát eléri, és magát annál fogva megtartóztathatja, akkor az első a' fát elbocsátja, és az egész láncz által száll. Nagysága mint egy Rókának, farka hegyével a' földről akarni felvehet, és a' szájába viheti.

b. Nem szorító farkú.

2. Faj. Pésma M. *C. Jacchus*. Bifamaffe, Sagoin. Szőrös feje serény a' poláján a' füle előtt, farka bolyhos, gyűrűs.

Brasiliában. Barna színű, és olly kitsiny, hogy egy Kókósdió héjba mefér; csak egy Mókusnyi. Pésma szagú, kirágja a' Kókósdiót, kivájja a' bélit, és tejét; de a' halat is örömet eszi.

Figyz. Az Indusok, a' Majmok, Páviánok, és Matska-Majmok által a' Kókósdiót így szedik: felkergetik öker a' fára, és kövekkel hajigálják, ezek magok védelmére a' Kókósdiót lefagatják és az Indusokra hányják, kik azt felszedik.

D 3

5. Nem.

5. Nem. MAKI. *Lemur. der Maki.*

Orra hegyes, előfogai felül négy, alól hat, ki-nyúltak, özvenyomultak, egymásra fekvők, szem-
fogai magánosok, egymást érők.

1 Faj. Lassú M. *L. tardigradus.* der Loris, Cucang.
Farkatlan.

Ceylánban. Mókus nagyságú és színű, kartsú,
vékony szárú, ée. mint a' következő Fajnak is, há-
túlsó lábának mutató ujján hegyes köröm, minden
több ujjain pedig lapos körömök vagynak. Eleven és
serény állat, azért a' lassú járó Név neki nem helye-
sen adódott.

2. Faj. Mongócz M. *L. Mongoz.* der Mongus.

Abrázatja fekete, teste és farka szürkék.

Madagascárban, és a' szomszéd Szigetekben, mint
némely rokonos fajok is. Szép Narantsszín szemei
vagynak. Igen lágy szőre és hosszú gyapjas farka,
mellyet ültében a' nyakába tsap, hátúlsó lábai sok-
kal hosszabbak, az elsőknél, bőrének mint többnyire
a' Majmoknak különös szaga vagyon, szelíd ál-
lat, egy Matska nagyságú.

Jegyz. A' Majmot, Páviánt, a' Matskamajmot, és
Makit, közönségesen ugyan mind Majmoknak mondják,
noha nem mind azok, és rendkívül nagy a' különbség a'
Majom és Pávián között, még nagyobb a' Majom, a' Pá-
vián, és Matskamajom között, a' Majmok, Páviánok és
Maki csak a' régibb világban laknak, a' Matskamajmok-
nak ellenben hazájok, csak az ujj világ, Amerika. Csak
az első Majom Nemnek van emberi forma tekintete, és
még azok között is csak a' farkatlanoknak.

III. Rend. Lassulábúk. *Bradypoda.*

Ezen állatok lábainak alkotása, és egész tekin-
tete, az ő lomha lassújárásokat elárulja. Több-
nyire első lábaikon kevés ujjok vagyon, de a' mel-
lyek nagy görbe körmüek, és fa mászásra valók,
tömött szőrüek, és számos de igen széles oldal tson-
tokkal belőlről majd szinte úgy bepánczéloztattak,
mint a' Fedeles bőrük az ő száru Nemü fedelekkal
kívülről.

6. Nem. LAJHÁR. *Bradypus Ignavus.* das Faulthier.

Feje kerek, első szárai hosszabbak, előfogai nintse-
nek, szemfogai (?) tompák, magánosok, záp-
fogai, henger formák, tompák.

1. Faj. Háromujjú L. *B. tridactylus.* der Li.

Lábai három ujjú, farka rövid.

Guánában, ée. valósággal egy igen lassú, lom-
ha teremés, melly csak egyetlenegy lábát eme-
li fel egyszer, azután mindenkor pihen egy ideig,
és szüntelen az ő *Ai* síró szavát hallatja, mellytől
a' Német neve is vagyon. Mindazonáltal ezen ő lom-
hasága mellett is elég ravasz, ellenségi elől, kivált
a' kis Amerikai Tigris, ée. elől, minden módon magát
elvonni, és szükségében ez ellen magát óltalmazni.
E' mellett igen tartós élete van, és kevés szüksége,
zöld ágakat eszik, semmit nem iszik, egy közép-
szerű Róka nagyságú. Egy hólnapig éléhezhetik. ée.

7. Nem. HANGYÁSZ. *Myrmecophaga.* der Amei-
senbár.

Orra hosszatska, nyelve giliszta forma, foga nints.

1. Faj. Kétujjú H. *M. didactyla.* der Fleine Amei-
senfresser.

Tenyere két ujjú, szélső körme igen nagy, talpa négy
ujjú, farka fogódzó.

Déli Amerikában. Mókus nagyságú, és majd szí-
nű is, az ő négy hüvelyknyi nyelvével, lassanként
befurja a' Hangya bojt, és minthogy az mint a' több
fajoké is nyálkával bevonódott, a' Hangyák arra
reá ragadnak, akkor ő azt ottan ottan a' szájába
vissza rántja, és a' hangyákat jó ízűen lenyeli. Első
lábainak nagy horgas körmeivel kikaparja a' kemény
földdel béborított hangya bojokat, és megeszi. Nyólcz
hüvelyk nagyságú, bőre bélének való, húsa meg-
chető, megszelídül.

IV. Rend. Fedelesbőrük. *Sclerodermata.*

Szőrös bőr helyett, pikkelyes, vagy pánczé-
los, vagy Tüskés Emlősállatok. Ezek veszedel-
mek-

mekben egész gombolyagba öszvetekergődnek, és a' Nőszésben egymást, mint más állatok ezen Sergeben, meg nem hághatják.

8. Nem. TOBZOSKA, Pikkelyesállat. *Manis.*
das *Formosanische Teufelchen*, *Schuppenthier.*

Teste pikkelyekkel fedett, nyelve gömbölyű, fogai nints.

Test fedezetjeket kivévén ezen állatoknak, ezen Nem alkotásában, élete módjában, ée. sokat hasonlít az Hangyászokhoz. Sok régi természet vizsgálók, ezeket a' Gyékek közzé számlálták.

1. Faj. Hosszúfarkú P. *M. macrura.* das *Langgeschwänzte.*

Farka hosszabb (meg annyi mint a' teste).

Formosában és a' szomszéd Asiában, Nagysága mint a' felyebb leírt Hangyásznak, Pikkelyes teste hasonlít, a' fenvőfák pitykés barkáihoz, vagy Tobozaihoz, a' Pikkelyek gesztenye színűk, és igen szép tsíkosok.

9. PÁNCZÉLOSÁLLAT. *Tatu*, *Armadill.* das *Panzertthier*, *Gürteltthier.* (*Dasypus. Lin.*)

Teste tsontövekkel körül vétetett, elő és szemfogai nintsenek.

1. Faj. Kilenczöves P. *T. novem cinctus.* das *Neungürteltige.*

Háta kilencz öves, tenyere négy újjú, talpa öt újjú.

Déli Amérikában, a' hová valónak látszik lenni az egész Nem. A' föld alatt lakik, könnyen megszelidül. Kilencz fajai esmértesek, mellyek öveinek számával különböztetődnek, húsát megeszik.

10. Nem. SÜL, SÜN, TŰSKESÁLLAT. *Hystrix.*
das *Stachelthier.*

Teste tuskékkal fedett.

a.) Előfogai kettő, távol állók, szemfogai mindenfelől kettő, hátra fekvők.

1. Faj.

1. Faj. Süldisznó, Tövisedisznó. *H. Erinaceus.*
der *Igel.*

Fülei kerekítettek, orra karimás.

Majd az egész régi világban, Patkányokkal, és Egerekkel él, még Varasbékákkal és Bogarakkal (sőt Kőrö-bogarakkal) is; gyümölsőkkel, gyökerekkel ée. Artatlan, sőt az Egerek pusztításáért igen hasznos állat, és így tsak előítéletből, és ok nélkül üldözik. Megszokik a' Házban annyira, hogy ha illetik is öszve nem göngyölödik. Öszvehúzában magát, ha vizet töltenek reá kinyúlik. Kétféle légyen é valósággal, úgymint Tövisedisznó és — Kutya, még eléggé meg nem határozódott. Télben alszik a' fák odvaiiban, ée. Meghízik és néhol megeszik.

2. Faj. Malakkai S. *H. Malaccensis.* der *Malakische S.*
Fülei lefüggők.

Malakkában és a' Sundai szigeteken: nevezetes a' hajdan mindent gyógyító szerül magasztalt, és oly drágán lizetett *Piedra del Porco*, vagy *Disznókő* végett, melly néhánykor ennek epe holyagjában találtatott. Tüskéi, hajtöknek, fogvájóknak, penzel-szaraknak, ée. alkalmasok.

b.) Előfogai alól felül kettő, hajlott metszésük, szemfogai nintsenek.

3. Faj. Taréjos T. *H. cristata.* das *Stachelschwein.*
Feje taréjos, farka kurta.

A' melegebb Asiában, és majd egész Afrikában: Fahéjjal (kéreggel) és gyümölsőkkel él, és jó mélységben rak fészket a' föld alatt. Haragjában tüskéit pattogtatja, mellyeket néhánykor öszszel elhullatt. Mindazonáltal azokat magától ellenségeire nem lövi. Megeshetett talám, hogy vagy egy eltörvén, vagy tövéből kijöven, ilyenkor rázkódásában kivetődött. Tüskéi váltólag fejérek, és barnák, jök ezek is hajtöknek az Asszonyoknak, ée. Az állat másfél lábnyi hosszú.

V. Rend. Egérnemük. *Glires.*

Egy nagy rend, melly ismét Familiákra osztódhatik. Az ide tartozó állatok sok lábujjúk, majd mindenkor az egész hátulsó lábokon járnak, és

D 5

több-

többnyire galopírozva (sebesen futva). Nagy részént kitsiny, de virgoncz eleven teremtések, alkalmasint futnak, ugranak, kúsznak, ée. Testek lágy szőrű, szeretik a' tisztaságot, mindent öszve-rágnak, a' honnan *Rágóállatoknak* is mondatnak (*Magende Thiere*). Ezen következő négy familiákat egy természeti tekintet (*Habitus naturalis*) öszveköti. De mi az, még az eléggé ki fejezve, és meghatározva nintsen.

A.) Mókusnemük. *Sciurina.*

Mind egész testek, mind hosszú farkok, hosszú tömött szőrű, sőt ez néha testeknél szőrösebb. Eledelek Makk, Mogyoró, Dió, ée. mellyből Magazint raknak.

11. Nem. MÓKUS. *Sciurus. Eichhorn.*

Farka bolyhos, két rend szőrű. Előfogai alól felül kettő, az elsők ár formák, szemfoga nints. Első-lában négy, hátulsón öt lábujjak.

Többnyire fákon laknak, 19. fajai számlálatnak.

1. Faj. Evet M. *Citabó. S. vulgaris.* das gemeine E. Füle hegyei szakállasok, farka hátával egy színű.

Egész Európában, majd egész Ásiában, és Északi Amérikában. Ennek az ártatlan, és olly rendkívül virgoncz kis teremtésnek, egész élete módjában és fenntartásában nagy hasonlatossága vagyon az Éneklőmadarakkal. Jeles formája, szép szemei, virgoncz elevenése, nagy tisztasága, fűrgé mozdulásai, ötet ellene mondás nélkül egy leggyönyörködtebb állattá tészik, és a' régi Mexicobelieknél is képe vólt az elevenségnek. Majd tsak nem a' fákon él, holott néki serény távol ugrásában, farka vitorla gyanánt, és mindenkor igen párádzó nedves és nagy talpai, erősebb lépésére segítségül vagynak. A' Fenyő és Tölgyfák tetején rak fészket magának, galyakból, és mohokból, vagy elfoglalja a' Vadgalam-boknak, és más Madaraknak elhagyott fészkeit. Nyárban mogyoróval, gesztenyével, bikmakkal, ée. él,

és

és a' felesleg valót a' fák odvaiba elássa. Télben Jegenye és Fenyőbarkákkal, ée. Tsendes időben egy darab kérgen a' vizen által tsónakázik, és farkával evező gyanánt él. Tauítható, és könnyen megszelídül. ée.

Az Északi Mókusok, kivált az Obi és a' Baikál tópartjain, Télben megsziürkülnek, és akkor lesz belőlök az az esmeretes *szürke prém (petitgris)*, mellyet a' Magyarok *Féknek* neveznek, mellynek a' hasát avagy málját *Fébám* név alatt bélésnek készítik. Találatnak néha Fekete Mókusok is. Ritkában fejérek rózsza szín szemekkel. Blumenbach látott fejer fekete foltost is.

2. Faj. Repülő M. *S. volans.* das fliegende E.

Az első lábától fogva a' hátulsóig oldalast kettőztetett bőr lebeg.

Tsak nem az egész Északi földön. Pötyögős bőre, melly első lábaitól fogva a' hátulsóig lefügg oldalast, önéki vitorla gyanánt vagyon, hogy távolabb ugrani merjen: Azzal mindazonáltal felfelé, vagy víz erányoson soha sem, hanem tsak mindenkor lefelé résült szállhat, és így alkalmasabb az ugrásra mint a' repülésre. Kissebb az Evetnél.

12. Nem. PELE, Pelye, Pölyü. *Glis. der Nag, die Hausraße.*

Farka kerek, a' hegye vastagabb. Fogai mint a' Mókusoknak.

Ezek nem a' fákon laknak, mint a' Mókusok, hanem a' földön, és többnyire a' földben, vagy fák odvában raknak fészket.

1. Faj. Ennivaló P. *G. esculentus.* der Siebenschläfer. Szürke, alól fejéreslő, fülei kerekítettek, mezítelenek. Valamint a' következő Faj is a' régi világnak mértékletesebb tájékin.

Ez a' régi Rómaiaknak igaz *Glissek*, mellyet ök tulajdon Pele ketreczekben hizlaltanak, és negédesen ettének. A' Tölgy és Bikk erdőkön lakik, az odvas fákon rak fészket, hosszas és erős téli álmat alszik, a' Télnek t. i. minémüsége szerint néha hét hónapot is,

is, a' honnan magyaráztatik a' Német Neve, *Hétalu-
vó*. Igen lágy, szép szőrű bőre van, tsak nem mint
a' Féknek. Farka nélkül hat hüvelyk, farka éppen
annyi.

2. Faj. Tser P. *G. quercinus*. Die Eichelmaus, große
Hafelmaus.

Verhenyös, szemei alatt fekete folt, fülei tojás for-
mák, felállók.

Déli Európában: Egy Patkány nagyságú, háta
fekete, hasa feje, farka bolyhos. Erdőkben odvas
fákban lakik, kertekben is, és akkor a' Gyümöl-
tsőkben kárt tésznek, azokat megeszi, a' földbe elásza.

3. Faj. Mogyoró P. *G. avellanarius*. Kleine Hafelmaus.

Verhenyös, talpa hüvelyke körmetlen, fülsi kerekítettek.

Hazájok ugyan az, de taláztatik a' mi erdeink-
ben is. Egy Háziegér nagyságú, ez is alól feje, farka
keskenyebb, rövidebb szőrű mint a' Tser Pe-
lének. Vídám furtsa állat, mogyoróval él, mellyet
élelmére a' földbe is elás. Téli alvására kerek kukli
forma igen erős hajlékot készít magának apró tse-
metékből, mellybe magát béásza, vagy fák odvaiba
rejtezik. Almos Pelének is nevezik, mivel mint a'
Murmutérok a' telet aluva töltik el.

B.) Patkánynemük. *Murina*.

Ezeknek előfogai igen hegyesek, némel-
lyeknek ék formák. Mindent a' mi elejekbe akad, el-
rágják. Kiváltképpen mag szemü növevényi élel-
meinkben kárt tésznek,

13. Nem. MURMUTÉR. *Marmota*. das Murmelthier.

Fülei kurták, farka rövid bolyhos. Fogai (több-
nyire) mint az élébbenieknek.

1. Faj. Havasi M. *M. alpina*. das Murmelthier.

Teste felül barna, alól sárgálló.

A' magos havasokon Európában és Asiában, ki-
vált Savoiában, Graubündenben, Sz. Gothárdnál és
Nagy Tatárországban. Mély barlangokat ás magá-
nak a' földben, mellyet szénával és mohhal meg-
béllel.

béllel. Mindennemü plántával és gyümöltsel él. Meg-
jegyzésre méltó, hogy ez Savoiában gyakorta izolált
kősziklákon taláztatik, mellyek mintegy Szigetek,
úgy állanak ki a' Jégtengerből, távol minden fagyat-
lan földtől egynehány órányira, és egész esztendőben
tsak mintegy hat hetekig szabadok a' hótól. És így, a'
mint látszik, az ott való Murmutérok az esztendőnek
legalább tíz hónapját végig aluszszák, és életeknek
tsak igen kevés részét töltik el ébren. 18 hüvelyknyi
hosszú, egy Matska nagyságú, farka fekete, szőre fakó
szürke. Húsa megehető, és jó ízű; télfelé úgy meg-
hízna, hogy egy gyakran 20 fontot is nyom. Mikor
iszik, vagy jól van dolga örömeben murrog, és
azért nevezik *Murrogó* állatnak. Megszelídülnek,
és sok munkákra megtanítanak.

2. Faj. Üрге M. *M. Citellus*. Erdjetschen, Susslf.

Teste hosszatska, feje kitsiny, lábai rövidek, öt ujjú.

Bövséggel Magyar és Erdély Országban és Sibé-
riában; külső formája, színe, szokásai is, szinte mint
a' Murmutérnak. A' Hörtsöknél valamivel kissébb,
van mint ennek Pofazatskója is, tsak hogy a' helyett,
hogy a' Hörtsök kövér földet szeret, az Üрге inkább
száraz, homokos földön lakik. Feje az ő testéhez
képest, valósággal elég nagy, szőre sárga szürke.
A' mi homokos földünkben, kivált száraz esztendő-
ben felette sok van, és az utak mellett két felől,
midőn az utazók azon elmennek, lyukaiknak szélein
testek egész derekával, első lábaikkal felállván,
szinte mint meg annyi Gránátirosok katonai tiszteletet
tésznek (praesentálnak, sildvakolnak). Élelmek zöld
Növevények.

3. Faj. Hörtsök M. *M. Cricetus*. der Hamster.

Hasa fekete, füle kerek, teste Róka szín három feje-
foltokkal.

Itt ott Német, Magyar, Lengyelországban és
Sibériában: Rézszerént apró állatokkal, gyenge
plántákkal él, ée. de kivált gabonával, babbal, ée.
mellyekből pofazatskójában az ő föld alatt való
mintegy 7 láb mélységű barlangjába nagy rakást
hord. Egy barlangban van gyakran 60 font illen éle-
lem. Találni gyakran utánna egy véka és több
tisza szemes búzát vagy rost. Igen nagyon elsza-
porodik, és ez előtt Gothában egy esztendőben töb-
bet.

bet megöltek 27 ezernél. De mi nálunk is majd minden határon és Helységben rakással 1796-ban. Van tsupa fekete különbsége is ezen állatnak, valamint rózsza szín szemű Kakerlákok is. Teste tíz hüvelyknyi hosszú, majd olly nagy mint egy Tengeri nyúl. Hasa fekete foltjának szélei fejeerek, felül és oldalast, a' teste közönségesen Róka szín, három fejeer mottokkal, szája és lábai is fejeer fekete tarkák. Van legalább három barlangja, egy lakásra, más Magazinnak, harmadik tisztaságra. Zázpát, mézet, lisztet kevervén öszve abból készült falatokkal megölik, bõrit kikészítik, ée.

4. Faj. Leming *M. M. Lemmus.* der Lemming.

Feje hegyes, teste fekete és sárga, rendnélkül babos.

Lapponiában és Siberiában bövséggel. Nagy kárt tésznek a' Növényekben. Nehánykor egész Légiok költöznek egy Tartományból, másba, mint a' Sás-kák. Ezek egyenes Lineában mennek mind azon helyig, mellyben letelepedni akarnak, és soha útjokból ki nem térnek, akarmi akad útjukba folyó víz, hajó, ée. mind azokon általmennek, a' széna kazalokon, bogjácson keresztül furják magokat, ée. Embert, botot, kutyát, matskát, ée. fel se vesznek, olly tsapási a' tartományoknak. Az ő váratlan és észre vehetetlen oda lett megérkezések, és az a' történet, midõn ott osztán õket a' ragadozó Madarak a' levegõbe felemelvén, és némelylek magokat kiszabadítván alá esnek, ée. alkalmatosságot adott ezen mendemondára, hogy a' Lemingek az égbõl hullanak.

5. Faj. Vak *M. M. Typhlus.* die Blindmaus, Slepeş.

Farkatlan, tenyere öt ujjú, metsző fogai alól felül szélesek, szemhéjjainak semmi nyílása, és semmi füle.

Déli Russiában, és Magyar Országban, holott földi Kutya név alatt esmeretes. Többnyire a' föld alatt lakik. Apró világos szeme fényjének a' szemhéjjain semmi nyílása nints, és következésképpen tsupa vak. Tenyere ásó, mint a' Vakondoknak, szõre szép hamú szín kékelõ, nagysága mint az Ürgének, de valamivel testesebb.

14. Nem. EGÉR. *Mus.* die Maus.

Farka kartsú, tsak nem meztelen, fogai mint az elõbbenieknek.

1. Faj.

1. Faj. Gyökerész *E. M. Oeconomus.* die Wurzelmaus.

Farka majd másfél hüvelyknyi, tsupasz fülei, púha szõrökben lappanganak, tenyerei négy ujjú, teste barna.

Siberián által Kamtsatkáig. Nevezetes rész szerint nagy vándorlásáról, mellyet kivált Kamtsatkából sok esztendõkben mondhatatlan bövséggel, és mérhetetlen tsapatokkal folytat, majd mint a' Leming, fõképpen pedig szorgalmatosságáról, mellyel ez a' kis állat igen sok, többnyire enni való gyökereket, az ő föld alatt lévõ barlangjába nagy bövséggel öszvehord, mellyeket a' Tungosok, és más Siberiai Néppek (mint a' Turingiaiak s a' Magyarok is, a' Hörtsök hordásokat) kiásnak, és ezen gyöker ételmeget magok hasznokra fordítják.

2. Faj. Erdei *E. M. sylvaticus.* die Waldmaus, große Feldmaus.

Farka középszerű, melyje sárgálló, hasa fejéreslõ.

Az Európai erdõkben: kivált a' fáknak igen ártalmas. Halmazott téli ételmeget gyújt, dióból, makkból, ée. de a' gabonát és zöld vetést is megeszi. A' legnagyobb Egér, majd másfél annyi, mint a' Patkány, verhenyõs színü, igen kiülõ szemei vagynak.

3. Faj. Mezei *E. M. terrester.* die Feldmaus, Stofmaus.

Farka középszerű, háta rosdás, hasa hamú szín.

Többnyire egész Európában. Nyárban inkább réten, kertben, mezõn tartózkodik, telben pedig inkább az erdõn. Némelylek esztendõkben szõrnyen szaporodik, és a' föld termésének, kivált a' gyenge vetéseknek nagy kárt tész. Veres szürke szõrű, házi egér nagyságú, vastag fejü. Igen érzékeny ostori a' Tartományoknak, és néha semmi mesterséggel el nem veszthetni, hanem az esõ és hideg idõ õli meg õket. A' Vitsok, mellynek farka lapos, kétfelé borzad, mezei Egér, méhek körül jár, és azokat pusztítja, vallyon egygé ezzel, vagy ennek különbsége? még vizsgálásra való.

4. Faj. Házi *E. M. Musculus.* die Hausmaus.

Farka hosszú, tenyere négy ujjú, tenyere hüvelykkelõmetlen.

Euró.

Európában, és a' mértékletesebb Égtáj alatt Ásiában és Amerikában. Bizonyos tekintetben házi állattól tolja magát az Emberre. Megeszik mindent, a' mivel az Ember él, de jól ért az őrléshez, rágás, hoz, és lyukgatáshoz is, meg rág mindent a' mit fogaival megrághat. A' Piros szemű fejtér egerek Kakerlások az ő fajokban, és gyakran olly világosság kerülök, hogy a' világosságban szemhéjjokat erőssen bézárlják, úgy, hogy vakoknak tartathatnának. Mondják hogy hóimit meglehet úgy tölök őltalmazni, ha egy edénybe vizet tésznek eleikbe, mivel leginkább szomjúságokban rágnak. És hogy a' fekete Beléndnek (*Hyosajamus niger*) gyökerei szerte széllyel az ő tanyájokon elhintve, őket elűzik. De legjobb az Egér fogók, mérgek, és kivált a' természeti Matskák.

5. Faj. Patkány. *M. Rattus. die Ratte, Hausraße.*
Farka hosszú, tenyere négy ujjú, hüvelykén való körrömmel.

Tsak nem mind az öt részeiben a' Világnak elterjedett, úgy látszik mindazonáltal, hogy eredetképen közép Európa a' Hazája. Ez legnagyobb azok között az Egerek között, mellyek Házainkban tsapásúl vagynak. Farkán kívül hat hüvelyknyi, és több is, farka is annyi vagy hosszabb is. Feketés színük, de vagynak feketék, szürkék, barnák és fehérek is. Keves állatok olly nagy ehetök, mint a' Patkányok, megesszik még a' Skorpiót is, és igen követik az Embert, és az ő eleségeit, sőt a' hegyi Embereket a' legmélyebb Bányákban. A' bort is igen szeretik, a' pinczékben a' tsap alá tett edényekből kihörbölni, és ha reá kapnak a' hordót is kirágnak. Elhadgyják a' kiüresített hajókat, és kiüsznek a' szárazra, de bémehnek ismét, mihélyt azokat ujra megrakják. Az Anyák porongyaikat életék veszedelmével őltalmaznak, még a' nagy Matskák ellen is. Ellenben az öreg és erőtelen Patkányokat gondoskodva táplálják az Ifjak. Az illy megélemedett Patkányok, mellyeknek tsak a' nyugalom kell, némellykor farkoknál fogva hátán, nyólczan többen is egymásba öszvekeverődnek, és úgy öszvefonódnak, hogy tsak egy, de sok fejű állatoknak látszanak, és ezek ama hajdan olly igen hírdetett, most pedig minden fundamentom nélkül egészen tagadott *Patkány Királyok.*

Pusztí-

Pusztításokra való orvosságok az Artitsóka (*Cynara*) gyökerének pora, Czúkorral, és dióbéllel tésztanak tsinálva, vagy egérkö disznóhájjal egybe keverve.

6. Faj. Pocz, Poczik. *M. amphibius. die Wasserratte.*
Farka középszerű, teste feketéllő, hasa rozsdaszín.

Európában és Északi Amerikában a' folyóvizek és tók partjain. Apró halakkal, ikrákkal, békákkal, vízbogarakkal, és gyökerekkel él. Alkalmasint úszik és bukik, nints mindazonáltal hátul úszó lába, mint sok nevezetes Emberek állítják. Színe fekete kékelő, alól szürke, farka hosszú gömbölyű, testénél rövidebb, feje vastag, kerek füle, öt körme mindenik lábán, ée. Van fejtér különbsége is ezen fajnak.

15. Nem. CICZKÁNY. *Sorex. die Spizmaus.*

Orra disznó orr forma (nyurga) fülei rövidek, előfogai felül kettő két ágú; alól négy, a' középsők rövidebbek, (néha kettő) szemfogai minden felől többek.

1. Faj. Közönséges Cz. *S. Araneus. die gemeine S.*
Farka középszerű, hasa fejtérű.

Európában és Északi Ásiában a' régi köfalakban, istállóknak, ganéj dombokban, ée. Kissebb az Háziegérnél, vagy tsak annyi, farka jó hosszú, teste felül piros pely, szürkével tsikozva, és fekete, alól szárgálló világos szürke. Nem tsak a' mezőn lakik, hanem az Emberi lakásokhoz is közel. Sípoló szava nagyon, és erős Pésmá vagy Foghagymá szaga, kivált nyárban, melly miatt a' Matskák megölik ugyan, de nem esszik meg, sőt ha a' fiatal Matska tudatlanságból megtalálja enni, kihányja. Hegyes orra miatt nem haraphat. Hogy mérges volna, vagy a' Lovaknak testekbe bújna, ée. fundamentom nélkül való mondások. Néha, de igen ritkán találni fejtér Ciczkányokat is.

2. Faj. Vízi Cz. *S. Daubentonii. die WasserSpizmaus.*
Termete mint a' Vakondoknak, ujjai szem szőrösök.

Egy igen jeles különös állatka, melly a' kis vizeken tartózkodik, de a' mint látszik összel magát a' szárazra vonja, és ott a' szántóföldeken, ée. a' földi. *Állatok Országá.* E föld-

földben telet. Lábainak ugyan úszó hártyája nintsen, de mindenik ujjait, mind a' két felől rövid szőrök prémezik, mellyek lábait az evezésre igen alkalmaztossá teszik. Füle lyukát, míg a' víz alatt vagyon egy kis fedéllel bézárhatja.

3. Faj. Kisded Cz. *S. exilis.*

Legkissebb, farka igen vastag, gömbölyű.

A' Jenisei folyóvíz körül Sibiériában. A' legkissebb emlősállat nem nyom többet fél köntingnél, (drachma) Sibiériában a' Pallás előadása szerént találtak ennek két igen kitsiny fajai. Egy Farkatlan, hosszú orrú 38 szem nyomó. Másik Farkas, melly tsak 30 szemet nyom. Mindenik a' vízre jár, az első a' fák gyökerei alatt mohból rak fészket, mellyet magokkal megtölt. Mindeniktől különböző tehát úgy látszik ez a' következő.

4. Faj. Gözű Cz. *S. hungaricus* (*nec minutus, nec fodiens, nec pusillus, nec exilis.* Linn.)

Orra dísznő orr forma fülei rövidek. Előfogai alól felül kettő, farka testével egygyarányú, kartsú, apró szőrű, és rövid közökre, mintegy gyűrűsen nyirett, színe verhenyös, barnaszeg, hasa fejeleslő.

Magyar Országban, egy igen kisded, tsak 2 $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi, de serény és munkás nevezetes állatka, alig nyom 50 szemet. Gabonákkal magszemekkel él. Nyárban három négy Gabona kalászokat egybe kevergetvén azok közzé rak fészket, mellybe a' Gabona szárazon jár fel, a' nélkül hogy azok alatta eltörnének. A' Gabona éréskor, és az aratás után is, az elhagyott Gabona szárazokra felmenvén, azoknak kalászeit eltsípi, azokat a' földbe rakásra hordja, és földel béhalmozza, a' honnan nevezetes a' *Gözű hordás*, mellyet gyakran rakásonként találni aratás után a' tarlókon, melly mindazonáltal kevesebb, mint a' *Hörtsők hordás*. Láttam a' szük termésnek idején, hogy fakó és ragadó Muhar (*Panicum glaucum et verticillatum*) ismét feje és zöld Ludlábfű fejeket (*Chenopodium album et viride*) hordott rakásra, mellyeket utánna kibontottam. A' hol pedig az sints, mint némely rétes helyeken, sokak összel, nyakokat az ott bövséges Varádits kórónak (*Tanacetum vulg.*) két-félé ágazásai közzé szorítják, 's magokat a' szenvedő téli éhség előtt megfojtják. Van nálam ezen

Va-

Varádits kórónak ágai között e' szerént megfűlt állatnak példája, melly maga gyilkoló eszközén, a' Varádits kórón azon szerént találtak, és a' minémük sokak találtak. Tavasz felé ismét Földimogyorót gyűjtöget, (*Lathirus tuberosus*) melly munkában az Eke fordította fel az én folgyomat. Szelid és éppen nem harapós kis állat, de serénysége, 's kisdedisége miatt megfogni nem könnyű.

16. Nem. VAKONDOK. *Talpa.* der Maulwurf.

Feje elnyúlt orral, tenyere ásó, előfogai felül 6. alól nyólcz; szemfoga egy nagyobb, négy kisebb.

1. Faj. Közönséges V. *T. europaea.* der gemeine M. Farka rövid, fülgombája nints.

Tsak nem az egész régi világban. Egy tökéletes föld alatt lakó állat, mellyre kedveznek neki az ő lapát forma lábai, és a' Madarakéhoz hasonló melytsontja. Lábai fejével majd öszve folynak, semmi külső füle nints, és tsak igen apró szemei, mellyért ötöt a' Régiség vaknak kiáltozta. (mint a' Magyar Neve is mutatja). Alkalmasint úszhat, és áradáskor a' fára is mászhat. Vagynak feje és babos Vakondok is. Gilisztákkal, férgekkel, ée. él, azokat pusztítja, és ezen tekintetben a' réteknek 's kerteknek ásásával kevés kárt tézen. Kivesztő szerek a' bürök lévben megfőzött Dió, ée. Sokféle török, ée. Kerülik a' nagy Sárfűvet is (*Ricinus*).

2. Faj. Aranyos V. *T. asiatica.* der Goldmaulwurf. Farkatlan, tarka, tojás forma, tenyere három ujjú.

Legszebb állat az egész Seregben. Vastag bőrének derék hosszú szőrei, jeles arany színnel villognak, tsak nem mint a' Kolibrinek arany zöld színe. Hazája Északi Asia, valamivel nagyobb mint a' közönséges Vakondok, és termete majd tojás forma.

17. Nem. FIJAHORDÓ, Kétméhű, Iszákos. *Didelphis.* das Beutesthier

Talpa kéz, hüvelyke (legtöbbeknek) körmetlen, farka tsak nem tsupasz. Előfogai felül 10, alól nyólcz, a' közbülsők rövidebbek, szemfogai hosszak, többek.

É 2

1. Faj.

1. Faj. Hátas F. *D. dorsigera.* der Surinamische Ne-neas, die Ruchratte.

Farka töve szőrös, háta barna, hasa fejejlő.

Déli Amérikában: A' föld alatt lakik és főképpen azon módról nevezetes, mellyel a' nőstény, maga fajzatit a' veszedelemből ki szokta szabadítani. Farkát a' hátára veti, porongyai arra felugrálanak, farkait Annyok farkára tekerik, melly osztán azzal tovább szalad, sőt a' fára is felmász. ée.

2. Faj. Tsetsiszakos F. *D. marsupialis.* die Bentebrate.

Tsetsei hasa zatskójában.

Ebben a' Nemben is, mellynek hazája az egész Amerika (egy rokonjának pedig Napkeleti India is) különös módot talált a' természet az ő fajzatjainak tartására. A' Nősténynek t. i. egy nagy zatskó van a' hasán, melly különös szálas húsok által bészárdik, és kinyílik, és ennek fenekén vannak az Emlök. Fajzatit igen kitsinyen elli, tsak nem mint éretlen idétleneket. Azután tíz hétig ezen zatskóban hordozza, ott Anyai téjjel táplálja, míg nem végre megérvén, és tökéletesen kiformalódván ujjonnan születhetnek. De még ezen második születés után is, megmarad ezen állatoknak ebbe a' zatskóba való nekánykori retiradájok, mert veszedelmekben az Annyok őket abba hányja, hogy futással magát és porongyait megszabadítsa. Megszelidülnek, megeszik őket, és húsok olly ízű, mint a' Malaczhús.

C.) Nyúlnemük. *Leporina.*

Ezeket többnyire hosszú fülök, kurta farkok, vagy hogy az éppen nintsen is, rövid első, hosszú hátulsó lábak, ée. egyesítik. Zöld Növényekkel élnek, húsokkal, bőrökkel, szőrökkel szolgálnak.

18. Nem. UGRÁNY. *Jaculus.* der Springer, Erdhase.

Első lábai igen rövidek, hátulsók hosszúak, Farka testénél hosszabb.

a.) Előfogai felül nyólcz (?) alól kettő, kinyúlók, árformák, borulók. Szemfoga nints.

1. Faj. Kenguru U. *J. giganteus.* der Känguruh, Farka sugár.

Ez a' Kóknak a' Déli tengeren tett első útja által esmeretessé lett Állat, Nyújtól lakik, az ő általa felfedezett Napkeleti partjain Újj Hollandiának, és másfél mázsát nyom. Ez ellent nem állván, olly virgoncz, hogy hihetetlenül magóstra és messze ugordhatik. Bőre egér szín, a' Nősténynek mint a' Tsetsiszakosnak a' hasán tsetszatskója vagy on. Farka egy toll szálnál nem vastagabb, a' vége bolyhos, fülei hosszúak, feje mind színére, mind termetére a' Nyúlhoz hasonló.

2. Faj. Jerboa U. *J. Jerboa.* der Springhase, Erdhase, die zweibeinige Bergmaus.

Farka bolyhos, talpa három ujjú.

Északi Afrikában, Arábiában, ée. A' földben tsinál barlangot, holott nappal elrejtetik, és éjjel dolgára mégyen. Első lábai, kivált mikor ül, közel észrevehetetlenek, a' hátulsók ellenben szörnyű hosszúak. Sokáig tarthatja magát a' hátulsó szárain egyenesen, mindazonáltal ezen esetben úgy látszik, hogy hosszan kinyúlt farka, harmadik lába gyanánt szolgál. Olly könnyen ugrik mint egy Sáska, és hét, nyólcz lábnyira. Fülei hosszúak. A' Sibériai *Atactcha* hasonló ő hozzá, hanem hogy öt ujjú. Mind a' két állat húsát megeszik az Arabsok, és Kálmukok.

19. Nem. NYÚL. *Lepus.* der Hase.

Előfogai alól felül kettő, a' felsők kettőztettek, Szemfoga nints.

1. Faj. Fül es vagy Mezei Ny. *L. timidus.* der Feldhase. Füle hegyei feketék, teste és hátulsó lábai hosszabbak.

Tsak nem az egész régi világban, és Északi Amérikában is. Talpa és még részszerént a' szája is szőrös. Mind a' ketten kérődzenek, úgymint a' Mezei és Tengeri Nyúl. Némellykor taláztatnak fekete Nyúlak, és az Északi 's Havasi Tartományokban különös feje Hasonfajok is. A' tulajdonképpen úgy nevezett Hegyi Nyúlak, mellyek sok tartományokban mint Grönlandiában, ée. esztendőt által, másutt pedig mint Helvétiaiban tsak téiben fejelek. Nyárban

pedig szokott Nyúl színük. Nevezetes az, hogy gyakran egészen különböző tartományokban és időkben találtattak olly Nyúlak, mellyeknek homlokukon, valamint szinte az özeknek két kis szarvok nőttek, tsak hogy kissebbek. A' Nyúl szeméit nyitva tartva aluszik, és igen érzékeny hallású, ée.

2. Faj. Tengeri Ny. *L. Cuniculus*. das Kaninchen. Fülei mezítelenek, teste és hátulsó lábai rövidebbek.

Hazája eredet szerint a' régi világnak melegebb Zónája, de már az Északi Tartományokban is hazabélivé lett. Olly erőssen szaporodnak, hogy sokszor ez előtt (mint p. o. 1736. körül a' Sz. Péter Szigetében Sardiniában) a' tartományoknak tsapásúl voltak, és terjednek még a' puszta tartományokban is, mint Volkanóban, a' puszta Lipari Szigetekben ée. A' Vad Tengeri Nyúlak, szürkék. A' veres szemű fejekek, szinte úgy tsupa Kakerlások, mint a' feje Négerek, mindazonáltal úgy látszik, hogy a' világgosságot jobban tűrhetik, mint más illy nemű Allatok. A' hosszú szőrű Angori, avagy úgy nevezett Anglus selyem Nyúlak, e' tartományokban is jól tenyésznek. A' fenyegető veszedelmet hátulsó lábaiknak toppantásával adják tudtára egymásnak.

20. Nem. KAVIA. *Cavia*. Hasbkäninchen, Szavia.

Fülei kerekék, kitsinyek, farka nints vagy rövid. Előfogai alól felül kettő, szemfoga nints.

1. Faj. Tengerimalacz K. *C. Porcellus*, das Meer-schweinchen.

Farkatlan, teste tarka.

Eredet szerint Brasiliában, de Európában is könnyen tenyészik. Változik a' színekben, és igen tenyésző, majd olly nagyságú mint a' Hörtsök, a' Nöstény szül, majd ismét párzik. Felső hasadt ajaka Nyúl szájhoz hasonlít, disznó orra van, malacz módra vinnyog, zöldséggel él; kivált petreselyemmel, ée. Amerikában megeszik.

2. Faj. Aguti K. *C. Aguti*. das Ferkelkaninchen. Farkas, teste piros pely, hasa sárgálló.

Ez is Brasiliában, Napnyúgoti Indiában, ée. Nagyobb mint a' Tengeri Nyúl. Szinte egyetlen egy száraz

száraz állat vala, mellyel a' már most tsak nem egészen kihólt Karaibok eledelül éltenek.

3. Faj Páka K. *C. Paca*. der Pafa.

Farkas, teste barna, oldalain pontos sárga tsikjai.

Hazája ugyan az, és Guiana. Olly nagyságú és olly jó ízű húsa van, mint az Agutinak, Kutyákkal vadásszák. ée.

D.) Menyétnemük. *Mustelina*.

Testek többnyire hosszú, nyurga, és rövid lábaik miatt, majd a' földet érők. Nyakok fejjel és derekakkal majd egy forma vastagsággal foly öszve. Tömött kemény szőrük, Prémnek és béllésnek többnyire alkalmas bőröket adnak. Házi apró állatainkat és azoknak tojásait, ée. pusztítják, és sokak más állatokat is, mellyel a' következő Rendhez közelítenek,

21. Nem. MENYÉT. *Mustela*. Wiesel, Marder.

Előfogai felül hat egyenesek, hegyesek külön állók, alól hat, tompábbak, tömöttek, kettő belsőbb, Nyelve síma.

Ezen Nem fajainak rövid lábok, és hosszú elnyúlt testek vagyon, mellyet jártokban árkus formán meghajtanak. Szilajok, harapósok, és vérszomjúhozók.

1. Faj. Nyuszt M. *M. Martes*. der Baummarder, Edelmarder.

Teste barnapely, torka sárga.

A' sűrű erdőkben, az egész Északi földön. Röt sárga, tűz színű torka vagyon, kiváltképpen Mókussal 's több e' féle apró emlősállatokkal él. Szép bőre a' Czobolyhoz legközelebb járúl, mellyért igen kedvellik, és Oroszországban 30, 40 ezeret fognak esztendőnként.

2. Faj. Nyest *M. M. Foina. Hausmarder, Steinmarder.*
Teste barnapely, torka fejér.

A' közép és meleg Európában, és a' szomszéd Ásiában. Az ő torka fejér. Leginkább szárnyas állatokkal él. Az emberek lakásához, épületekhez, ée. közelebb tartózkodik. Bőre az elébbeninél alább való, hosszú szőreinek alsó része hamú szín, közepe barna, a' hegyei feketék, de kikészítik, és megfestik. ée.

3. Faj. Görény *M. M. Putorius. der Flets, Ff, Stänferraz.*

Sárgán feketéllő, szája és füle hegyei fejérek.

Egy hazája vagyon a' Nyestel. Főképpen a' tyúkok, azoknak tojási, és még a' halak ellen is lesekedik. Az egész állat, sőt megnyúzott bőre is, igen alkalmatlan büzzel vagynak. A' honnan közmondás: *bűdöss mint a' Görény.* Ez a' bűz attól a' nedvességtől vagyon, mellyet gyűjt a' farán egy zatskóban. Vastag feje, hegyes orra vagyon, maga kissebb a' Nyestnél, bőre alább való Prémnek, szőre kápiro Etsetnek való. ée.

4. Faj. Czoboly *M. M. Zibellina. der Zobel.*

Teste barnapely, képe és torka hamú szín.

A' sűrű vadon erdőkben az Északi földön, főként Sibériában, holott annak fogása Novembertől fogva Februáriusig tart. A' legszebb, setét barna, tömött szőrű, és fényes bőrűk Jakuczok körül találtnak. Bőre a' legdrágább Prém, egy szép bőr 60 — 80 tallér, kivált az ezüst fényű. Egy Bunda tíz ezer Rubel.

5. Faj. Fúró *M. M. Furo. das Frettel.*

Teste halovány sárga.

Eredete Barbariában Afrikában. Onnan hozódott Spanyolországba, ée. a' Tengeri nyulak pusztítására, mellyeket alkalmasint vadász, és így terjedett el Európában. Ez is alkalmatlan Görény szagú. A' Görénytől nagyságával és szőrével különbözik.

6. Faj. Hölgy *M. M. Erminea. Hermelin, das große Biefel.*

Farka hegye fekete.

Az

Az Északi földön, minálunk is, de főképpen Sibériában. Nagyobb mint a' közönséges Menyét, de szinte úgy változtatja szőrét, mint amaz, úgy hogy Nyárban barnás, a' hasa sárgás, ée. Télben pedig (mint Hölgy) tiszta fejér. Betses fejér Prém. ée.

7. Faj. Közönséges *M. M. vulgaris. das gemeine Biefel.*

Teste fakóbarna, alól fejér.

Északon, Európában és Ásiában. Kicsiny virgonoz állat, mellyet alig bír meg egy Matska. Meggyőzi a' nagy Nyulat is, de inkább ólalkodik a' házi és vad szárnyas állatok tojási után. A' Nöstény gyakran szájában hordozza fajzatit, innen vagyon ama régi Rege, hogy ő a' száján elli porongyait. Télben az Emberi lakóhelyekhez siet, halovány rőt, kissebb az elébbenieknél, farka hegye sárga.

8. Nem. PETYMEG, Petymet. *Viverra. das Stinkthier, der Frett.*

Róka feje, legtöbbeknek Matska farka. Előfogai alól felül hat, a' közbülsők rövidebbek. Nyelvek többnyire hátra felé füláncos, körmei kinyúlnak.

1. Faj. Czibét *P. V. Zibetha. die Ziebetfage.*

Farka gyűrűs, háta hamu szín, és fekete habokkal tsikos.

Déli Ásiában és Északi Afrikában. Mind a' két Nemnél egy különös üregben, melly alfelek és Nemző tagjaik között vagyon, gyűl össze a' Czibét zsír, egy igen szagos kenő eszköz, méz vagy vaj sűrűségű, mellyel még inkább ez előtt miat most, szagosításra és orvoslásra éltenek. Hogy ezt bővebben szedhessék a' Hollandusok, olly szoros ketreczben tartják a' Czibétet, hogy hátuljához ne férhessen, és a' Czibét zsírt minden harmad nap elszedik tőle egy kis kalánkával, különben a' Czibét hozzá féréven azt maga felfalná. Egy Matska nagyságú szürke, fekete tsikos.

2. Faj. Janót *P. V. Genotta. die Genetfage.*

Farka gyűrűs, teste barnán feketéllő babos.

Levántában, Déli Európában, és Napnyúgoti Ásiában. Színe, termete ez állatnak az elébbenivel

E 5

majd

majd egy, úgymint barna, szürke, babos bőrű, ée. Mind a' kettő Matska formájú, és természetű, a' honnan Constánzinápolyban, és Spanyolországban Matskák helyett tartják az Egerek pusztítására, a' fokokat, 's folyamatokat keresi, örömet van a' vízben, és főképpen szép bőréért betsülük, melyet Prémnek viselnek.

3. Faj. Szagos P. *V. putorius*. das Stinkthier, Conepate.

Hátán öt mellesleges fejr lineák.

Virginiában, Kanadában. Neve vagy a' minden leírás fölül szenvedhetetlen szagtól, melyet ez valamint több rokonos fajai is ezen Nemnek, haragjában borsát, és a' melly ő nálla a' víz hólyagja alatt találtató különös nedvességtől származván, azt ellenségére egynehány lábnyira tölle el lökheti. Ezt semmi állat nem szenvedhetvén néki nagy védelmére vagyon.

4. Faj. Egyiptomi P. *V. Ichneumon*. die Pharaon'smaus, der Mungo.

Vastag farka töve, lassanként vékonyodik, hüvelykei távol állók.

Napkeleti Indiában, főképpen pedig Egyiptomban, holott ez, kivált a' Nílus áradása után, sok Kígyót, Békát, Egeret, ée. hasonló állatokat megemész, a' Krokodil tojási után is olákkodik, melyeket nagy ravaszsággal kikapar a' homokból, és felhapsol. Az mindazonáltal éppen nem igaz, hogy a' Krokodilokba belé bujna, ée. Úgy hiszik, hogy ha a' Pápa szemes Kígyó ötet megmarja, méreg olóul Mungos Kígyógyökérrel él (Ophiorrhiza. Mungos).

5. Faj. Füle P. *V. aurita*. das Großohr.

Fülei igen nagyok.

Barbariában, Nubiában. Tsuda fülei ennek a' kis jeles állatnak, rendetlen tekintetet adnak. Fészke a' Pálma fákön van, és leginkább Pálma gyümölsökkel él.

23. Nem. BORZ. *Meles*. der Dach's.

Medve feje, teste zömök, farka rövid, többnyire ásó körmei. Előfogai alól felül hat, a' közbülsők rövidebbek.

1. Faj.

1. Faj. Rozsomák, vagy Torkos B. *M. Gulo*. der Vielfraß, Rosomat.

Teste barnafakó, háta közepe fekete.

Az Északi régi világban, kivált a' Sibériai nagy erdőkben. Az ő nagy ehetősége mindennemű mesékre adott alkalmatosságot. Olly erősen eszik, hogy egy Irámszarvast is meggyőz, Bőréből drága Szüts munka készül.

2. Faj. Méhész B. *M. mellivorus*. der Honigbäch's, Mäffel.

Háta hamú szín, oldala fekete vonással, hasa fekete.

Káp körül, a' Vadméheknek mézével és lépével él, mellyek a' Tövises disznóknak, Jerboáknak, Tengeri Nyúlaknak, Sakálóknak, ée. lyukaiba rakodnak. Naplementkor vígyáz a' haza siető Méheknek járására, vagy követi a' Mézkekukoknak mutatóit. Bolyhos szőre vagyon, és az alatt feletébb erőss bőre, melly igen pötyögösön zsák módjára fityeg az állatnak testén, melly által mind a' Méhek szúrásitól, mind az ebek marásitól bátorságos.

3. Faj. Közönséges B. *M. Taxus*. der gemeine Dach's.

Farka testével egy színű, hasa fekete.

Európában, Asiában egész Chináig. Apró állatokkal él, répával, és más gyökerekkel, makkal. ée. A' föld alatt mély barlangot tsinál, mellyre sok ösvények és utak mennek. Nagyobb részét életének által alussza, és kivált hosszú és erős téli álmat alszik, mellyben az orrát, hátulsó lába között egy háj zatskóba dugja. Húsát megeszik. Bőre erőss és tartós, esőben által nem ázik, mellyért Vadászta-risznayáknak, Kotsiládákra, ée. alkalmas.

4. Faj. Mosó B. *M. lotor*. der Raßun, Coathl, Schup.

Farka gyűrűs, szemein keresztül fekete vonás.

A' meleg Északi, Napkeleti Amérikában, ée. Sokfélét eszik, kivált igen örömet halat és tojást, mindent megmos vízzel, valami ő néki való. Első lábai fogásra igen alkalmason szolgálnak. Hasonlít sokakban a' Medvéhez, megszeliidül, bőrét bővességgel hozzák Európába, és Schuppennek nevezik.

VI. Rend. Vérszopó vadállatok. *Ferae.*

A' nagy ragadozó állatok, mellyek más emlősállatokat és sok fajai azoknak magát az embert is megtámadják.

24. Nem. MEDVE. *Ursus.* der Bär.

Előfogai felül hat, belől üregesek, másoltak, (*al-terni*) Alól hat, oldalaslag kettő, hosszabbak, karéjosok (*lobati*) főszemfogai magánosok kinyúltak, (aprók többek, ezek és a' záp fogak között) Nyelve síma, farka tsonka.

1. Faj. Erdei M. *U. Arctos.* der Landbär.

Barna fekete, rövid nyakú.

Az Eszaki földnek nagy erdejeiben és havas tartományokban, még Napkeleti Indiában is. Fialat korában csak nem tsupa Növényekkel él, három esztendején túl pedig leginkább hússal. Legkedvesebb eledele mindazonáltal a' Méz. Tsatázní a' két hátul-só lábára áll, első lábaival nyomja 's üti ellenségét, harapással ritkábban él, mint más Vérszopóállatok, kész egy egész lovat is elhúzni, és erős körmeivel húsát a' tsontig leszaggatni. A' telet kevesebb, és részszerént minden eledel nélkül tölti. Azonban még is az Anya kölykeit szoptatja. Mivel az ő tsontjainak alkotásában fejét és mely tsontját kivéven az Emberekéhez sok hasonló vagyon. Könnyen megtanúl feleggyenesedve állani, és más mesterséges mozgásokat tenni. Mind sarkáig, egész lába talpán jár. A' Medvéknek kiváltképpen való különbségei közzé tartoznak: A' nagy fekete *Hangyászmedvék*, az apró világos barna *Méhészmedvék*, és még a' kisebb fejer *ezüst szín Medvék*. Fajzatjait nem formátlan elli, bőre hasznos, húsát is sokan megeszik. ée.

2. Faj. Tengeri, vagy, Fejer M. *U. maritimus.* der Eisbär, Polarbär.

Fejer nyaka és orra elnyúltak.

A' tengeri Medve éppen nem a' közönséges Medvének Fejer különbsége. Sokkal nagyobb ez, mint egy tizenkét lábnyi hosszú, egészen más szava vagyon,

gyon, kartsúbb tagjai, fejer, hosszú, bolyhos lágy szőre. A' leg Északibb földön a' jég halmokon és partokon tartózkodik, derekason úszik, és bukik, halakkal, madarakkal, és azoknak tojásaival, a' döglött Fókákkal, és Czethalakkal él, ée. Kiássa a' holt testeket, és megtámadja az embert, mint a' többek között *Hcemskerék* úti társai, ée. tapasztalták. Uj Zemblánál 1596-ban Májja mérgesnek látszik.

25. Nem. EB. *Canis.* der Hund.

Előfogai felül hat, az oldalast való hosszabbak távol állók, a' közbülsők karéjosok. Alól hat mind karéjosok, szemfogai magánosok kihajlottak.

1. Faj. Kutya Eb. *C. familiaris.* der gefellte Hund.

Farka felhajlott, néha fatyunuj a' hátul-só lábain.

Sok okok hihetővé teszik azt, hogy ezeknek az olly sok tekintetben derék állatoknak, a' földnek nagy része eredet szerént hazája. Ugy látszik, hogy magában Déli Amérikában is a' Kutya'knak egy ivadéjkok, még a' Spanyoloknak oda érkezések előtt, hazabeli volt.

És éppen úgy látszik az is, hogy bátorosabb több, mint sem tsak egy eredeti fajt venni fel a' Kutya'kban, mivelhogy a' Szelindeknek, Takszlinak és Agárnak, ée. olly kiváltképpen való meghatározott végekre, és élésekre tárgyazó test alkotások vagyon, hogy azokat azon egy eredeti fajnak tsupán tsak elfajult különbségének tartani igen nehéz. Mindazonáltal nehéz azt is meghatározni, mellyik légyen a' Kutya'k között, a' mindjárt következő különbségek közzül eredeti, és mellyik tsupán tsak Hason-faj, úgymint:

a.) Mops K. *C. fricator.* der Mops.

Zömök, rövid testű, kerek lapos fejú, tompa orú, konya fülű, és síma rövid szőrű.

b.) Szelindek K. *C. molossus, Massivus.* der Bärenbeißer, Bullenbeißer.

Nagy erős testű, tompa fejú, lefüggő pötyөгös felső ajakú, és síma szőrű. Otsmányul és röviden ugat. A' Mészároskutya (*Messgerhund*) ennek közel való rokonának látszik. Az Angius kutya (*Engische Dogge*)

Dogge) ezek közt a' legnagyobb Hasonfaj, és csak hosszabb orrával különbözik a' Szelindekektől.

c.) Új földi K. *C. terrae novae.* der Neufundländer.

Hazája tsupán csak Neufundland. Megkülönbözteti rendkívül való nagysága, hosszú selyem szőre, bolyhos többnyire magossan felálló farka. Főképpen pedig ujjai közt lévő úszó hártyája, mely néki sokkal nagyobb mint más kutyáknak. Innen igen alkalmatos az úszásra. Többnyire ezek feketék, és fejérek, és minden gondolatón felül taníthatók.

d.) Vizsla K. *C. sagax.* der Spürhund.

Hosszú vastag testü, tarkója barázdás, hosszú lefüggő fülü, szőre hol borzas, hol síma; ennek Hasonfajai: Koppó, *C. venaticus*, Jagdhund. Madarász kutya, *C. avicularis*, Hübnerrund, Wachtelhund, mellynek fülei rövidebbek, farka kurtább, leginkább fekete vagy barna fejr foltos. És a' *Korsikai Kutya*, szép petegetett tarkák, egyéb aránt a' síma Madarász vagy Tyúkász kutyákhoz hasonló alkotások vagyon.

e.) Pudli K. *C. aquaticus.* der Fudel.

Tompa fejü, vastag testü, és gyapjas hosszú bodor szőrü, örömet megy a' vízbe, kihozza a' mit belé vetnek, és igen hűség.

f.) Pumi, Házi K. *C. domesticus.* der Haushund, Bauernhund.

Fülei felálló, farkának alsó oldala hosszú szőrös. Ide való a' Komondor, Juhász K. Schäferhund, Stettenhund. Ez Németországon fekete, és a' Pumihoz közelit, mi nálunk fejr, szőre fürtös. Ismét:

Kuvasz, der Wolfshund. Ezen Hasonfajnak a' Pásztor vagy Juhász kutyával több hasonlatossága vagyon, mint mással akarmellyikkel. Nevezete onnan vagyon, mivel fülei, és hosszú nem fürtös szőre a' farkához hasonlítanak. Felkunkorodott farkú; Nálunk leginkább tsupa fejérek, de vagynak szürkék, ordosok, fuktók, és feketék is. Ide tartozik az *Islandi K.* és a' *Spitz v. Pommer*, hosszú orrú, hegyes fülü, úgy a' *Kamtschka* is, és több *Eszaki*, *Napkeleti*, *Asiai*, mellyel ott közönségesen szánkázásra élnek. Még a' Déli Tenger szigeteiben termelt Kutyák is, ezen Faj közzé láttatnak tartozni, mellyeknek húsok legközönségesebb és legkedvesebb eledelek az ott aló vlakosoknak.

g.) Bolonyai K. *C. Meliteus.* das Bologneserhundchen.

Igen kitsiny természetü, nagyon hosszú bolyhos szőrü kivált a' képén. Sokan nagyon betsülik, és zsebeli kutyának tartják, egy Mókus nagyságú.

h.) Takszli, Tatskó K. *C. Vertagus.* der Dachshund.

Hosszú orrú függő fülü elnyúlt testü, rövid előre görbült első lábú, gyakran tarka testü. Ez kivált a' Borznak nagy ellensége, bébúvik annak lyukába, és ötöt megöli, vagy kiüzi.

i.) Agár K. *C. graius.* das Windspiel, der Windhund.

Hosszú hegyes fejü, magos hátú, kartsú testü, és lábú, keskeny hasú, rövid ajakú, sugár fülü síma farkú, kedves Ébek a' vadászoknak.

k.) Török K. *C. Aegyptius.* der Aegyptische Hund.

Hasonlít az Agárhoz, de csak képén van szőre egyéb teste fekete és kopasz, majd mint a' Négernek bőre.

De ezek a' különböző fő fajok üzekednek, és öszveelegyednek, nem csak egymással, hanem még a' rokonos fajjaival is ezen Nemnek, mint p. o. a' Farkással és Rókával, melly utólsóval, néha tenyésző fele másokat is nemzenek.

2. Faj. Farkas *Eb.* *C. Lupus.* der Wolf.

Farka behajlott.

Majd az egész régi világban, de némelly tartományokban, mint p. o. Nagy Britanniában, és Irlandiában kiirtódott. Azokban a' tartományokban, mellyekben a' Medvével együtt találtatik, Nyárban éz, télen a' Farkas kegyetlenkedik leginkább. Leptses, czammogó, kullogó, de azonban serény és nem könnyen fáradó járása, és nagy ereje vagyon, kivált a' Nyakában. A' Farkasok seregestül sokkal nagyobb állatokat, vaddisznókat, és Medvéket megtámadnak, éhségekben megeszik a' Nádát, és a' földet, ée. Kiássák a' holt testet is, és e' fele valamely Cznteremben való éjjeli megjelenések, adhatott alkalmatosságot a' Szakállas farkasokról való beszédre. Különben csak a' legnagyobb szükségekben esnek az embernek, és tüzzel mellytől ők, mint minden éjjeli állatok nagyon félnek, vagy kötélén utannok húzott szalma tomóval, ée. könnyen elűzetnek. A' bolykók;

kök, és az igen vén Farkasok szürkék ordások, egyébaránt találhatnak köztök, feje és tsupa fekete különbségek is.

3. Faj. Lika on E. v. Fekete Róka E. *C. Lycaon*.
der schwarze Fuchs.

Farka egyenes, egész teste fekete.

Ez a' drága bőréről nevezetes állat az Északi földön lakik, és mind termetére, mind tekintetére nézve, mint egy középet tart a' Farkas és Róka között. Az úgy nevezett *Ezüst Róka*, szőreinek ezüst színű hegyeivel, ennek Hasonfaja.

4. Faj. Róka E. *C. Vulpes*, der Fuchs, Birkfuchs.
Farka egyenes, hegye feje.

Az Északi régi világban. A' föld alatt készít magának barlangot, vagy valamely Borz lyukat elfoglal. Nagy kárt tévesen a' Vadakban és Szárnyas állatokban: de megeszi az Egereket, Kéltüket, Halakat, Darázsokat, és más Bogarakat is, a' mézet, gabonát, és kivált igen örömet a' szőlőt. Ravaszsággal és türéssel nyeri el prédáját, mivel kitsiny és erőtelen, ée.

5. Faj. Tüzes Róka. *C. Alopex*. der Brandfuchs.
Farka egyenes, hegye fekete.

Az élébbenivel azon Hazája vagy on, és tsupán csak valamivel kisebb termetével, setétebb színével, és fekete farka hegyével különbözik attól.

6. Faj. Északi Róka. *C. Lagopus*. der Polarfuchs,
Steinfuchs.

Farka egyenes, hegye azon színű, tenyere, talpa igen szőrös.

Az Északi Tartományokban kivált Spitzbergában, Új Zemblában, ée. holott egymást többnyire a' Tengeri Medvével felváltják, az az ezek Novemberben kerülnek elő, midőn a' Nap láthatatlan lézen, és akkor ama Medvék eltűnnek. Húsa jó ízű, mint a' Tengeri Nyúlé, és bőre igen betses. Nagyobb részén fejekek. Az úgy nevezett *Kék Rókák* ellenben kékes szürkék; és a' *Keresztes Rókának* egy fekete ke-estt vagy on vállain és hátán. Ennek bőre is igen kápós.

7. Faj.]

7. Faj. Sakál, vagy Török Róka. *C. aureus*. der
Schneewolf, Schafal, Thos.

Teste arany színű, lábai hosszabbak, farka hegye fekete.

Ezen nevezetes állatnak egész Északi Afrika, és Napkelet, főképpen pedig Natolia és Bengala a' hazája, éjjel seregestül tsatangol, megeszik állatokat, bőr eszközöket, ée. Kiássa a' holt testeket, és elragadja az élő gyermekeket is. Sok természet vizsgálók a' Sakált eredeti Vadkutyának tartják, és sok Magyarázók a' Sámson rókáit, Sakáloknak vélik. Ez az állat gyakran az Hienával is öszvezevaródik.

8. Faj. Hiéna E. *C. Hyæna*. das Grabthier, der
Abendwolf.

Bolyhos feketéllő, képe fekete, nyakán, hátán serény.

A' Hiénának (mellynek több Hasonfajai vannak) egy hazája vagy on a' Sakállal, mellyhez élete módjában is hasonlít. Mondhatatlan bővséggel találhatik Habissiniában. Egy rendkívül dühös haragos fene állat, Rettenetes tekintetű, melly magát még az Oroszlán ellen is serényen oltalmazza. A' föld alatt lakik, vagy a' kősziklák odvaiban, és barlangjaiban, és a' Köznép Egyiptomban megeszi.

26. Nem. MATSKA. *Felis*. die Raße.

Körmei behúzóhatók, feje kerekded, nyelve darabos. Előfogai hat, hegyesetskéek, a' külsők nagyobbak, szemfogai magánosok, felül az előfogaktól, alól a' zápoktól távol állók.

Úgy látszik, hogy valami nyájas vagy on ezen állatokban, és igen kedveltetőknek tetszenek, de valósággal igen veszedelmesek, és minden fajai ravaszok.

9. Faj. Oroszlán. *F. Leo*. der Löwe.

Farka hosszú, bolyhos végű, teste arany szín.

A' régi világnak legforróbb égövezete alatt, kivált belső Afrikának homok pusztáin. Ellenben a' partok felé (mint a' Medvék és Hiuzok is más lakható tartományokban) jobban jobban elenyésznek. A' Hím Oroszlán megkülönbözteti magát serényjével, Földi, Állatok Országai. F melly

melly mindazonáltal csak második esztendejében üt ki. A' legnagyobb éhségén kívül tsupán csak maga prédája által tápláltatik, még pedig a' nagyobb emlősállatokból. Kedvez ellenben (a' mint legalább a' fogoly oroszlánokban több ízben láthatni) az apró erőtelen állatoknak. A' mi Egtájunkat jól eltűri, igen megszelídül, és más állatok hajtására 's vadászására is megtanítatik. A' Nöstény három, négy kölyköket ellik, de a' mellyek közül csak egy neveddik fel, a' többek fogaik kijövése miatt elvesznek. Az Oroszlánhúst meglehet enni, és egy tsorda Arabok Tunis és Algír között majd csak azzal élnek. Legerősebb, legbátrabb, és legrettenetesebb állat a' föld kerekességén. Az ő egész tekintete, mennydörgéshez hasonló ordítása, rettenetes ereje, annak mérséklése, és az a' nemes kevélység, mellyet ő a' több Vészomjúzó vadállatokhoz képest mutat, az *Allatok Királya* nevét szerzették ő nékie.

2. Faj. Tigris. *F. Tigris*. das Siegerthier, der Sieger.

Farka hosszú, feje, teste és szárai feketével vesszős tarkák.

Tsupán csak Asiában, és főképpen Bengalától fogva Chináig, és Sumátrában. Egy pompás, igen rendesen szép tsíkos, de rettenetes állat. Kegyetlenkedik a' maga Neme ellen is, és megeszi éhségében a' maga kölykeit is. Minden különbség nélkül megtámadja az Embert, az Oroszlánt, és más emlősállatokat is, de az Elefántnak enged. Fundamentum nélkül való az a' régi mondás, hogy tellyességgel nem lehet meghódoltatni.

3. Faj. Leopard. *F. Leopardus*. der Leoparb.

Farka hosszútska, sok kisebb tompa szegű pettegetésű.

Afrikában, Tekintete nagy atyafiságot mutat a' következő fajjal, a' honnan Neveik is igen gyakran öszvezavaródnak. Bőre leírhatatlan szép, allja arany szín sárga apró fekete foltokkal, de a' mellyek vastagabban, és szebb rendel vagynak mint a' Párduczon, és többnyire hármával, négyével állanak közöl öszve. Erejére, prédálására nézve keveset enged a' Tigrisnek, de könnyebb megszelídíteni, észrevehetőképpen kisebb is, úgymint, csak mintegy négy lábnyi Bőre betses.

4. Faj.

4. Faj. Párducz. *F. Pardus*. das Pantherthier, der Parber.

Farka hosszútska, nagyobb rendetlen öszvefutó, és gyűrűforma pettegetésekkel.

Ez is Afrikai állat, melly még nagyobb a' Leopárdnál, de élete módjában ahhoz, és a' Tigrishez hasonló. Bőrének foltjai nagyobbak, mint a' Leopárdé, régulatlanabbak, itt ott öszvefutnak, most Lópatkó formára, majd gyűrű formára.

5. Faj. Kis Párducz. *F. Panthera*. das kleine Pantherthier.

Farka hosszú, teste fejéreslő, fekete régulatlan foltokkal.

Barbariában és Napkeleti Indiában. Sokkal kisebb mint az elébbeni fajok, megszelídíteni is, és az Özek, Gazellák, ée. vadászására szoktatni sokkal könnyebb. Melly végre éltenek véle hajdan Napkeleten, és a' közép időben Olasz és Franciaországban is.

6. Faj. Onka M. *F. Onca*. der Jaguar, amerifantische Tiger.

Farka hosszútska, teste barna sárgálló, szegletes, szemes, középben sárga foltokkal.

Déli Amériában. Ismét kisebb, mint a' három elébbeni Allati a' régi világnak, de félénkebb és tunyább is, úgynogy a' középszerű kutya előtt is megszalad.

7. Faj. Eggy színű M. *F. Concolor*. der amerifantische Löwe, Puma Cugar.

Farka középszerű, teste nem foltos sárga.

Vér szomjúzó állat, melly böven van Peruban, Brasileában, ée. Rőt sárga pettegetetlen bőrével, (mellyért Oroszlánnak is mondatik) és kis fejével különbözik, a' Tigris és Matska közt való.

8. Faj. Hiúz. *F. Lynx*. der Luchs.

Farka kurta, hegye fekete, füle hegyei szakállasok, teste babos, tenyere és talpa nagy.

A' nagy sűrű erdőkben. Északi Európában, de bövséggel Nápolyban is, és elvetve a' Thüringiai erdőkben is. A' fakon tartózkodik, és aláveti magát az ott elménő nagyobb Emlősállatokra is. Félelmes kára.

harapása van, és a' Vadászoknak nagyobb kárt té-
szen, mint a' Farkas. Farkasból, Rókából, és Mats-
kából részesülő állat. Jó látása van, és szép bő-
rökkel szolgál.

9. Faj Házi, vagy Egerész M. *Czicza. F. Cutus.*
die Raçe.

Farka hosszú, háta tsíkjai hosszúak, oldal tsíkjai pe-
recz formák.

Tsak nem az egész régi világban, de innen a'
Spanyolok által Amérikába is általvitetett. A' Vad
nagyobb, mint a' szelíd, szürkébb színű, fekete aja-
kú, és talpú. Szárnyas állatok ragadozásával, Nyül-
lal, és Özzel él. A' Házimatskának, még nints olly
lekonyult füle, és leeresztett farka, mint más meg-
hódított állatoknak. Igen ritkán is űzekedik az em-
ber szeme láttára, és könnyen elvadul ismét, ha
pusztaságba kerül. A' Matskának különösségekre
tartozik, az ő erőss Elektrizitások, (melly a' Nyust-
nál még erősebb). Az ő szemek ragyogása a' setét-
ben, az ő ritka kívánságok bizonyos Növények
eránt, mint p. o. a' Matskanádra fű, Marunka, Bal-
drián, ée. eránt (*Nepeta cataria, Teucrium Marum, Va-*
leriana) az ő dorombolások, vagy fonások, melly
eggy pár tulajdon gyenge kifeszült hártya által lé-
szen az ő lélegző gégejek fejében, sok embereknek
ínséges ellene állhatatlan Antipathiájok ő erántok;
az idő változás előtt mosdások, ée. A' Matskának
az Emberek eránt, nints az a' hűségek, melly a'
kutyáknak, és mindenkor ravaszok, gyanúsok, nya-
lánkok, ée. maradnak. Szagok kigőzölgések rossz. ée.

A' színekben való közönséges változáson kívül,
kiváltképpen való Hasonfajai ezen állatnak, a' hosz-
szú selyem szőrű *Angori Matskák*, mellyek igen ne-
hezek. A' kék szürke *Cipriai Matska*, és a' Spa-
nyol vagy béka tekenő színű *Matska*, melly utolsó
közt három különböző színű Nöstény, úgymint: Fe-
kete, Fejér és Sárga, bőven találhatik, de hasonló
színű *Kandur Matska* soha sem. (*Felis mas*)

VII. Rend. Merőkörmük. *Solidungula.*

Ló körmű állatok. Eggyetleneggy Nem, ke-
vés fajokkal.

27. Nem. Ló. *Equus.* das Pferd.

Lábai osztatlan körmük, farka hosszú sertés. Elő-
fogai felül hat, tompán tsonkázottak, alól hat ki-
állóbbak. Szemfogai magánosok, minden felől
távol állók.

1. Faj. Közönséges Ló. *E. Caballus.* das Pferd.
Farka minden felől szőr sertés.

Eredeti Vadlovak többé nintsenek; de elvadúl-
tak bővséggel, és részszerént nagy sereggel, mint
p. o. a' Lengyel Országi erdőkben, a' Skocziai tető-
kön. Tatár Országban, Amérikában (hova ez is el-
sőben a' Spanyolok által vivődött) még pedig ott
nagy bővséggel Paragujában, ée. Ezek az elvadúlt
lovak, többnyire aprók, borzasok, vastag fejűk,
otsmányok, és e' mellett szelídhethetetlenek, holott
ellenben a' szelíd Ló fajok magokat olly sokféle tá-
lentomokkal megkülönböztetik. Az Arabiaiak p. o.
(kivált az Aneci, és Palmira körül való nevelések,
és a' Libánustól fogva a' Horebik) rendkívül kön-
nyűk és tartósok. A' Persiaiak igen szép termetűk
ée. Az Európaiak között a' Spanyol lovak (kivált
az Andalusiaiak). A' Nápolyiak, és az Angliabe-
liek a' legderekabbak. Ditséretesek kivált az utól-
sók főképpen a' serénységről, mellyet ezek, kivált
a' fogadásból való futtatásban ama hajdan a' régi-
nél szokásban vólt, és a' Tatároknál, Törököknél,
Olaszoknál, s' másoknál, még most is szokásban lé-
vő szép időtöltésben kimutatnak.

De közönségesen nehezen van a' Teremtések kö-
zött, olly sokféle, és egyszersmind olly nagy hasz-
nú állat az emberre nézve, mint a' Ló.

Elhalgatván egész lovas Nemzeteket, millyenek
p. o. a' Kozákok, Tatárok, Kálmukok, a' lovas Tun-
guszok, Abiponok, ée. tsak azt említjük, hogy még
a' pallérozottabb Nemzeteknél is mitsoda haszna van
ezen állatnak a' gazdaságra, lovaskatonaságra, és
a' pos-

a' postálkodásra. Sokak az említett lovagló Nemzetek között, nagyobb részént a' Lónak húsával és tejével is élnek. Ez utólsóból tudniillik a' téjből, azt mególván, és végre letsorgatván léssen a' Mongoloknak *humisszok*, vagy égettbor nemű részegítő italok is. Hóltok után is, mind bőrök, mind apró és hosszú szőrök a' Lovaknak, külön külön nevezetes hasznokra valók, ez utólsóból léznek Sziták, Hegedűvonók, Nyakra valók, Gombok, Hálók, Gyűrűk, Parókák, ée.

2. Faj. Szamár. *E. Asinus.* der Esel.

Farka utólja szőr sertés, hátán fekete kereszt.

A' Vad Szamár, mellytől a' szelíd háziállat származik, a' Régiéknek igaz *Óndgerjek* és *Kulín* név alatt Tatar Országban ma is találhatik, a' honnan esztendőnként őszel számtalan seregekben vonul telelni, délre India, és Persia felé. Nagyobb és karcsúbb, mint a' szelíd Szamár, és rendkívül serény. A' Szelíd Szamárnak is sokféle kommandáló tulajdonságai vagynak, mellyekkel ez a' Régiéknél magát kedvelte, és még most is derék és betses Napkeleten, és Déli Európában. Tsendesebben és bátorosabban jár, mint a' Ló, minden rossz dudvával megelégszik, kevesebb betegségnek van alávetve, és él mintegy harmincz esztendőt. Hajdan Egyiptomban legjobb Szamarak voltak. Most legszebbek, és az őszvér nevelésre legderékabbak találhatnak Spanyol Országban, honnan a' Szamaraknak kihordások büntetés alatt megtiltatott. Még Északi Európában a' Szamár el nem terjedett. Nevezetes az is, hogy ő kevéssé fajul el, legfellyebb valamennyire a' színében, a' honnan vagynak, p. o. Fejér Szamarak. — A' Szamártéj is igen egésséges.

A' Ló és Szamár őszvepárosítatnak, és kétféle Felemásokat adnak, mellyek sokkal tartósabbak, erősebbek, és néha (de igen ritkán) tenyészők is. Eggyik a' közönséges *Őszvér*, mellyet Hím Szamár sárhít, és Kancza ló ellik. A' másik *Őszvér Szamár* (*Hinnus*, Maul sel) mellyet Ménló sárhít, és Nöstény Szamár ellik. Ez utolsó ritkább, és alkalmatosságot adott a' mesés *Jummáról*, vagy Ló és Ökör Neméből származható kortsokról való beszédre.

3. Faj.

3. Faj. Cebra, vagy Tsikos Ló. *Equus Zebra*, das Zebraferd.

Barna és fejér, igen rendes vonásokkal.

A' Cebrának (mellynek két különös fajai vannak, mellyek között eggyik, hamissan tartatik a' másíknak Nöstényjének) Hazája Déli Afrika, és igen rendes tsikos bőrere nézve, eggy a' legszebb Emlősállatok között. Fejér teste, barna keresztül való tsikkokkal igen jeles. Tsoportoson él, igen gyors, de vad és hódíthatatlan, a' honnan ritkán és nagy munkával taníthatatik vonásra, és lovaglásra.

VIII. Rend. Hasadtkörműk. *Bisulca*.

A' hasadtkörmű állatok, mellyek között vannak a' legderékabb házi állatok, vagy barmok, *Pecora*. Ezek az emberre nézve közvetlen segítéseikért mondatnak Jóságoknak is, *Jumenta*. Többnyire avagy tsak a' Hímek szarvasok, melly is őket ismét következő Familiákra osztatja.

A.) *Szarvasok, szarvai üregesek.*

28. Nem. MARHA. *Bos.* der Ochse.

Szarvai odvasok, hóld formák, símák. Előfogai, felül nints, alól nyólcz.

Ezen Nemnek hasadt körme, erős széles. A' Nöstények is szarvasok, testek rövid szőrökkel fedett.

1. Faj. Bika, Ökör, Tehén. *B. Taurus.* der Ochse, Stier, die Kuh.

Szarvai gömbölyegek, kifelé hajlottak, lepenyegje (*palearia*) pötyögő.

A' Marha eredetét véski az erdei Vadbikától, (*Uurochse*, *Urus*, *Bonassus*, és a' régi világban található *Bisontól*, mert ezen hármas nevek úgy tetszik, hogy őszveséggel jelentik a' mi szarvas Marháinknak eredeti Nemét) melly Lengyel, Lithva Országban és Sibériában találhatik, és hajdan Német Országban, Erdélyben és Havasalföldén is volt. A' szelíd ökrök is az ő természeteknek nagyságára nézve nem olly észre-

vehetőképpen fájlnak el mint a' többi Háziállatok, és az ő színek is, legalább különb különb vidékeken eléggé állandók, mint Magyar Országban ez többnyire fejér, másutt röt.

Sok ezer emberek, kivált Helvéciában, ée. (Déli Amérikanak is sok tartományában, p. o. Terra firmában, holott a' Marhák a' mindenkor zöld réteken felettébb szaporodnak) egész életükben semmi más eleséggel nem élnek, hanem a' mit nékiek az ő teheneik adnak, és sok vidékeknek boldogsága eggyedül ezen egy állat, tenyésztésétől, és a' téjnémű sokféle szerektől függ.

Ezen állatoknak gyomraiban néha lapták találtnak, de a' mellyek sem nem köfajták, mint a' *Bezoár kő*, sem nem Növevény szerek, mint a' *Zerge Golyóbisok* (Gemefugel). Hanem tsupán tsak szőrökből állottanak öszve, mellyeket ők magokról lenyaltanak, és lenyeltének. Igen szép akadt e' féle kezembe, a' Marhából kivett első kéztől; eggy ökölnyi laptá forma, síma, kerek, könnyű, melly kemény barna kő formát mutatott, de késsel meglékeltevéh, belől mind inkább inkább elárulta szőr nemét, és a' fonton tsak $4\frac{1}{2}$ lótot nyomott.

A' Marha dög nékiek tulajdon, de félelmes pestis nemű betegségek, melly már a' régiek előtt esmeretes vólt, de tsak 1711-től fogva kegyetlenkedik közönségesen, a' mikor Magyar Országból, Olasz Országban keresztül egész Európában elterjedt.

Megjegyzésre méltó az is, hogy főképpen ugyan a' hasadt körmük között gyakrabban, mint az Emlősállatoknak több rendei között, de kiváltképpen még is a' Juhok között; legbövebben pedig a' Marhák között, kétféle nemző tagú Barányok és Borjúk ellődnek. Ez a' tsuda alkotás leggyakrabban a' ketős borjúkban találtatik.

Hazájoknak különbsége szerént, gyakran nem tsak színekben változnak, hanem szarvokra nézve is; Magyar Országban ezek is többnyire nagyok, igen kihajlottak. Különböznek ezektől a' Marmaros Vidéki kukora szarvú *Biskák*. Angliában, és Skocziában pedig suta, vagy szarvatlan Marhák is találtnak.

Artanak a' Marháknak az álló vizek, a' motsáros legelők, a' tölgyfalevél, a' Fentő, (*Equisetum*) a' nedves legelőre való kihajtás. ée.

2. Faj.

2. Faj. Bival, Bivaly. *B. Buffelus, Bubalis.* der Büffel.

Szarvai hátra hanyatlottak, tekervényesek, elől lapossak.

Eredetiképpen Tibétből származik, most pedig Ásiának, és Északi Afrikának nagyobb részén lassan lassan elterjedtek, és tartják ittamott Európában is, mint p. o. a' hetedik századtól fogva Olaszországban, Magyar Országban, és még Salzburgban is, és vonásra élnek véle. Két Bivalyok elhúznak eggy olly terhet, mellyet hat lovak nehezen mozdíthatnak meg, de tisztátalanok, nehezen szelídíthetők, és mint a' tánczos Medvéknek karikát kell az orrokba húzni, és azzal, vagy ösztönnel, szigonnyal, és vasvillával igazgatni. Fekete vékony szőrű bőrök vagyon, melly igen erős, és főképpen tömlőnek 's bányász emelő eszközöknek igen jó, teje, az abból készült sajt, vaj, és még húsa is sokkal jobb ízű, mint a' közönséges szarvas Marháké. Phantáziával tellyes Állatok, a' veres színre haragusznak, nagy hévségben a' víznek, potsojának mennek, és a' hól megakarnak maradni, ha magokat megbikatsalják, veréssel sem lehet őket tovább hajtani. Olasz Országban őrizet alatt nem tartják, hanem szabadon, maga kéntelen eledelt kerésni magának, kutyákkal fogják meg, megfejik és tereh hordásra kényszerítik.

3. Faj. Rőfögő, vagy Lófarkú M. *Bos grunniens.* der Büffel mit dem Pferdeschweif, Drummochse.

Szarvai gömbölyegek, békélő görbültek, gyapja lefüggő, farka mindenütt serényes.

Ennek is Tibét a' Hazája, de tartják Indiában is mint házi barmot, kissebb mint a' mi szarvas Marhánk, rőfögő szava, bolyhos ketske szőre, és tso-mós hosszú szőrű farka, melly ha szép, Indiában is nagyra betsülik, és drágán megveszik, ötet eléggé megkülönbözteti.

4. Faj. Pésma Ö. *B. Moschatus.* der Biesamstier.

Szarvai lehajlottak, tövei szélesek, laposok, homlokán egymást érik, hegyei hátra hajlottak.

Ez az állat, melly szarvainak tulajdon alkotásáról nevezetes, mellynek párja néha fél mázsát nyom,

F 5

nyom, mindenek felett Hazájáról megjegyzésre méltó, mely tsak szélső Északi Amérikanak Napnyugoti részén Hudsonbay körül, a' hatvanhatodik grádustól fogva hetvenharmadik szélességig határozódik.

19. Nem. KETSKE. *Capra. die Ziege.*

Szarvai odvasok, ránczosok, darabosok. Előfogai felül nints, alól nyólcz, szemfoga nints.

1. Faj. Júh. *Ovis. das Schaaf.*

Alla szakállatlan, szarvai öszve nyomultak, hőlformák.

A' Júh sohol többé eredeti képpen vadúl nem tállatik, és úgy látszik, hogy soha többé el sem vadúlhat. Majd az egész régi világban pedig, mint egy leghasznosabb Háziállat, úgy tartatik, és mindjárt Amérika feltalálása után oda is béplántálódott. Ezen áltájjában való meghódoltatásnak, és ez által ezen állatnak tellyességgel megváltozott élete módjának következése az is, hogy kevés állatok vettettek annyiféle betegségek alá, és kevesen sanyargattanak annyiféle bogarakkal, férgekkel mint a' Juhok.

A' Juhoknak külön különféle Hasonfajai között nevezetesek a' többek felett a' *Tibéti* Juhok, mellyeknek gyapjok felettébb gyenge fonal szálás, a' *Spanyol* Juhok Szegoviából, és az *Anglus* Juhok, szinte úgy az ő kiváltképpen való gyapjok végett az Izlandiai, négy, hat, vagy nyólcz szarvú Juhok, és az Arabiai nagy és szinte negyven fontos kövér farkú Juhok. A' Nap fordító kerületek között való Juhoknak nagyobb részént Kondor gyapjok helyett, egyenes Ketske szőrök vagyon. És a' déli Afrikaiaknak még e' felett hosszú lefüggő fülök.

Magyar Országban is két nevezetes különbségek vagyon, úgymint: szarvasok, hosszabb gyapjú száluk, és suták, rövidebb, göndörebb gyapjú száluk, az úgy nevezett Birkák vagy Pursa Juhok.

A' Júh könnyen koslat a' Ketskével, és közönségesen egész Oeonomiájában, és test alkotásában, közelebb való ahoz, mint sem hogy tölle különös Nemnek lehetne választani. A' Júh majd egyetlenegy állat a' világban, mellynek az Ember, és a' melly az embernek, olly nála nélkül ellehetlenné lett.

lett. Ő emberi segítség nélkül szülköldődik, ée. Ellenben az ő teje, gyapja, húsa, bőre, faggya, béle, tsontjai, sőt még ganéja is az embernek sok haszonnal való. Tsontjai megegetve az eziüst tisztítására használnak, és az Állati részekből készült öltözeinknek nagyobb része, gyapjú nemü. ée.

2. Faj. Argali K. *C. Ammon. das Muffertthier, Argall.*

Szarvai meghajlottak, katskaringósok, alól sík formák, lepenyegje pötyögő szőrös.

Itt ott a' régi világban p. o. Corsicában, Sardiániában, Görögországban, Barbariában. Főképpen pedig Sibériában Kamtsatkáig, ée. Ez Északi Asiában egy nagy, és a' mellet még is igen serény, virgoncz, erős, hatalmas, nehéz szarvú állat. Mostanában némelly természetvizsgálók eredeti Vad Júh gyanánt kezdik tartani. Szakálla nints.

3. Faj. Bak K. *C. Hircus. der Boek, die Ziege.*

Alla szakállas, szarvai meghajlottak, tsónakosok, (hajó fenekük, Carinati).

Úgy látszik, hogy a' mi szelid ketskénk, az úgy nevezett *Asagrustól*, ezen Nemnek egy Vadjától származott, melly a' Caucasus legvadabb vidékin, és az azzal határos Napkeleti hegyeken lakik, és a' mellynek gyomrában tállatik néhánykor a' Napkeleti Bezoárkö, mellyről maga az állat is Bezoár Baknak nevezetik.

A' szelid Ketske többet megtartott eredeti természetéből, mint a' Júh, ez elevebb természetü, az emberi társaságot könnyebben megszokja, de könnyebben is ismét elvadúl. Most többnyire szinte úgy elterjedt a' földön, mint a' Júh. Megeszik ághegyet, galyat, füvet, és még a' többek között az embernek, és más állatoknak mérges Bűrket is.

Nevezetes az, hogy ezen Nemben sokkal több példánk vagynak az olly Bakokra, mellyeknek emlőiben téj vagyon, mint a' más Emlősállatokban.

Az Angori Ketske (Asiai, Török Országi, *Räm-meltthier*) rövidebb testü, és hosszabb szárú, mint a' közönséges, az ő hosszú selyem fajta szőréből léssen a' legjobb úgy nevezett Feveször fonal, melly az igaz

igaz Teveszörnél sokkal elébb való. Ketske bőrből készülnek, leginkább a' kordoványok, szattyánok, pergamének, sok festeti kesztyük. ée.

4. Faj. Vad K. *C. Ibx.* der *Steinbock*.

Álla szakállas, szarvai hóld formák, igen nagyok, felől tsumósok hátára hajlottak.

A' legmagosabb havasokon Tirolisban és Savojában, valamint Cándiában is, és a' Sibériai havason. A' legmeredekebb, és az embereknek megjárhatatlan kösziklákon lakik, nagyobb a' mi Ketskéinknél, még is nagy könnyűséggel felpattan a' köszirtokra, és az iszonyú mélység felett egy köszárlól, a' másokra ugrik. Egy jó idős Vad Ketske szarva szinte húsz fontot nyom, és többnyire szinte annyi tsumós gyűrűk vagynak minden oldalán. Ha ifjú korában fogják, megszelídül. Húsa kedves, bőre igen tartós, és alig lehet elnyöni, a' honnan a' Vadászoknak ebből készült nadrágjok eltart hatod ízig.

30. Nem. ZERGE, ZERNA. *Antilopa, Antilope.* der *Hirschbock*.

Szarvai odvasok, gömbölyegek, gyűrűsök, vagy perezések, fogai mint a' Ketskéknek.

Ez a' Nem a' Ketskék és Szarvasok közt való. Tekintetek, szörök Szarvas nemű; szarvok, melly nélkül még a' Nöstények sinsenek, a' Ketskékhez közelítnék. Seregestül laknak ezereknként, tsak egy fajok vagyon Európái.

1. Faj. Kőszáli Z. *A. Rupicapra.* die *Gemse*.

Szarvai felállók, horgasok,

Európában, majd egyenlő Hazája vagyon a' Vad Ketskével, mindazonáltal ez valamivel alacsonyabb hegyeken tartózkodik. A' megszelídített Zergék, a' Ketskékkel bakzanak, és Felemásokat nemzenek. Húsok jó ízű, bőrök felettébb puha és igen erős. Az ő eledeleknek megemészthetetlen rostszálaiból az ő gyomrokban kerek golyóbisok származnak, mellyeket Vad Ketske vagy Zerge golyóknak, laptáknak (*Aegagropilæ*) neveznek. Mellyeknek hajdan ritka gyógyító erőt tulajdonítottanak a' Nehéz szülésekben. ée.

2. Faj.

2. Faj. Gazella Z. *A. Dorcas.* die *Gazelle*.

Szarvai gömbölyegek, gyűrűsök, középben meghajlottak, hegyei simák, egymáshoz közelítők.

Egy szép kis kartsú vidám, fekete szemű Allatka, mellynek hazája egész Napkelet és Északi Afrika. A' Napkeleti Versírók gyakran emlegetik ezt énekeikben, és még most is a' megszokottabb kép, mellyhez hasonlítják a' Szépleányokat.

Nagyságára, színére és formájára nézve az Özhöz hasonlít; de nem ágas bogas, hanem egyes üreges szarvai vagynak.

3. Faj. Gnú Z. *A. Gnu.* das *Gnuthier*.

Szarvai előre állók, hegyei hátrahajlók, álla szakállas, nyakán és melyjén serényje.

Captól fogva béfelé a' pusztá vidéken. Tsak nem egy Ló nagyságú, termete olly különös, melly szinte tökéletesen középen tart a' Zerge és Ökör Nem között, melly utólsóhoz számlálja ezen az okon *Forster* és *Bos Poephagus*nak nevezi. Feje, teste, és farka az Ökörhöz hasonlít, de lábai gyengék.

B.) Szarvai merők, vagy tömöttek.

31. Nem. SZARVAS. *Cervus.* der *Hirsch*.

Szarvai temérdekek, sok ágúk. Fogai mint a' fellyebb való Nemeknek (néha mindazonáltal felül magános szem foga).

1. Faj. Jávor Sz. *C. Alces.* das *Elendthier*.

Szarva lapos, száratlan, tenyeres.

Az egész Északi földön (ha ugyan különben az Északi Amerikai Jávor nem tulajdon faj) közel egy Ló nagyságú 1200 fontnál többet nyom, és a' szarva ötvenhat fontot. Élete módjában az Irámszarvasal nagyobbára megegyez, megszelídül, és nyájas-túl a' rétre hajtják. Húsa jó ízű, és bőre igen erős, úgy hogy azt a' golyóbis sem járja. A' régi Regék, hogy a' Jávor gyakran nyavalya törésbe esik, és hogy a' Jávor körömből készült gyűrű, vagy nyakra való, a' nehéz nyavalya, és más betegségek ellen jó volna, ée. semmi megezáfolást többé nem érdemlenek.

2. Faj.

2. Faj. Dámvad. *C. Dama*. der Damhirsch, Tannhirsch.

Szarvai majd ágasbogások, laposak, teteje tenyeres.

A' közészerű Európában. Kissebb mint a' Szarvas, különbözik színében, vagynak barna, pettegett, és tsupa feje Dámvadak is.

3. Faj. Irám Sz. Nyargalócz, Taránd. *C. Tardus*. das Renntier.

Szarvai hosszúak, egyesek, gömbölyegek, teteje majd tenyeres, nyakán függő serényje.

Az egész Északi földön. Sokszor mint Kamtsatkában, ezer és több darabokból álló nagy tsordákban. Nyárban a' hegyeken és erdőkben tartózkodik. Télben ellenben a' síkon és mohos téren, de a' meleg tartományokat ki nem álja. A' Lappok, Kozákok, Tunguszok, és Samajédák tudják minden módon hasznokat venni. Ennek húsával és tejével táplálják magokat, bőrrel ruházkodnak, és behúzzák azzal Szánjokat és Sátorait, tereh hordásra és vonásra élnek vele, szarvaiból mindennemű eszközöket készítenek, tsontjaiból töket, inaiból fonalakat, Víz hólyagjából erszényt, palaczkokat, ée. Az Irám száraz galyokkal él, és főképpen Irám mohokkal (*Lichen Rangiferinus*) melyeket a' hó alól kikapar. Szarvai vagnak mind a' Hímnek, mind a' Nösténynek. Ez egyedül való háziállatok, és egész gazdagságok a' havon lakó Lappoknak, ez nékiek vónó jószágok a' havon és jégen, melyet számba fogván, vele 30, 's több mértföldet egy nap elnyargalnak.

4. Faj. Közönséges, vagy Könnyű Sz. *C. Elaphus*. der Hirsch.

Szarvai ágas bogások, egészen gömbölyegek, hátra hajlók, hegyei sok ágúk.

Többnyire éppen azon hazája vagon a' Jávoral, tsak hogy inkább a' Déli szélesség alatt. Tavasszal elveti szarvait, melly azután ismét visszánő, és mintegy egy fertály esztendőre ismét tökéletesen kinőtt, kemény, és még nagyobb, 's több ágú lesz mint az elvett, mindazonáltal ágainak száma az állatnak esztendeihez magát szorosán nem tartja. Nyolczadik esztendő után határozatlan az. A' legnagyobb természeti szép szarvak 18 — 24 ágúk. Él a' szarvas mint egy harmincz esztendőt, vagy valamivel

mivel többet. Az ő bakása Septemberben esik, és tart mintegy hat hetekig.

5. Faj. Őz. *C. Capreolus*. das Reh.

Szarvai ágasok, gömbölyegek, felálló, tetejek két ágú.

A' mértékletesebb, és melegebb vidékin Európának, és Asiának. A' Bak Őz ősszel veti el a' szarvait, és télben vissza nő, melly öneki gyakrabban, mint más Fajoknak ebben a' Nemben, különös tsont kinövés által rúttatja meg. Az ő bakása esik Decemberben. A' Hím Dámvad, Irám, és Jávoral is az Őzzel azon egy időben vetik el minden esztendőben szarvaikat, úgy mint Őssz felé. A' Nöstényei pedig ezen Nemnek az Irámszarvast kivéven suták, vagy szarvatlanok.

32. Nem. GIRAFFA. *Giraffa*. die Giraffe.

Szarvai egyesek vagy ágatlanok bőrrel fedettek, egy tsomó fekete szőrrel végződtek. Előfogai felül nintsenek, alól nyolcz, lapiczkások (*Spatlati*) a' külső két karélyos, szemfoga nints.

1. Faj. Tevepárducz *G. G. Camelopardalis*. die Giraffe.

Belső Afrikában. Hosszú nyaka, rövid teste, menedékes háta, veres szép pettegett bőre, hosszú első lábai, apró szarvai, nyaka és háta serényje, néki igen különös tekintetet adnak. Lépésében mint a' poroszka Ló, első és hátulso lábát egy oldalról mindenkor egyszersmind emeli fel, és azért különös járása van, a' mellytől vétetett az ugrónak mozgása a' Sakjátékban. Magossága ha egyenesen áll tizenhat lábnyi. Fagalyakkal él, melyeket két lábnyi hosszú Angolna forma nyelvvel szagat le. Mind a' Hím, mind a' Nöstény Szarvas, formájában a' Tevéhez, bőre pettegetésében a' Párduczhoz hasonlít, azért nevezik Tevepárducznak.

C.) Szarvatlanok vagy Suták.

33. Nem. TEVE. *Camelus*. das Camel.

Szarva nints, nyúl ajakú, lábai kevésé hasadt körmük. Előfogai alól hat, lapát formák (*Spalthiformes*) Szemfogai távol állók, felül három, alól kettő.

1. Faj.

1. Faj. Közönséges T. *C. Dromedarius*. Das gemeine Camel.

Háta egy púpos.

A' Teve találtatik még imittamott Asiában vadúl, kivált a' China és India közt való kietlenben; egész Napkeletnek pedig, és Északi 's közép Afrikának legderekabb Háziállatja, Európában is próbálták terjeszteni, mellyre p. o. a' Pisai Teveménes igen jól ütött ki, jobban mint Jamaikában. Tíz 's több mázsákat elvihet, és tsendes hajtással tíz mértföldet egy nap elmegyén. Soká éléhezhetik, és haszontalan eledellel él, mint a' Szamár, úgymint Tövisbokrokkal, mellyek a' pusztákban bővön teremnek, és semmi más Emlősállatnak eledelül nem szolgálnak, tsak a' Tevének, mellynek e' végre porczogó nemű ajaka és foghúsa vagyon. A' szomjúságot is a' mint állítják több hetekig eltűrheti, de a' végre igen sokat iszik egyszerre, és ezt a' vizet sok ideig változás nélkül eltartja, gyomrának a' végre készült rejtekében. Úgy ennek mint a' következő fajnak, mind a' kettőnek elől, a' millyen igen nagy tsomó kérgesség vagyon, az első lábain négy kisebb; és két olyan a' hátulsókon is, mellyek ő néki gyámolítására szolgálnak midőn elfárad, és lefekszik. Az Arabsok tejét, és a' fiataloknak húsát is megeszik, szőréből sok matériákat készítnék, és vizeletéből Szalamiát.

2. Faj. Kétpúpos T. *C. Bactrianus*, das Trompeltthier.

Háta két púpos.

Ez a' két púpos Teve leginkább közép Asiában találtatik, Chináig, kivált egész nyájjal Bessarábiában, ée. Nem olly bővön élnek vele tereh hordásra, mint az előbbeni Fajjal, hanem serény járása és természeti nyerge miatt leginkább lovaglásra, és kivált a' Tátaroknál vonásra.

3. Faj. Lakma T. *C. Lacma, Glama, die Camelzige, Gwanaco*.

Háta egyenes, melyje púpos.

Ez, és a' következő faj mind kettő Déli Amérikanak. Nevezetesen Quitonak és hegyes Perunak tulajdoni. Életek módjában hasonlítanak a' régi világ Tevééhez, tsak hogy kisebbek, és hogy természetben sok van hasonló a' Ketskékhez. A' Lakma az ő vele

vele rokonos Pakossal vala egyvetlen egy Teremtés, mellyet az Amériakaiak, már a' Spanyolok érkezések előtt, mint Háziállatot úgy tartották. Az első az ő mértékletes nagyságához képest elviszen még is másfél mázsát, és kivált a' Potosi Érczhegyek körül az ezüstnek elszállítására egész Karavánban falkában élnek vele, de tsak rövid útat, és kevés mértföldeket mégyen egy nap, és tra nagyon meghajtják vagy megterhelik, leveti magát azon helybe, és semmi verés által fel nem lehet állítani.

Egető nyálával óltalmazza magát, mellyet ellenségére messze, tíz lábnyira is elköp, és tsíp vizket mint a' rüh. Húsát megeszik, bőre hasznos.

4. Faj. Gyapjas T. *C. Cicunna, Pacos, Paca*. Das Schaafcamel.

Púpja nints, teste gyapjas.

Kisebber mint a' Lakma, de nem tereh hordozásra való, meg sem szelidül, hanem az ő piros barna gyapja végett, mellyből lesz ama nevezetes *vikungyapjú*, melly a' selyemmel tsak nem egy árrú. Nagy igen terhes, sok hónapig tartó vadászattal seregként fogják. A' Napnyugoti Bezoárkö ezen állatból kerül.

34. Nem. PÉSMSA. *Moschus*. Das Wiesamthier.

Szarvatlan. Előfogai mint az előbbeni Nemnek, szemfogai felül magánosok, kinyúltak.

1. Faj. Tatár P. *M. Moschiferus*. Das tatarische S. Koldöke táján Pésmazatskó.

Magánosan él a' sűrű erdőkben, és hegyes vidékin Tibétnek, és Déli Sibériának. Egy virgoncz, de igen félték vadállat, de a' melly megszelidül. A' Himnek koldöke táján van egy tyúk tojásnyi Zatskója, mellyben gyűjt a' Pésmánodvet, ezt a' barna, sűrű ír fornaa hathatós jó szagú, jóléző orvosságot, kiváltképpen bakzása idején.

Ez néki sok alkalmatlanságot okoz, a' honnan ezt köhöz, fához dörgöli, hogy kinyomhassa. Ez olly erős szagú, hogy a' ki azt szedi, orrát beköti, száját befogja, hogy meg ne füljön. Az állat hasonló az Ozhöz, de fülei mint a' Tengeri Nyúlak, vagy valamivel nagyobbak.

Földi, Állatok Országa.

G

Jegyz.

Jegyz. Kétséges dolog, ha vagyon é nekünk igaz Pésmanedvünk. Mert annak természeti helyéről való kihozása, törvénnyel megvan tiltva, mivelhogy ott is igen drágán, az ezüsttel szinte egyenlőt nyomva kél. Ezért mint minden nagy kereskedésbe ment, de ritka dolog, sokféleképpen meghamisítottatik. Mondák hogy a' mit mi hozzánk hoznak, csak a' Pésmaállatnak megszagosított ösvetört vére és húsa.

2. Faj. Pogonya P. *M. Pygmaeus.* das kleine Schweinefische Rehchen.

Felül barna fakó, alól fejeér, sarjú körmei (*sucenturiati*) nintsenek.

Legkissebb állat, a' hasadt körmük között. Hazája Napkeleti India és Gvinea. Öz formája vagyon, de csak hét hüvelknyi magos, és egy lábnyi hosszú, olly gyenge, hogy egész szára alig egy ujnyi hosszú, és vastagsága mint egy pipaszár.

35. Nem. DISZNÓ. *Sus.* das Schwein.

Orra tsonka, kiálló, mozgatható. Előfogai felül négy öszveállók, alól hat kiálló (legtöb-
beknek). Agyarai felül kettő hosszabbak, alól kettő kinyúlók.

1. Faj. Sertés D. *S. Scropha.* das gemeine Schwein, die Sau.

Háta sertés, farka szőrös.

A' Vaddisznónak hosszabb orra van, és közönségesen a' Kaponyájának más formája, rövidebb felálló füle; nagyobb agyarai mint a' Házidisznónak. Szalonnája sints, és soha Görvélyférge (*Finnenwürmer*) sints, és majd mindenkor fekete szürke színű. Agyara miatt félelmes, mellyel ő magát, mint Barbariában némeltykor tapasztaltatott, az Oroszlán ellen is eléggé általmazhatja: de vagynak példáink arra is, hogy Malaczjai megszeliülvén, és felnevekedvén gazdájokat követték. ée.

Kevés állatok terjedtek el olly közönségesen csak nem az egész földön, mint a' szelid Disznók, és egynehány Nemzeteket kivéven, kik vallásbeli ágazatok miatt, de a' mellyek orvosi okokon fundáltak, a' Disznóhúst éppen tellyességgel megenni nem merik, ezt a' hajdani időktől fogva, és majd mind

den Egvonás alatt megeszik, és a' többek felett az a' különössége is vagyon, hogy füstölés és bésózás által sokáig ellehet tartani. A' Disznónak egy különös erős szaga vagyon, és csak nem mindent megévő állat. A' Kocza (Eme, Gönne) Disznó minden hasadt körműállatok között legtöbbet fíjadzik. Amérikában, a' hová Európából vitettek által a' Disznók, többnyire elfajúlnak. Cubában többel mint megannyival nagyobbra nőnek, mint az Európai eredeti fajok. Cubognában pedig fél arasznyi hosszú körműtsuda különbséggé fajultak, ée. A' Chinaiaknak rövidebb szárok van, és feldombosodott hátok, serte nélkül. Svéd, és Magyar Országban bővséggel találtnak, hasítatlan körmű különbségei a' Disznónak, melly már a' régiek előtt is esmértes volt, valamint a' három körműk is, és közönségesen ezen háziállatok között az elfajulásnak munkás okai miatt, majd még több és távolabb való Hasonfajai is találtnak, mint minden legtökéletesebb Házi állati között az Embereknek.

2. Faj. Szeretsen D. *S. aethiopicus.* das Engalo.

Szeme alatt púha zatskók.

A' Belső Déli Afrikában, Madagascárban is. Egy rettenetes Vadállat, irtóztató természetű, nagy busa fejű, egy arasznyi széles orrú, nagy szümlősös hússos rész a' szeme alatt. ée.

3. Faj. Pésma D. *S. Taiassu.* das Nabelschwein, Diefamschwein, Pecari.

Farkatlan, pésmás tömlötske a' fartsikán.

Nyájastúl van Déli Amérikanak meleg vidékein. Sokkal tisztább mint a' mi Disznónk, de mint ez is gyökerekkel, apró állatokkal és főképpen kígyókkal él. Húsa ehető és jó ízű, de az állat legfellyebb csak 60 font, és mihelyt megölik, fartsik zatskóját el kell metszeni, mivel különben a' hathatós pésmaszag áltáljárja, és nem annyira haszna vehető.

4. Faj. Babilussza. *S. Babilussa.* der Schweinhirsch, Hirschheber.

Felső agyarai igen nagyok, árkusosok.

A' Molukkai szigetekben, és imittamott Afrikában. Termetében hasonlatos valamennyire a' Szarvasához, és azért a' Neve is Disznószarvas (Báhadisznó

disznó, Russa-Szarvas). A' Vízben lakik, derekason úszik, és búvárkodik. Nehéz meghatározni mire szolgálhatnak néki felső állának majd karika forma nagy agyarái?

IX. Rend. Izmoslábúk. *Colossipeda, Bellua.*

Izmos, tekintetekre nézve durva állatok, nagyobbára vaskos, köpczös lábúk, és erős, de vékony szőrrel fedett bőrük, kevés nemük, és mindenik csak egy két fajú.

36. Nem. TAPIR. *Tapir.* der Tapir.

Termete disznói. Előfogai alól felül 10, szemfoga nints, tenyere négy körmű, talpa három körmű.

1. Faj. Damas T. *T. suillus.* der Tapir, Anta.

Legnagyobb szárazállat déli Amérikában; egy középszerű Ökör természetű. A' feje és czombja, csak nem mint a' Disznónak, az orra majd mint az Elefántnak, de egy arasznyi hosszú, és horog forma hegye nélkül, mindazonáltal igen mozgatható, és minden mesterséges munkákra igen alkalmas. Félénk teremtés, nappal a' mocsáros erdőkben fekszik, és csak éjtszaka mégyen dolgára. Leginkább hátulsó lábain ül, mint a' kutya. Örömet megy a' Vízbe, jól úszik, ée. Lábai burnyaszok, otrombák, és hosszabbak mint a' Vízilóé, Húsát megeszik.

37. Nem. ELEFÁNT. *Elephas.* der Elephant.

Orra igen hosszú, fogódzó. Előfogai nintsenek, Szemfogai felül kinyúltak.

1. Faj. Nagy E. *E. maximus.* der größte E.

Ez a' rettenetes teremtés találatik közép Afrikában, és déli Asiában, főképpen Ceylánban, és legnagyobb minden száraz állatok között, mely szinte 15 lábnyi magasságú, és 20-dik estendéjében 700 fontot nyom. Bőre keményetske, tele seb vagy szúrás helyekkel, de a' hátán csak nem egy hüvelyknyi vastag, és mind e' mellett is a' Bogarak tspésére igen érzékeny, leginkább szürke színű.

Főműszere az Elefántnak az orra, mely ő néki lélekzet vételre, igen fain szaglásra, ordításra, víz szívásra, eledelének megfogására, és szájába tömésére, hadazásra, és ezer megfoghatatlan mesterséges foglalatosságokra, kéz gyanánt szolgál. Három könyöknyire kinyújthatja azt, és ismét visszahúzhatja egy könyöknyire. Annak a' végén, mint egy hajtható horog vagy on, és ezzel tsomókat kioldhat, tsatokat kitsatolhat, több darab pénzeket egyszerre felvehet, ajtó kulcsait fordíthat, apró virágokat letépket, ée. Eledele tsupa Növény és fagalyakból, Riskásából 's más pázsitokból áll. Örömet posványos helyeken, és vizeken tartózkodik, és nagy könnyűséggel ússza által a' legsebessebb folyókat. A' Nöszében hág, mint többnyire az emlősök. Killet borja egy vaddisznó nagyságú, és szájával szopik (nem az orrával mint sokan vélekedtek) Mintegy 3-dik 4-dik esztendőben jönnek ki mind a' két Nemnek két nagy agyarái, mely az igaz Elefánt tetem. De ezek alkotásokban, más állatok fogaitól különböznek, hét nyolcz lábnyi hosszúra nőnek, és mennél idősebbek, annyival jobban meghajlottak. Láthatni olyan egy fogat, mely 160 fontot nyom. Idejét az Elefántnak valóban meghatározni nem lehet, meglehetőképpen 200 esztendőnél többre terjed. Sokféleképpen fogják az Elefántokat, részszerént veremben, nagy részént pedig vadászattal, vagy szelid és tanított állat által is, melyet a' vadak követnek, és így azok által egy különös arra rendeltett Istállóba tsalogattatnak. A' régi időben böven éltek a' hadban Elefántokkal. A' Puskapornak találása erre a' haszonra őket alkalmatlanabbakká tette, mindazonáltal az Indiaiak Ceylánban, ée. még ma is élnek velek a' végre és Opiumos itallal őket megrészegetik. Legbővebb hasznok tehát most a' tereh hordozás, mivel legalább 100 mázsát elvisznek, és a' legnagyobb szállítványokat, a' hegyeken is által szállítják. Járások serény, galopirózashoz hasonló, 's a' mellett oly bátorságos, hogy a' járatlan útkon sem botorkáznak. Más derék haszon, melyet az Elefántokból vészünk, az Elefánt tetem, melyet a' Trójai harcznak idejétől fogva, mindennémű kézi művekre fordítanak. Húsok a' Marhalúshoz hasonló, megszárazott ganéjjával Ceylánban szén gyanánt tüzelnek, és a' Fazékasok agyag közzé clegyítik.

38. Nem. SZARVORRÚ. *Rhinoceros*. das Nashorn.

Az orrán ülő kúp forma (*Conicum*) temédek szarva.

1. Faj. Egyszarvú Sz. *R. unicornis*. das asiatische N.

Szarva egy. Előfogai alól felül 2. az alsók kúp formák, a felsők majd karéjosok, szemfoga nincs.

Napkeleti Indiában. Felső ajaka végén van egy Madár forma igen mozgatható horog, mellyel a kistiny dolgoknak megfogására, és felvevére igen alkalmason él. Egy általában pedig ez egy taníthatatlan Teremtés, Bőre öszvevonódott, keményske és ránczos. Az orra nem keményen a tson-ton áll, mint más szarvasállatoknak, hanem tsak börrrel nőtt oda. Hogy az Elefánttal örökös tsatája volna, hibás Szófiabeszéd, ez szalad az előtt.

2. Faj. Kétszarvú Sz. *R. bicornis*. das afrikanische N.

Szarva kettő, metsző és szemfoga nincs.

Déli Afrikában Cápnál ée. Második szarva kisebb és az elsőnél hátrább van, a Homlokán felfelé. Teste sí mább nem ránczos. Egyébaránt a közönséges Szarvorrútól keveset különbözik.

39. Nem. VÍZILÓ. *Hippopotamus*. das Flusspferd.

Előfogai felül távol állók, alól egymásra dülők. Szemfogai alól legörbültek, részült tsonkák.

1. Faj. Kétéltű V. *H. amphibius*. das Nilpferd.

Déli Afrikában bővön, ez előtt a Nilusban is. Egy igen durva, formátlan, busa fejű, iszonyú torokú, vastag testű, rövid szárú ée. állat. Egy megnevekedett Víziló legalább negyed fél ezer fontot nyom, és közel olly nagy, mint a Szarvorrú, Lakása van a sűrű hínárban, növényekkel és halakkal él. Húsa megehető.

X. Rend. Tenyértalpú. *Palmata*.

Rövid úszó talpú Emlősállatok, Ezt a Rendet lábainak alkotása, és az állatoknak lakóhelye

Iye szerént már fellyebb két familiákra osztottuk. Az első inkább édes Vizekben, második a Tengerben tartózkodik.

A.) Édesvízbeliek.

40. Nem. HÓD. *Castor*. der Biber.

Tsak hátulsó lábai tenyeresek. Előfogai alól felül 2. alól vakaró formák, Szemfoga nincs.

1. Faj. Kasztor H. *C. Fiber*. der Biber.

Farka alá nyomult, tojás forma, pikkelyes.

Az Északi földön, a puszta vidékeken, a nagy tóokban, és nagy vizekben. Igen derék a kereskedésre, fain szöre végett, és orvoslásra az úgy nevezett Hódzsir (*Castoreum*) végett, melly mind a két Nemnél bizonyos tömlötskében a farkok alatt találhatik. De legnevezetesebbek ezek az állatok, azon tsudálkozásra méltó ösztönről, mellyel a hol nagy bővséggel találhatnak, mint Canadának belső részében ée. az ő híres épületeket formálják, öszvegyülyén p. o. több százan egy víznek vagy tónak partján, fogaikkal fákat vágnak, karókat állítanak, faragnak, azokat helyekre rakják, a szállításnak könnyebbségére tsatornákat, és tókat ásnak. Midőn a víz tsekély, előre nagy majd elpusztíthatatlan gátakat raknak, és azután az ő tulajdon lakóhelyeket a megett építik, melly a familiáknak különböző számok szerént, mellyek abba költözni fognak, különböző nagyságú, 4 — 10. lábnyi által merőjü többnyire három kontignáció, és felül bőltozatos. A legalsó vízben lévő kontignáció Magazinnak való, a téli gyűjteményre, melly fahély, galy ée. Maga az állat, majd egy juh nagyságú, setét barna gyenge szörű, de van tsupa fejer, vagy barna fejer tarka is. Húsát böjtben megeszik.

41. Nem. VIDRA. *Lutra*. die Otter.

Úszó tenyere, és talpa. Előfogai alól felül 6. felül különválók, alól tömöttek.

1. Faj. Közönséges V. *L. vulgaris*. die Fischotter.

Talpa tsupasz, farka testénél felényivel rövidebb.

Mindenben egyenlő Hazája van a' Hóddal. Be-
 ássa magát a' part üregébe, békárása a' víz alatt
 vagyon, és csak egy kis szelelő lyukat hágy felül
 a' földön. Ha fiatal korában fogják, megszelidül és
 a' halászást megtanúlja. Nagysága egy sing, de
 vagynak nagyobbak, három lábnyi, és több. Vesze-
 delmes ragadozója a' Halaknak. Leginkább éjtszaka
 prédál. Megölik bőréért, mely igen betses, sima
 tömött, kávé színű barna, fénves; és kártételéért;
 de húsát is megeszik kivált bőjtben.

2. Faj. Tengeri V. *L. marina*. die Meerotter.

Talpai szőrösök, farka testénél négyszerte rövidebb.

A' Tengeri Vidrának Neve onnan vagyon, mivel
 néha tengerben is találattik, de nem messze távozik
 a' száraztól, és mindenkor örömet a' folyó, és más
 édes vizekbe vonja magát. Hazája főképpen Kam-
 tsatka, és a' tulsó partja Északi Napnyúgoti Améri-
 kának, egész Nukka-Sundig. Fekete és ezüst szín
 színe bőre, minden bőrök felett legdrágább. Más
 fél száz talléron egyet eladnak. Az ő hátulso lá-
 bai már a' következő familiáéhoz hasonlítanak.

Három lábnyi hosszú állat, serény futó, és az
 Anyák hűsége fajzatjaik eránt igen nagy, készebb
 magát agyon veretni, mint sem azokat lába közzül
 elvenni megengedni. Ezt is megeszik.

3. Faj. Nyércz. *Lutra minor*. Erxleb. *Mustela lu-
 treala*. Linn. Sumpfotter, Mörz.

Északi Európában és Amériában, Finlándiában,
 szárazon, vizek, tók és mótárok körül. Találni né-
 ha Magyar Országban is. Természetében a' Vidrával
 megegyez, csak hogy kisebb, külső különbség is
 kevés vagyon közöttök, amannak farka, töve felé
 vastagabb; ennek távolabb a' vége felé. De a' sző-
 re is kisebb, színe is verhenyösebb, és hasonlít né-
 mely tsikó bőröknek szőreihöz, a' honnan kevesebb
 árrú mint amazoké.

B.) *Tengeriek.*

42. Nem. FÓKA, *Phoca*. die Robbe.

Hátulso lábai kinyúltak, ujjai öszvenöttek.
 Előfogai felül hat, alól négy, Szemfogai ma-
 gánosok.

Ez, és a' következő Nembeli állatok kételtűek
 az Emlősök között, mellyeknek egész természetek
 úgy vagyon alkotva, hogy mind a' két elemen-
 tumban élhessenek. A' Fókáknak lábai min-
 denkor formátlanok, szélesek, karéjosok, függő
 körműk, vagy körmetlenek. A' Tengerekben
 laknak, közel a' szárazhoz, mellyre nyugodni,
 fajzani és elleni kijárnak.

1. Faj. Borjú F. *Ph. Vitulina*. der Seehund, die
 Robbe, das Seefalb.

Feje sima, füle nints, teste szürke.

Az Északi Tengerekben, mint más fajai ezen
 Nemnek, tengeri hinárokkal él, de halakkal is, és ki-
 vált heringekkel. A' Finnia szigetbélneknek valamint
 a' Kamtsadálóknak is, főképpen pedig a' Grönlan-
 diaknak, és Eszkimószoknak, ez egy igen derék Te-
 remtés, melly kivált két utolsó Népek, ennek húsá-
 val tápláltanak, bőrével ruházkodnak. Nyári kuny-
 hókat, és halász tsónakjokat azzal vonják bé ée.
 Ennek fogása ad nékiek fő foglalatosságot, és az ab-
 ban szerzett serénységek az ő minden szerentséjek
 's kevélységek. Az állat hossza mintegy hat lábnyi

2. Faj. Medve F. *Ph. Ursina*. der Seebär.

Füles, nyaka sima.

Nyárban tsordástól a' Kamtsatkai Tenger szige-
 te körül, de kétség kívül a' közel való tsendes Ten-
 gernernek valamennyire déli szigetein tel. Feles nő-
 szése vagyon, úgy hogy minden Hímnek szinte 30—
 40 Nösténye vagyon, mellyeket az, igen buzgó fél-
 téssel őriz, mellyet az ő szerelem feles Társai ellen,
 gyakran mérges tsatázásokkal jelenget. A' Hím ezek
 között 9 láb, a' Nöstény kisebb.

3. Faj. Oroszlán F. *Ph. Leonina*. der Seelöwe.

Füles, nyaka serényes.

Az egész tsendes Tengerben. Legnagyobb faja
 ennek a' Nemnek, melly szinte 25 lábnyit nő, és ne-
 ve az ő Valamennyire Oroszláni serényjétől vagyon.

43. Nem. ROZMÁR. *Trichecus*. das Wallroß.

Hátulsó lábai halúszó szárnyá nőttek. Előfoga nints, szemfogai felül magánosok.

1. Faj. Közönséges R. *T. Rosmarus*. das Wallroß.

Szemfogai felül kinyúltak, hosszúak.

Az Északi Sarknak jég halmain gyakran százanként együtt. Tengeri hínárokkal és tsigás állatokkal élnek, mellyeket nagy agyaraikkal öszverontanak. Ha a' szárazra akarnak jöni, ezen fogaikat előre nyújtott fejekkel a' partra vágják, és otromba testeket lassanként kitolják. Fogdossák zsírjokért, és fogokért, a' Rozmárfog szebb, fejeőbb, és tömöttebb minden fogaknál, mellyekből a' Mester Emberek dolgoznak, meghaladja az Elefánt fogat is, hossza 2 láb, vastagsága három hüvelyk, nyom egyegy, ötöd fél fontot is. Fontja három, négy forint.

2. Faj. Manát R. *T. Manatus*. die Seefuh.

Szemfogai benn rekedtek.

Inkább találhatik elvértve, a' melegebb föld Tengerében, mint az elébbeni faj, bővséggel Orinocoban is, oly nagy mint a' két elébbi állatok, jó ízű húsa vagyon. A' Sireneknek és Vízimifáknak költsékre ez szolgáltatót alkalmatosságot.

Az úgy nevezett Manátkövek éppen nem ez állatokból valók, hanem inkább a' Czethalnak külső füle lyukának, és dobjának része. A' Manát legillendőbb általmenetelt ad itten a' következő Rendre.

XI. Rend. Halszárnylábú, vagy, Cetnemük.
Pinnipeda, Cetiacea.

A' Cetnemük meleg vérű állatok, mellyeknek a' hideg vérű Halakkal alkalmatlan neveken kívül majd semmi közök nintsen. Ezek mint a' négylábú állatok tüdőjökön lehellenek, eleven fajzatokat szülnek, azokat téjjel szoptatják, és minden belső részeiknek alkotásában amazokkal megegyeznek.

Némelly

Némelly Cetnemüknek vagynak fogai, másoknak nints, a' fogatlanoknak fogai helyett hosszú kemény póznájok, vagy dorongjok vagyon (Stange, Barden.)

44. Nem. KÉTFOGÚ. *Diodon* (*Monodon*) der Einhornfisch, Narwal.

Felső állkapczájának két fogai igen hosszúak, egyenesek, pereszések.

1. Faj. Narvál. *D. Narval*. das Seeinhorn, Narwal.

Lélegző tsöje kettő öszve menő.

A' Narválnak igen is két hosszú mellesleges fogai vagynak, és így következésképpen nem *Monodon Monocorosnak*, vagy Egyfogúnak kellene nevezni. Hazája az Északi Tenger. Fogait mesterségi művekre készítik, mint az Elefánt tetemet. Ezek majd oly hosszúak, mint teste az állatnak, és így szinte 18 láb és több. Ezt a' fogat tartották hajdan a' mesés Unicornis szarvának.

45. Nem. BALÉNA. *Balaena*. der Wallfisch.

Felső fogai helyett szarú nemű pléhes testek.

1. Faj. Közönséges Czethal. *D. Mysticetus*. der gemeine Wallfisch, grönländische Wallfisch.

Háta halszárnyatlan (Halormótlan, *Dorsoiapinni*.)

Minden esmeretes állatok között a' legnagyobb, melly százezer fontot nyom, hazája részszerént az Északi Saroktáj, de a' Déli vidék is, a' Napnyugoti, és a' tsendes Tenger. A' mellyeket ma fognak, ritkán többek 60 — 70 lábnyinál, de az előtt való időkben, míg úgy utánnok nem estenek, legnagyobb idejekben 120 lábnyira is elértenek. Nagy busa feje, közel felét teszi az egész állatnak. Bőre nagy részént fekete, vagy fejjérel márványozott, ec. egy hüvelyknyi vastag, imittamott vékony szőrű, és gyakran tengeri Növényekkel, klárisokkal, és tsigákkal bé van növe. A' Kamtsatka szigetbélieknek, és Északi Napnyugoti Amerikaiaknak ez a' szörnyű állat eledelt és ruházatot ad. Ennek héliből készítik

szítik ingeiket, bőréből tsizma talpaikat, inaiból kéz-
feveknek idegeit. ée. Az Európaiak ellenben a' Czet-
halakat (mellyek közzül egy jó nagy 6000 tallétt
ér) a' halzsír, és kivált a' nalsont (Barden) végezt
fogják. A' minémü nagy pléh 700 is van ennek fel-
ső állkapczájában, mellyből leszén a' közönségesen
úgy nevezett Halsont, és a' mellyek között a' leg-
középszerübb szinte 20 lábnyi hosszú. Legjobb ha-
lászat nagyon Májusban, mikor a' Czethalak, gyakran
olly nagy bövséggel vagynak együitt, hogy a' víz
súgarok miatt, mellyet nyakaiknak lyukain kifújnak,
távolról egy sok kéményen füstölő nagy Városhoz
hasonlítanak. A' 77. és 79. grádusnyi szélességen
meglehet azonn időben néhánykor negyed fél száz
hajókat számlálni, mellyek két hónap alatt, két ezer
Czethalakat könnyen foghatnak.

2. Faj. Halormósczet B. Halszárnyasczet B. *B. Physalus.* der Finnfisch.

Háta halormós (Halúszó szárnyas.)

Szinte olly hosszú, de keskenyebb, mint az eléb-
beni. Nagy részént azon hazája van, de bövséggel
találtatik leginkább a' Déli Tengerben. A' hátán
húsz lábnyi hosszú halormó van a' farka felé, azért
farkával keményebbet tsap, gyorsabban úszik, és
nehézebb megfogni. De halsontja ellenben rövi-
debb, zsírja rosszabb. Húsa jobb ízü, mint a' kö-
zönséges Czethalé.

46. Nem. FIZÉTER. *Physeter.* der Kaschelot.

Fogai alsó állkapczájában.

1. Faj. Hosszúfejü F. *Ph. Macrocephalus.* der Kaschelot, Pottfisch.

Háta halormótlan, fogai behajlottak, hegyei vé-
konyok.

Közel éri a' közönséges Czethal nagyságát, iszo-
nyú torka van, és egy ölnyi Czapa halakat elnyel-
het. Felső állkapczája igen széles, az alsó ellenben
igen keskeny. A' Kaselótot főképpen a' Czetvelőért
(*Spermaceti*) keresik, melly téjszin fejer olaj formá-
ban, részszerént az állat testében, a' zsír mellett,
részszerént pedig, és még bövebben annak fejében
különös tsatornakban találtatik, és a' levegőben fél
által

által látható kemény szabású faggyúvá változik. Ez
hajdan ezen Czet Nemzömágyának tartatott, a' mint
Deák Neve is megmutatja. Ennek ganéjja között, né-
ha jó illatú szürke *Ambrá* találtatik.

47. Nem. DELFIN. *Delphinus.* der Delfhin.

Fogai mind két állkapczájában.

1. Faj. Barna D. (Disznóhal) *D. Phocaena.* das Meerfischwejn, der Braunfisch.

Teste majd kúp forma, háta széles; halormós, or-
ra szinte tompa.

Mint a' következő Faj is, az Európai tengere-
ben, másfél ölnyi hosszú. Társaságban él, és kivált
a' következő szélvész elöl a' hajók után vonódik.
Húsa megehető, szalonnája böv, mellyből szinte úgy
Thránt (*) főznek.

(*) Jegyz. A' Halzsírt avagy szalonnát a' mint Ton-
nákra rakják, a' mi a' Tonnikból öntent kitepezeg, azt
nevezik tiszta *Tránnak*, ez jobb és drágább. A' többic
othon megolvaszják, kiégerik, és ez a' hig zsír, a' kö-
zönséges *Trán*.

2. Faj. Közönséges D. *D. Delphis.* der Delfhin,
Lümmler.

Teste hosszúkó, majd henger forma, háta halormós,
orra súpár hegyes.

A' régjeknek tulajdon Delfinjek, melly az Arion
históriájáról, és az emberi szeretetnek más előadott
próbáiról lett nevezetessé. Valamivel nagyobb mint
az előbbeni faj.

3. Faj. Orka D. *D. Orca.* der Nordfaper, Sußkopf.
Háta halormója igen magos, fogai majd kúp for-
mak, kevésse behajlottak.

Inkább az Északi Tengerben, de a' föld közibe-
is, húsz lábnyi hosszú, és Északon többnyire He-
ringel él. Mindny ijoknak ez tulajdonok, hogy majd
minden fajai igen játékosoknak találtattak, jadzának
fajzatjaikkal a' Tengerben. Húsok rossz ízü.

XII. Rend. Szárnyelsőlábúk. *Pteropeda.*

Ezen Nemnek első lábujjai, hüvelykét kivévén hosszabbak, mint egész teste az állatnak, és azok között egy fátyol forma hártya terjedt ki, melly neki szárnya gyanánt vagyon. Azért szinte úgy nem járhatna a földön alkalmatoson, valamint a Majmok, és Lajhárok, hanem inkább repülhetnek.

Mindazonáltal ezek is az Emlősállatok, és nem a madarak közé tartoznak. Mert ezek szinte úgy mint az Emlősállatok négy lábúk, elevent szülnék, fajzatjaikat téjjel táplálják, és mint az Egérneműk fogasok, szőrösök, és nem tollasok. Vagynak az Emlősállatok között több repülők is, mint a repülő *Maki*, és a repülő *Mokus*. Mindazonáltal ez az egész Nem, mellynek minden Fajai repülnek, 's leginkább fákon, tornyokon, kőszálahokon, 's épületekben tartózkodnak, legalkalmatossabb általmenetelt adhat nekünk a következő Madarak seregére.

48. Nem. DENEVÉR. *Vespertilio. die Fledermaus.*

Tenyérének hüvelyke, és lábainak ujjai rövidek, a többek igen hosszúak, repülés végett kiterjedhető hártya közzé foglaltak.

Egy bővséges Nem az éjjeli állatokból, mellynek különböző Fajai, mind az öt világ részeiben elterjedtek. Mintegy 23 Fajai esmeretesek. Fogainak különbsége őket im ez Familiákra osztja.

a.) *Előfogai alól felül, négy.*

1. Faj. Lidércz, v. Töltsérorrú D. *V. Spectrum.*
der Wampor, Trichternase.

Farkatlan, orra töltséres, lántsa forma.

Déli Amérikában. Teste egy Mokusnyi nagyságú, szürke barna. A' miatt alkalmatlan, hogy nem tsak a' Marháknak, Lovaknak, ée. hanem az aluvó embereknek is, kiknek leginkább lábujjaira ül, véreket kiszívja, a' honnan Vámpir nevét is vette, megöli a' Galambokat is, a' Disznók emlőit elhárítja, ée.

2. Faj. Szárnyaseb D. *V. Canis volans.* *der fliegende Hund* (Linn. *Vampyrus*.)

Farkatlan, orra eggyes, a' repülő hártya Czombjai között eloszlott.

Nagyobb a' Vámpirnál, de tsupán tsak gyümölcsökkel él, és így nem igazán nevezetik Vámpirnak. Seregestül találhatik Ternate, és más Napkeleti Indiai, és Australiai szigetekben, melly utólsókban (Új Hollandiát kivévén) a' Disznókkal, Kutyaikkal, és Patkányokkal együtt tsupán tsak ez teszi az ott való Hazabéli Emlősállatokat.

b.) *Előfogai felül 4. alól 6.*

3. Faj. Nagyfülü D. *V. auritus.* *Fangohr.*

Farkas, nagy fülü.

Valamint a' következő is a' régi világnak mértékletes tartományában, fülei, mellyeket közönségesen, de hibáson kettősöknek mondanak, tsak eggyesek, tsak hogy minden része, és így belső karéjais (*lobus*) igen nagy. Eggy Egér nagyságú, fülei olly nagyok, mint a' teste.

4. Faj. Szárnyasegér D. *V. Murinus.* *die gemeine Fledermaus.*

Farkas, fülei fejénél kisebbek.

Nappal a' régi kőfalakban, kivált kamarákban a' Szalonnák körül tartózkodnak, mellyet körmökkel megvagdálnak, és esznek. Estve kivált a' világos nyári éjtszakákon megjelennek, repdesnek, éjjeli Pilléket kapdosnak, de a' Baglyok őket is könnyen elkapják. Téli alvásokban az odukbán, ée. hátulsó lábainál fogva függenek rakáson. Ez bővebb amannál.

V. RÉSZ.

A' Madarakról.

55. §. A' Madarak.

A' Madarak vagy Repeső állatok, a' mennyiben nékiek is, szívek szinte úgy, mint az Emlősállatoknak, két rekeszes, és két füles, vérek piros és meleg, igaz tsontjok vagyon, és még húsok, s több más belső tetemek is; az előbbeni Sereghez közelítenek: annyiban ugyan az Emlősállatokkal megegyeznek, és az előadásban is utánnok leggyenyesebben következnek. De külső tekintetekre nézve, az ő tollakkal fedett testek, szarunemű orrok, két szárnyok, és két lábak, őket minden más Teremtésektől szembeütőképpen egyszerre megkülönbözteti, az emlősállatoktól pedig nevezetesen az is, hogy ők tojásokat tojnak. Rövidebben a' Madarak tehát meleg piros vérű, tojásokat tojó, két szárnyú, két lábú, tollas állatok.

Jegyz. Az Emlősállatok az ő alkotásokban, életek módjában, ée. olly igen sok különbséget mutatnak, hogy özveséggel tsak kevés közönségeseket mondhatni rólok, és következésképpen az ő különös Históriajokban annyival körülállásosabb vizsgálok lenni kéntelenítettünk. Már a' Madarakban, még inkább pedig a' több következő Allati Seregekben, a' dolog egészen másképpen vagyon. Mind a' kettőben, úgy az ő természetekben, mint életek módjában is, közönségesen és általánfogva véve, több megegyező vagyon, a' honnan egyenként az ő Nemeknek s Fajoknak különös Históriajokat rövidebben egybe lehet foglalni:

56. §. Mindenek repülésre való.

A' Madaraknak temérdek sokasága a' Levegőnek bétöltésére való, hogy semmi köz vagy lézag ne találtassék, melly a' Teremtő jóságától üressen maradott volna. E' végre az ő egész test alkotások az ő repülésre való rendeltetésekhez nagyon alkalmaztatva, és szükségesképpen más formátú, mint a' földi állatoké. Testek könnyű, tollal fedett, első lábaik helyett szárnyaik vagynak. Tagjaik igen kartsúk, és fain alkotásúk, úgy hogy egyszersmind egész testeknek igen kitsiny terhe, életek módja ezen állatoknak, és nevezetesen az ő tartózkodások, és szabad mozgások azon Elementumban, mellyre nagyobb részént rendeltettek, mind tökéletesen öszve illenek. Az ő szárnyaiknak igen erős mozgató szálak húasai vagynak, hogy a' repülést győzhessék, mellyek ellenben az Emberben ée. nintsenek, mellyre nézve ő nem is repülhetne, ha bár a' lehetőségig legalkalmasabb szárnyakat fűzne is karjaira. — Mind ezen repülés közönséges eszközei, mind más külső tagok, mellyeknek esméretét az ő Nemi és Fajbeli különbségeknek leírása, szükségesekké teszi, mind végre a' nevezetesebb különös tulajdonsági a' Madaraknak, itten is szükséges előadást és illendő rendet szabnak elénkbe.

57. §. Tollaik.

A' Madaraknak alkalmas és könnyű mozgásokra kiváltképpen való eszközök a' *Tollak*, mellyekkel ők befedeztettek. Minden tollnak vagyon szára, és zászlója, amaz belől aláfelé üres vagy tsöves, felfelé száraz velövel tellyes, ez pedig sűrűn özvefoglalt hajlós sűgárokból vagy rojtokból áll a' toll száron avagy gerénczen. A' tollak igen regulára minteggy ötszegű rendben nőttenek bé a' bőrbe, sok kövérséggel bevonódtak, és puha pelyhek

hek vagynak szélyel közöttök; de az esztendőnek bizonyos részében, leginkább ősszel kihullanak, és helyekbe ujjak származnak, melly a Madarakban vedlésnek mondatik. Sokak, mint a Fűrjek, gatyás Fajdok, (*Schneehühner*) ée. esztendőben kétszer is vedlenek, tavasszal és ősszel. Új tollaik a fiatal Madaraknak gyakorta éppen más színük, mint az elhullottak, a honnan a Fajoknak meghatározásában ezen állatoknak idejét, és a színeknek attól függő különbségét tekintetbe kell venni. A Mesterséges nyelvben az esztendő Madarat, melly t. i. még nem vedlett, *idei Madárnak* mondják, (*avis hornotina*) a melly pedig már tollait változtatta *meglett Madár* (*avis adulta*).

Jegyz. Vedlésekkel együtt jár a Madaraknak *Píp* betegségek, mellyben Nyelvek megkérgesedik, keményedik, fáj, úgy hogy a miatt nem ehetnek, és ha egynehány Nap alatt meg nem gyógyúl, éhel vesznek el.

58. §. Evező és Kormánytollak.

A legerősebb tollak a Szárnyban vagynak, és a Farkban. Amazok *Evező* tollaknak mondatnak, (*remiges*) ezek *Kormánytollaknak* (*rectrices*). Az evezőtollak határozatlan számuk, és minteggy kiterült legyezőt mutatnak, mellyel a Madarak magokat a levegőbe felemelik, és tovább hajtják. Igen gyakran tíz nagyobbak, vagy első állanak a szárny hegyen, úgymint négy az ujjon, és hat a szárnykönyökön, ezek *első rendbeli evezők*, ezeken túl hátrább ismét rövidebbek, *másod rendű evezők* (*remiges secundariae*) mind ezeket apróbb tollak fedezik, mellyek azért fedőtollaknak mondatnak (*tectrices*). A szárnyhegyen a hüvelyken vagynak minteggy három, vagy öt merőtollak, mellyet sarjú vagy fiókszárnynak neveznek (*ala spuria*). Némelly kevés Madaraknak,

nak, mint a *Pengvinnek*, ée. evező tollok éppen nints, és azért a repülésre alkalmatlanok (*aves impennes*). A fark vagy *Kormánytollak* száma legtöbb Madarakban a fartsikon (*Uropygium*) kétfelől tizenkettő. Ezeknek hossza és intézete a farknak különb különb nevezeteket ad. Ha a *Kormánytollak*, mind egyenlő hosszuk, *épszélű* fark lessz (*cauda integra*), ha a szélsők a belsőknél hosszabbak *ollós* vagy *fetskefark* (*forficata*), ha ellenben a szélsők a belsőknél rövidebbek, *ékforma* (*cuneata*) közönségesen pedig ha a fark a madár lábainál rövidebb, *rövidfarkú*, ha hosszabb, *hosszúfarkúnak* mondatik. Némelly Madarak, mint a *Kazuár*, *Búvár*, ée. *Kormánytoll* híjjával vagynak, és éppen kuszák vagy farkatlanok.

Jegyz. A Madaraknak fartsikájokban vagynak bizonyos kövér mirigyek, vagy ikrás húsok, ezek igen könnyen bédugúlnak, a miatt ők megbetegednek (*Tsiráfok nő*), melly kivált az éneklőmadaraknak igen könnyen halálos lehet, de a mellyet, ha vas rosdát és sáfránt étetnek velek, vagy a megértt tsirakéléseknek megfokasztása által még bátorságosabban, meglehet orvosolni.

59. §. Színek a tollaknak.

A tollaknak színe sokféle, sok Madarakban leírhatatlan szépek. Ezek az ő eleven, világos, kellemetes, sokféle elegyedések által öszvefolyó, vörös, zöld, sárga, arany színekkel, ée. tündöklő ragyogásokkal, majd minden egyéb teremtések felett emeltettek. A ragadozó Madarakat kivéven, tsak nem mind a többekben szebbek a hímek, mint a Jérczék és eggy általjában ezen Seregben is, mint közönségesen, mind a ket organizált Országban, a legpompásabb teremtések tsak a meleg Éghajlatnak tulajdoni, a hideg vidékeken pedig, bár egynehány szép Madarak találatnak is, legtöbbek haloványabbak. ée.

60. §. *Fő, orr, és azoknak részei.*

A' Madaraknak legtöbbször fejek is, testekhez mérésükre igen kicsiny, hogy azzal is, és kivált hegyes orrokkal a' levegőt hasítván, repüléseket könnyíthessék, nyakok ellenben hosszú, sok ízekből álló, és igen mozgatható, hogy repülésekben fejeket az is kormányozza. A' főnek részei, úgymint, homloka, teteje, vagy tarkója (*occiput*) gyakran hústaréjjal (*caruncula*) búbbal vagy bóbítával, konttyal, (*crista*) ékes. Szájok, vagy evőrészek, két elnyúlt, tsupasz, fogatlan szarú-nemű kávákból áll (*mandibulae*) a' felsőn vagynak az orrlyukak, melly azért közönségesen általjában Madárorrnak (*Rostrum*), mondatik. Ezen felső orrkávának tövén gyakran viasz-nemű hártya vagy *Cera*) vagy különös nemű tollak, mellyek *féknek* mondatnak (*Capistrum*) vagy oldalast a' tövétől fogva a' hegyéig egy színes linea, melly *Gyeplő* (*Lorum*) vagy körülötte kiálló feszes szőrök (*Vibrissae*) ée. Ha az orrkávnak szélei igen kiköszörült élesek, kés forma, vagy bitskás orrnak mondatik (*rostrum cultratum*) a' több formáinak különbsége és elnevezése, valamint a' *Nyelvnek* is, önnön Neveiből és leírásból érthető, ée.

61. §. *Levegőtartó, és más repülést könnyítő belső alkotás.*

Derekok, melly mérésük szerint kicsiny, tojás forma, és egész belső alkotások is a' Madaraknak, mind repülésre valók. Belső alkotásokban megjegyzésre méltók, kiváltképpen a' *Levegőtartók*, mellyek egész testekben eloszlottak, és a' repülésre igen sokat használnak, nagyobb részént ezek a' Tüdővel, de némeltyek tsupán csak a' Nyeldek-lővel vagynak öszveköttetve, és azokat a' Madár
szabad

szabad akaratja szerint Levegővel bétöltheti, vagy kiürítheti, a' szerint, a' mint testét könnyebbé, vagy nehezebbé akarja tenni. Ezen Levegőtartók-ra tartoznak főképpen azok a' nagy, de gyenge hártyás Cellátskák, mellyek részszerént hátuljokban, részszerént hónok alatt, sőt még a' bőr alatt is elterjedtek, és lélekzet vételkor a' tüdő által levegővel tele vétetnek. Ezekon kívül hasonló cél-ra szolgálnak, még a' Madarakban bizonyos velőtlen üres tsontok, mint a' Válltsontok a' szárnyakban, a' nem mozgatható hát gerinczek, a' Melytsont, melly szántó vashoz hasonló, két felől nagy és erős szálal hússal bérakva, melly a' Madár melynek tsónakos, vagy hajófenék formát ad, és a' Madarat a' levegőben való úzásra alkalmatossá teszi, a' villa formán eggyé lett Vállkultsai, vagy perecczei, ée. és sokaknak Főkaponyájok is. Végre éppen ide tartozók a' *Borsevőnek*, *Szarvasmadárnak*, *Papagájnak* ée. szörnyű orrai, sőt magok a' tollszárak is a' fellyebb említett ritka czellás szövettel öszveköttettek, és egy lágy porczogó forma tsatornátska által, melly a' toll derékban vagyon (tollvelő) hasonlóképpen levegővel megtölthetnek, vagy kiüríthetnek.

62. §. *Repülésbeli serénység, tartósság.*

Ezen nevezetes levegőtartók, és közönségesen a' fellyebb nevezett test alkotásbeli készülétek által, egyetemben a' Madarak a' repülésre alkalmatosokká tétetnek, mellyben szinte úgy a' serénység, mint a' sokáig győző tartósság eggyaránt megjegyzésre méltók. A' Fetskéket nyolczad napra, hogy Franczországot elhagyták, már a' Senegal partjain látta Adanson. II. Henrik Francz Királynak Fonteneblóból elsökött szelíd Súlyomját, más nap Málta szigetben fogták meg, és a' gyűrűjéről megismerték, melly köz több kétszáz mértföldnél.
H 3
Eggy

Egy más Sólyom Andalusziából 16 órák alatt Teneriffa szigetbe repült, tovább kétszáz Német Mértföldnél. Tsak némelly Madarak, mint a' Strucz, Kaznár, Pengvin, és más tollatlanak (58. §.) nem tudnak repülni.

63. §. *Lakhelyek, Lábaik.*

Lakhelyek, vagy tartózkodások a' Madaraknak, közel szinte olly különbféle, mint az Emlősállatoké. Legtöbbek a' fákon élnek, mások vizekben, igen kevesen tsupán a' földön: egyetlenegy Madár sem pedig tsupán a' föld alatt, mint a' Vakondak az elébbeni, és sok teremtések a' két utolsó állati Seregben. Lábaiknak alkotása a' Madaraknak is, valamint az Emlősállatoknak, az ő különb különb lakhelyekhez alkalmaztatott. Legtöbbeknek szabad külön vált, vagy öszve nem foglalt lábujjaik vagynak, ezek *külön ujjúk* (*aves fissipedes*) még pedig leginkább négy ujjúk, mellyek közzül három előre, és a' 4-dik mint hüvelyk, hátra fordúlt, ezek *Járolábúk* (*pedes ambulatorii*), vagy pedig tsak két ujjok vagyon előre, kettő hátrafordúlva, *Küszőlábúk* (*scansorii*), vagy a' Madár szabad akarattja szerént egyik ujját most előre a' több kettőhöz hajthatja, majd a' hüvelykéhez hátravetheti, ezek *Vetélő ujjúk* (*digiti versatiles*), másoknál a' közép új a' mellette való szélsőhöz hozzá nőtt, *lépő lábúk* (*pedes gressorii*), vagy hátulsó ujjá tellyességgel nints, *futó lábúk* (*pedes cursorii*), vagy mind a' négy ujjok, mint a' lábatlan Fetskének elől vagynak, és hátra egy sem fordúlt, vagy mint sok Tyúkoknak, a' hátulsó ujjok kettős, ée. A' hártvás talpú, vagy nem külön (szabad) ujjú Madaraknak, az ujjaik vagy tsak töben köttettek öszve úszó hártvával, *félúszó lábúk* (*pedes semipalmati*), vagy pedig előre mind a' hegyekig öszvefoglaltak; *úszó lábúk* (*palmati*) Másoknak

soknak az egyes, vagy külön lábujjokat, egy osztatlan vagy épszélű keskeny bőr prémezi, ezek *kapczás*, vagy *kapczéjos lábúk* (*pedes lobati*), vagy ugyan azokat fogas, fűrészszelű tsipkés prém keríti, *Tsipkés lábúk* (*pedes pinnati*), körmeik többnyire hegyesek. Legtöbb madaraknak lábaik, testek közép pontján állók, *fonterányosok* (*pedes aequilibres*), de sok úszómadaraknak, testeknek hátulja felé vagynak, úgy hogy azzal tsak úszhatnak, de alkalmasonn nem járhatnak, ezek *nyögös lábúk* (*pedes compedes*).

64. §. *A' Madarak bujdosása.*

Sokat találunk a' Madaraknak életekben, mellyek a' mi figyelmetességünket megérdemlik. Illyen ez p. o. hogy sok Madarak az esztendőnek bizonyos részében Lakhelyeket változtatják. Nagyobb részek ugyan tsak annyiban, hogy ők tsak kevés mértföldekre, a' szomszéd tartományokra, erdőkre, vagy rétekre, tavakra vonúlnak, és majd onnan az ő régi hazájokba visszatérnek. De mások mint a' Fetské, Darvak, Gólyák, ée. öszszel nagy bujdosásokat tésznek, messze túl a' tengeren, a' földgolyóbissának nevezetes részére mennek, és a' Telet, egész a' következő Tavaszon való visszatérésekig a' melegebb ég övezett alatt töltik el. Erre az utazásra, eledeleknek fogyatkozása, és a' hideg, természeti ösztönnel kénszeríti őket.

65. §. *Begy, Zúz.*

A' Tápláltatás munkájában is vagyon a' Madaraknak sok tulajdonok. Közönségesen nékiek fogok nintsen, hanem eleségeiket vagy orrokkal kell szélllyel tépni, vagy egészen lenyelni. Az olly magévő madarakban, mellyek a' magszemeket egészen, és rágatlan nyelik el, ezek nem mindjárt mennek

a' gyomorba, avagy a' Zúzba, hanem elébb a' *Be-gyekben* vagy *Elögyomorban* (*ingluvies*, *Kropf*) az az, egy ikráshúsokkal rakott különös *Tartó*-ban, vagy *Zatskóban* lágyíttatnak, és onnan tsak lassanként, bortsáttatnak által a' Gyomorba, avagy a' Zúzba, melly ezen állatokban felette igen szálas-húsos, és olly erős, hogy az a' *Reaumur*, 's mások megjegyzésre méltó próbái szerént, az elnyelt mo-gyorókat, és olajmagokat megemészti, és a' pénzt, mint a' papírost úgy megláptja. Igen sok madar-ak még e' felett apró követskéket is nyelnek el, mellyek szintúgy az eledelnek aprózását, és azu-tán való megemésztesét segítik. Különb különb húsevő madarak, mint a' *Bagoly*, *Jégmadár*, ée. az apró állatoknak elnyelt tsontjait, szőreit, és szálkáit meg nem emészthetik, hanem egy kerek golyóhissá göngyölgetve magokból a' vendégség után kivetik. Vízelletek a' Madaraknak nem víz-hólyagba gyül, mint az *Emlősállatoknak*, hanem mint a' *hidegvérűknek* a' végbélbe ömlik, és ott a' ganéjjal kivettetik.

66. §. *Érzékenységek.*

A' madaraknak érzékenységek között, főként az ő *Látások*, és sokaknak *Hallások*, 's *Szaglások* is igen különös élességű. Rettenetes dolog, melly magasságról észreveszik gyakran a' legappróbb mag-szemeket, vagy a' kis állatokat, és melly egyenesen rohannak azonnal prédájokra. A' döggelélők, melly messze földről megérik a' dögszagot, és ott toppannak. A' Látás és Hallás érzőszeriben igen sok tulajdonok, és megjegyzésre méltó is vagyon ez állatoknak. A' szemekben p. o. egy különös fekete árnyékszka a' szemfényben (*pecten plicatum*) melly a' Szemérzöinnak végéből ered, és az üvegnedvességbe (*Corpus vitreum*) béhat. A' belső halló műszerek ellenben a' Madarakban sok-

kal

kal egygyügyübben alkottattak, mint az *Emlősállatokban*, és külső fülei, vagy fülgombái az egész *Seregnek* nintsenek, de a' melly fogyatkozás a' fül-tájékán lévő pelyheknek igen régulás kerek hely-zeztetések, és meghatározott állások által eléggé kipótólódik.

Jegyz. Tsak kevés Madarak, úgymint a' *Katsák*, és más rokonos fajok bírnak, úgy látszik szorosabb értelemben *illető* vagy *tapasztó* érzéssel, és erre az ő műszerek, orroknak lágy takarója, melly igen erős érzöinnakkal tellyes, és az eleven állatban, felette ér-zékeny. Láthatni is mint felkutatják a' *Katsák* or-rokkal a' potsolyákat, hova ők eledelnek keresé-sére sem látásokat, sem szaglásokat nem követhetik.

67. §. *Szavok, Éneklések.*

Szavok a' Madaraknak felette különbözö, és alig vagyon olly Faj, melly bizonyos időben ne szóllana. A' *Kagadozó Madarak* ugyan, legtöbb *Vízi Madarak*, és legtöbb *Tyúkneműk*, tsupán tsak igen egy forma, és nem olly gyönyörűséges han-got adnak: annyival több féle és gyönyörűségesebb ellenben a' kissebb úgy nevezett *Éneklőmadaraknak* zengések, mellyekről mindazonáltal még is nem annyira lehet mondani, hogy énekelnek (mert az éneklés tulajdon fő jussok az embereknek) hanem tsak tsevegnek, zengedeznek, füttyölnek. A' fel-lyebb említett levegőtartókon kívül, kedvez erre nékiek főképpen az ő lélekzö gégejeknek alkotása, melly a' Madarakban, nem úgy mint más állatok-nál, tsak a' felső végén, tudniillik a' nyelvtövén, hanem alól is, a' hól a' *Tüdöt* éri, és így a' lé-legzö gégeének, mind a' két végén, mintegy kö-zépen kétfelé oszlott. Az ő tsevegések szerelem szava, a' honnan soha erősebben és tartósabban nem énekelnek, mint midőn tavasszal magoknak társat édesgetnek, vagy annak elvesztét kesergik,

H 5

vagy

vagy kaliczkába zárva elvesztett szabadságokat, 's páros életeknek örömét siratják. A' hímek szében énekelnek, legalább mindenkor tisztábban a' Jérczéknél, és ezek léginkább tsak akkor, midőn pár nélkül élni kéntelenek. Sok Éneklőmadarak a' kaliczkában idegen énekeket is könnyen felvésznek, Dalokat eltsevegni megtanúlnak, sőt társas éneklésre is megtaníttathatnak, annyira hogy már több Pirókok (Süvöltők, *Pyrrhula*, *Dompfaffen*) együtt, apró Concerteket is adtanak. Közönségesen pedig úgy látszik, hogy az éneklőmadaraknak erdei éneklések is gyakorlás, és követés által tsínosíttatik ki. Sok Madarak, kivált a' mellyeknek széles és vastag nyelvek vagyon, mint a' Papagájok, Hollók, Seregélyek, Pirókok, Szajkók ée. emberi hangokat is követni, és szókat kimondani megtanúlnak. ée.

68. §. *Párzások.*

A' Madarak közönségesen igen szerelmes teremtések, a' honnan ő közöttök sokkal könnyebben is nevelhetni felemásokat, mint más állatok között, legtöbbek tavasszal párosodnak, de sokak mint az *Keresztorrá* az *esztendőnek* leghidegebb részében Karátson után. A' házi szárnyas állatok semmi meghatározott időhöz nem köttettek, hanem minden időben készen találatnak ezen munkára. Sokan tsak a' tenyészés idején élnek együtt párostúl: de mások mindenkor, mint a' Galambok, mások ismét, mint a' Tyúkok Felesnőszést tartanak, vagy sok feleségüséget kedvellenek.

69. §. *Fészkek rakás.*

A' megterhesedett Jércze a' természeti ösztöntől indíttatik, hogy maradékiról gondoskodjon, és fészket rakjon, melly alól talám tsak a' Kakuk véte-

vétetett ki. A' Felesnőszésű madaraknál, mint a' Tyúkneműknél, a' Kakas semmi részt nem vészen ezen munkában, de azoknál, kik párostúl együtt élnek, kivált az Éneklőmadaraknál, ez is hordépítő szereket öszve, és apolgatja jérczét a' munka közben.

70. §. *Annak különbsége.*

A' helynek kiválasztása, mellyre minden Faj rakja fészket az ő szükségeikhez és életék módjához leggondosabban van alkalmaztatva. Éppen illy szorgalmatossággal megválasztja minden Faj a' fészkeknek való szereket. A' meleg Égövezeti Madarak, p. o. vagy azok, mellyek ezen kívül zordon helyeken fészkelődnek, tsak könnyű szereket, szalmát, nádat, szénát, ée. vésznek épületre. Mikor ellenben mások tsibéiknek a' hidegtől óltalmazására, és magoknak a' költés könnyebítésére, gyapjat, mohot, Bogátspólikát, tollat, és más e' féle melegítő szereket fordítanak fészkeikre. Nagyobb részént negédességért, és melegért, még azokat belőlről puha pelyhekkal, gyapjakkal, ée. megbélelik. Formája a' fészkeknek hol inkább, hol kevésbbé mesterséges. Sok madarak mint a' Snefek, Túzokok, Lábucok, ée. tsupa száraz ülő helyet tsínálnak magoknak venyikékből, és szalma szárákból, a' sík földön, mások puha mesterséges ágyakat hordanak a' köfalaknak lyukába, köszirtheadékokba és odvasfákba, mint a' Harkályok, Tsókák, Bankák, Verébek ée. Igen sokan kivált a' Tyúkok, Galambok, és Éneklőmadarak közzül fészkeiknek fél golyóbis, vagy tál formát adnak, mások mint az ökör szem, sütő kemence formát, ismét mások, mint a' Függeőmadár, Jupujuba, ée. erszény formát. ée.

71. §. *Tojások.*

Vége a' fészek tsinálás tökéletességre men-
vén, a' Jércze belé tojik, melly tojásoknak száma,
formája, színe, a' Madaraknak különböző nemek-
nél igen különböző. Sok Vízimadarak p. o. min-
denkor csak egyet egyet tojnak, a' Búvár és leg-
inkább a' Galambok kettőt, a' Tsüllök hármát, a'
Hollók négyet, a' Pintyek ötöt, a' Fetskék hatot,
nyólczig, a' Foglyok és Fürjek 14-et, a' házi Tyúk
pedig kivált ha tojásit egymás után elszedik 50-ig
's tovább. Sok Madarak néha előre való tojózás
nélkül is tojnak, de a' mellyek a' kiköltésre alkalmatlanok, és Záp tojásoknak mondatnak (*ova sub-ventanea.*)

72. §. *A' kiköltés.*

Az állati fajzatnak kiformalódása, melly az Emlősállatoknál még anyjok méhében tökéletes-
ségre mégyen, a' Madaraknál az alájok tett tojás-
ban, az ülés vagy költés által mégyen véghez.
Tsak a' Kakuk nem költi ki az ő tojásait maga,
hanem bízza azokat a' Poszátára, Barázdabillege-
tőre, ée. mellyeknek fészkeibe tojik. Ellenben
tudjuk, hogy a' Kappanak, Kutyák, sőt emberek
is madár tojásokat költötenek ki. Tsupa mester-
séges meleggel is, megmelegedett ganéjban, gyer-
tya vagy méstüzénél is, az úgy nevezet költő
katlanokban, ki lehet a' tsirkéket költetni. Ez
utolsó kivált a' meleg tartományokban olly alkalmatos,
hogy az Egyiptomi Katlanokban esztendőnként e'
szerént kiköltött Tsirkéknek számát 92 mil-
lióra tészik. A' Madarak a' költés alatt elhitvá-
nyodnak, és a' hím, tsak az olly párostúl együtt
élőknél, mint a' Galambok, Fetskék, Veresfar-
kúk, ée. vészen részt ezen kötelességben. A' Ka-
nári, Kenderike, Tenglicz, ée. között a' hímek a'
köl-

költést ugyan tsupán tsak az ő Jérczéjekre bízzák,
mindazonáltal azon idő alatt gondoskodnak azok-
nak eledelekről, és részszerént azokat begyeikből
táplálják.

73. §. *A' tojásbeli állapot, nevezkedés.*

A' költés alatt történik a' tojáson az a' nagy
változás, hogy abban a' széksira lassan lassan ki-
formálódik, és napról napra jobban megérlelődik.
E' végre nem tsak a' tojásszék közönségesen kön-
nyebb a' fejrénél, hanem ismét annak azon felső
színe is, mellyen a' kikelendő tsirke fekünni fog,
könnyebb az általellenben lévő oldalánál, úgy hogy
a' tojásnak akarmelley helyheztetésében azon hely
a' kotló, vagy ülő madár testéhez mindenkor köze-
lebb esik. Első nyoma az ujj széksirának, a'
mint már fellyebb említettük (9. §.) mindenkor va-
lamelley idő közre tetszik meg azután, minekutánna
az ülés elkezdődött. A' Tyúktójásban p. o. alig
az első Napnak vége előtt, valamint a' 2-diknek
végén vészi kezdetét az a' nevezetes Jelenség, a'
még akkor tökéletlen szívetskének első mozdulá-
sa, vagy az ugró pont (*Punctum saliens*). Az
ötödik Nap végén látszik már, hogy az egész ko-
tsonya forma kis teremtés mozog. 14-diken ütnek
ki tollai, 15-diknek kezdetével a' tsirke, már a' le-
vegőre tátog, és 19-dik napon már tud sipogni.

Jegyz. A' Madarakban a' tojásbeli első forma,
mellyben az magát mutatja, sokkal különbözőbb az
azután való formájától, mikor már a' kikelésre meg-
ért: mint az Emlősállatoknak ujj fogantatásának el-
ső formája, a' maga azután való formájától. Mond-
hatni hogy a' Széksira a' tojásban egy Altalválto-
zás (*Metamorphosis*) által éri el a' maga tökéletes
formáját, és azt egyetlen egy belső tagra, p. o. a'
szívre nézve, szinte úgy, val mint egész kiformaló-
dására nézve.

74. §. *Az ülés ideje, tápláltatás.*

Minden madárfajnak különböző ideig tartó meghatározott ülése ideje vagyon, de a' melly mindazonáltal az Égtájnak különbsége, és a' melegebb vagy hidegebb idő járás szerint késhetik, vagy gyorsabbodhatnak. A' Tyúkban a' Széksíra közönségesen a' 21-dik napnak végével érik meg a' tojásból való kikelésre, mellyben az három hét alatt a' tojásszék által tápláltatik, melly lassan lassan a' véle elegyedett fejére által meghígúl, a' lúd 4 hétre, ée. Rövideden, mennél nagyobb a' Madár, annal tovább kell neki ülni.

75. §. *Felnevelés.*

Az apró madárfiakat egy darabig az Anyjok, és az egyes Nőszésűek között az Atyjok is gyengédeden táplálják, és kivált a' Magevők a' Begyekből étetik, míg felnevekednek, és tulajdon tápláltatásokról gondoskodhatnak. De a' szelíd házi állatok, tsak kikérik, és megmutatják tsirkéiknek az eledelt, ée.

76. §. *Életek hossza.*

A' Madarak az ő testek nagyságának mérsékéhez képest, és az Emlősállatokhoz hasonlítva, igen hosszú életet élnek, és tudjuk, hogy még a' fogságban is a' Sas és Papagáj száz esztendőnél, a' Tenglicz 24-nél tovább élhetnek. Mivelhogy az ő Lakhelyek sokkal nagyobb kiterjedésű, mint az Emlősállatoké, és mérsék szerint kevesebbé is vágnak szükében eledelüknek: könnyen megfogható, miért élhetnek ők tovább, és a' következő Nemzetségnek olly hamar helyet adni nem kénytelenek. ée.

77. §. *Hasznok.*

A' Madarak a' Természetnek sáfárkodásában egy általjában igen hasznos Teremtések, ámbár az ő közvetlen hasznok az Emberi Nemre nézve, nem olly sokféle is, mint az Emlősállatoké.

1-ör. Valósággal ez nem alávaló méltóságok nékiek, hogy ők minden állatok között az Életet, és Vidámságot az egész teremtésekben leginkább élesztik. Továbbá számtalan Bogarakat elpusztítanak, és sok ártalmasoknak gondolt Madaraknak, mint a' Verebeknek, Varjúknak, ée. mind egy lábíg való kiírtása, sok tartományokban, a' Bogaraknak sokkal ártalmasabb szaporodásokat, és hasonló káros következtéseket húzott maga után. Mások megemésztk a' nagyobb állatokat, Egereket, Kígyókat, Békákat, Gyékokat, ée. vagy a' döggöket, és megelőznek az által, mind sok rossz Növényeket, mind a' Levegő megromlását. Szinte úgy számtalan Madarak arra rendeltettek, hogy a' sokféle Dudvákat kiírtsák, és azoknak tenyészését megakadályoztassák.

Más részről mind az állatoknak, mind a' Növényeknek szaporodások, 's terjedések is segítetik a' Madarak által. Így tudjuk, p.o. hogy a' vad lúdak az ő költözködésekkel, a' megtermékenyített halikrákat messze való tókra elviszik, és az által azokat halakkal meggazdagítják. Sok Madarak elnyelik a' Magszemeket, mellyeket azután ismét épen kiadnak, és az által annak terjedését eszközlík. Így p.o. a' Galambok, mellyek a' Fűszerszám szigetekben, ilyenképpen plántálják tovább a' Szeretsen Diót, ée. A' Tengeri Madaraknak ganéjja, megtrágyazza a' kopasz kősziklákat és partokat, hogy osztán a' használatos Növények, a' Kalánfű ée. ott nőhessenek. A' Sólymok és különb

különb Vízimadarak más állatok vadászására tanítatnak. ée.

2. szor. Közvetlenül használnak az Embereknek igen sok Madarak, melyeknek Húsa, tojásai, zsírja, és a' *Tunkin* fészek eledelül szolgálnak. A' Tengeri madaraknak egész bőrök, sok északi Népeknek öltözetül. A' tollak ágyaknak töltésekre, írásra, muzsika szerszámoknak feltollázásokra. Tollkutsmákra és Karmantyúkra (*Musfen*) és kiváltképpen sokféle ékességekre, bokrétaakra, mely végett sok Vad népeknél, kivált Amérikában, és a' tsendes tenger szigetein a' kereskedésnek egy derék cikkelyét tészik. — Ellenben orvosságra semmi megjegyzésre méltó hasznokat ezen Seregbéli állatoknak nem vehetni.

78. §. *K á r o k.*

A' Kár, melyet a' madarak téznek, tsak nem egészen a' hasznos állatoknak 's Növényeknek pusztításában határozódik. A' Grifek, és más ragadozó madarak megölik a' Zergéket, Özeket, Ketskéket, Juhokat, ée. A' halászó Sas, és az olly sok Vízimadarak veszedelmesek a' Halaknak, és az ő tojásaiknak, valamint a' Sólymok, Kányák, Karolyok, Ölyvek, Szarkák, ée. a' házi szárnyas állatoknak. A' Verebek, Seregélyek, 's más apró Éneklőmadarak, ártanak a' vetéseknek, szőlőknek, gyümölsfáknak, ée. Végre valósággal nem tsak a' hasznos Növényeket, hanem az uzorás Burjánokat is szinte úgy terjesztik a' madarak.

Mérges állatok éppen olly kevesen találtatnak ezen Seregben, valamint az elébbenben.

79. §. *A' különféle Rendek.*

Ámbár a' Madaraknak formája általán fogva véve, nem olly sokféle, mint az Emlősállatoké, hanem együgyűbb, és bizonyos részei az ő testeknek, mint az *Orrok* és *Lábaik* az ő egész élések módjához, 's tápláltatásokhoz lévén alkalmaztatva, már az ő egész tekintetekből sokat meghatároz: mindazonáltal mennél egy formább a' Madaraknak test alkotások, annál nehezebb az ő nemeiket természeteti Systema szerént elrendelni, vagy sok esetekben a' Fajokat eggyenként jól meghatározni. Sok nevezetes Madárírók (*Ornithologi*) az ő rendekre osztásokat az illy, vagy eggy, vagy más eggyes résznek különbségein fundálták. *Klein* p. o. a' lábujjaknak formáján, *Möhring* lábaiknak fedezésén, ée. De az illy eggyetlen eggy rész sokszori Nem állandósága, és több tulajdonságoknak öszve folyási miatt a' Rendeknek 's Osztályoknak megkülönböztetésére sokszor nem alkalmas. Az illy szoros tekintetű Rendnek, mint mindenütt, itt is az a' kára vagyon, hogy sok szembetűnő hasonlóságokat elválaszt egymástól. Kéntennek látja magát az Ember eggyzersmind minden részre tekinteni, hogy a' Systemának valamelly meggyőző erőt szerezhessen. Így eggy Familiában a' *Lábak*, másban az *Orrok* inkább határozók, ée. és az eggyes esetekben mind ez, sok mellesleg valókkal eggyütt nyér bizonyosságot. Ezért *Brisson*, mind ama kettőt öszvefoglalta az *Orrnak* minéműségével. *Linne* is az ő Systemájának Plánumában, a' Madarak több részeinek alkotására is tekint eggyzersmind, és így, szinte egész tekintetekre, még is az említett nehézségek az okai, hogy ő nála is eggy Rendbe jö a' *Papagáj*, *Kolibri*, és a' *Varjú*; ellenben elszakasztatnak egymástól, a' *Dudu*, és a' *Kazuár*, és több e' féle öszvekötési, vagy elválasztási estenek.

80. §. *A' Madarak Rendei és Nemei.*

Mi tehát *Blumenbach* után a' Madarak egész seregét, im e' következő kilencz Rendekre osztjuk, nézvén azoknak, minden leginkább szembe-tűnő különbségeire.

A. *Szárasi Madarak.*

(*) *Különüjük, fedett Czombúk.*

I. *Rend.* Ragadozómadarak, Ölyvök. *Acipitres.*
die Raubvögel.

Orrok horgas, erős, töve nagyobb részént viasz hártával fedett.

Lábok rövid, erős, kérges, *Ujjai*, ízek alatt birbirsósok. *Körmök* nagy, görbe, éles. A' *Keselyű, Sas, Sólyom Bagoly, ée.*

II. *Rend.* Könnyűorrúk, Öblösorrúk. *Levirostres.*
Meleg tartománybeli Madarak.

Orrok nagy részént igen nagy, vastag, de többnyire üres, és azért igen könnyű.

Lábok rövid. *Körmök* vékonyabb. A' *Papagáj, Borsevő, Szarvasmadár.*

III. *Rend.* Harkálynemük, Keskenyorrúk. *Pici.*
Orrok kartsú, hosszatska, keskeny, többnyire egyenes. *Lábok* rövid, kartsú.

Nyelvek részszerént giliszta, részszerént czérna forma. *Harkály, Nyaktekerts, Fakúsz ée.*

IV. *Rend.* Hollónemük. *Coraces.*

Orrok középszerű; hosszú, mérsék szerént vastag, elég erős, felül domborodott.

Lábok rövid. *Körmök* vékonyabb. *Holló, Varjú, ée.*

V. *Rend.* Verébnemük, Éneklőmadarak. *Passeres.* die Sängvögel.

Orrok hol inkább, hol kevésbé kúpforma, (*Conicum*) rövid, hegyes, erős.

Lábok rövid, kartsú, ugró. A' *Patsirta, Pinty, Czinke, ée.*

VI. *Rend.* Tyúknemük. *Gallinae.*

Orrok felül valamennyire felemelkedett, a' töve húsos bőrrel benőtt. Felső orrkávája az alsonál ódalt alább ér. Fejekén többnyire különös tulajdon czifraság.

Lábok rövid, futó. *Ujjai* alól darabosok, a' tövén kevés bőrrel öszvefoglalva.

Körmök rövid erős, a' Hímnek sarkantyúja.

(**) *Külön Ujjúk, félig fedett Czombúk.*

VII. *Rend.* Strucznemük; Futómadarak. *Struthiones.* Laufvögel.

Lábok erős, darabos, hosszú szárú, Czombjok fél meztelen.

Szarnyai rövidek, evező tollak nélkül, Kormány tollok rövid. A' *Strucz, Dudu.*

B. *Vízimadarak.*

VIII. *Rend.* Gázlólábúk, Górlábúk. *Grallae.*
Sumpfvögel.

Orrok többnyire hosszú, henger forma. Nyakok hosszú.

Lábok hosszú szárú, sima, gyenge, gázalásra való. *Ujjok* némelyeknek már itt hártások.

Czombjai fél meztelenek. Farkok rövid. A' *Gém, Gólya, Snef, ée.*

(***) *Öszvefogalt Lábújük, fedett Czombúk.*

IX. *Rend.* Úszómadarak, Lúdnemük. *Anseres.*
Schwimmvögel.

Orrok tompa, bőrrel bevont, sima, a' szélein többnyire fogas, hegyén egy kis horgatska.

Lábok szélylebb, és hátrább álló, evezésre való. *Ujjai* köze úszó hártás.

Szárjai öszvenyomúltak, rövidek. A' *Récze, Lúd, Gődény, ée.*

Elsőben tehát a' Szárazimadarakról VII. Rendekben.

I. Rend. Ragadozómadarak, Ölyvök. *Accipitres.*

Majd mindnyájan rövid, erős lábú, erős éles körmű, és erős horgas orrú, melly többnyire felül, oldalt, két tompa metsző hegygel végződik, és a' töve nagy részént *Viaszhártyás*. Eledelek részszerént dög, úgy hogy ezek merő eleven koporsók, és temető szolgák, rész szerént eleven állatok prédája, és a' természet sáfarkodásában hasonlítanak leginkább az elébbeni Se-regbeli Fenevadakhoz (*Ferae*). Egyes nőszerűekkel élnek, magas helyeken raknak fészket, mintegy négyet tojnak, a' Jércze szebb a' Hímnél, veszett nehéz szagú húsok nagyon.

1. Nem. KESELYŰ. *Vultur. der Geyer.*

Orra egyenes, hegye horgas. *Feje's nyaka* többnyire tollatlan, *Nyelve* két ágú.

1. Faj. Grif K. *V. Grifus. der Condor, Cuntur, Greifgeyer.*

Feje teteje, hústaréja a' fejével egy arányos hosszú.

Főképpen Napnyúgotti déli Amérikában, Peruban és Chiliben. Minden repülő Madarak között legnagyobb, kiterjesztett szárnyainak szélessége 15 láb, evező tollainak szára egy ujnyi vastag. Színe fekete és fejtér, majd mint a' Szarka. A' hegyeken, és kösziklás partokon rak fészket, igen fen repül, leginkább barom prédával él, és a' tengerből kihányatott döglött halakkal. Borjút, juhót, és 10 esztendő gyermekét elragad.

2. Faj. Pápa K. *V. Pápa. der Geyerkönig, Ruttengeyer, Sonnengeyer, Rahlhals.*

Orrlyukai hús hártyások. Feje teteje és nyaka kopasz.

Napnyúgoti Indiában és Déli Amérikában. Legszebb Ragadozómadár, csak egy Pulyka nagyságú, a' feje

a' feje szép sárga piros, és fekete színű, hosszú húsos narants szín karéj az orrán. Tsupasz nyakát sűrű tollú hamú szín bodor Nyaktokjába, vagy gallérjába egészen behúzhatja. Eledele leginkább Kígyók, és más kételtük. Bövséggel hordják Európába.

3. Faj. Szakállas Grif, v. K. *V. Barbatus. der Kammgeyer, Bartgeyer, Goldgeyer.*

Orra háta, hegye felé púpos, álla szakállas.

A' Tiroli, és Helvetiai havasokon, Sibériában is. A' legnagyobb Európai Madár, mellynek kiterjesztett szárnya, mintegy tíz lábnyi, és a' melly főképpen igen szőrös szakállával, tollas fejével, kivált pedig felső orra kávájának domború púpjával különbözik a' több Grifektől. Tsupán csak a' hozzá mehetetlen pusztákban rak fészket, ezért sem fészket, sem tojását még soha felfedezni nem lehetett. Leginkább Zergék, Ketskék, Vadmatskák ée. ragadozásával él, megtámadja az Embert is.

4. Faj. Egyiptomi K. *V. Percnopterus. der Raßgeyer, Erdgeyer.*

Evezői feketék, külső szélek a' legszélsőkön kívül szürkék (keselyek.)

Déli Európában, de leginkább Palesztinában, Arabiában, és Egyiptomban. Számtalan egereket és döböket elpusztít, az említett földeken, és Egyiptomban azon sok Kételtüket, mellyek kivált a' Nílus áradásakor a' Tartományt elborítják. A' régi Egyiptomiak e' madarat, valamint némely más ő nékiek igen hasznos állatokat is, szentnek tartották, és ezt az ő képrásaikon Obeliskusaikon, és Mumia készítményeiken bövségesen rajzolták.

2. Nem. SÓLYOM. *Falco. der Falke.*

Orra horgas, töve viaszhártyás, *Feje* tollas, *Nyelve* kétágú.

Ez a' nagy kiterjedésű Nem, sok apró Familiákat foglal magában, úgymint *Sasokat, Kányákat, Sólymokat* ée. Lábok részszerént tollas, részszerént tsupasz. A' jelesebb nagyságú, tollas, vagy borzas lábú, mondatnak tulajdonképpen

képpen *Sasoknak*. Lábaiknak színek a' Viaszhártya színével közönségesen igen megegyez. Élelmek többnyire eleven állat, éhségekben dögis. A' Jércze nagyobb és szebb a' Hímnél, tsak párzás idején élnek társaságban, egyes nőszeben, egyébkor elszéledve magánosan. Tulajdonságok ragadozás, vérontás, torkosság ée.

(*) *Sárga viaszhártyásck, jelesöb nagyobbáguk, tollas lábük, vagy Sasok.*

1. Faj. Kígyós Sas. *F. serpentarius.* der Secretär. (*sagittarius.*)

Viaszhártyája feje, szárjai igen hosszúak, tarkója búbja lefüggö, közép kormány tollai hosszúak.

Káptól fogva befelé, még a' Filep szigetein is. Lábai olly hosszúak, mint egy Gázlómadárnak. Leginkább Kígyókkal, és Gyékokkal él.

2. Faj. Fekete S. *F. Melanctus.* der schwarzbraune Adler, gemeine Adler.

Viaszhártyája sárga, lábai félgyapjasok, teste feketélló rosda szín, sárga vonásokkal.

Európában majd mindenütt találtatik. Sokkal kisebb mint a' következő. Tollai feketék ugyan, de fakóra hajlanak. Leginkább Nyúllal él, de Halat is eszik, és általában igen nagy eheto. Lábsain motskos feje tollak vagynak.

3. Faj. Sárga S. havasi S. *F. Chrysaetos.* Gald. adler, Steinadler.

Viaszhártyája sárga, lábai gyapjasok, sárga rozda színük, teste barna, rosda szín tarka, farka fekete, a' töve hamuszín habos.

A' hegyes Európában. Apró Emlösállatok és Madarak ragadozásával él, de szarvast is ée. megtámad, és annak Ura tud lenni. Erös rettenetes szava van, a' magos kösziklák tetején rak fészket, és tsirkéit legjobb vadhúsokkal, nyúllal, fiatal özzel ée. táplálja. Legnagyobb a' Sasok között, és Természet, 's erkölts szerént vizsgálva, sok van benne köz az oroszlanal; a' honnan bátorságáért, 's sérénységéért, mint amazz az Állatok Királyjának, úgy ezt Madarak Királyjának nevezik.

4. Faj. Tsonttörö S. *F. Ossifragus.* der Fischadler, Weinbrecher.

Viaszhártyája sárga, lábai félgyapjasok, teste rosda szín, kormány tollainak belsö oldalai fejekek.

Az Európai Partokon, Északi Amérikában is, és részszerént a' Déli tengeren, közel olly nagyságú mint a' havasi Sas. Tsupán halakkal él, úgy hogy inkább éheznek egy hétig, mint sem másféle húshoz nyúljon. Semmiképpen nints balfelöl úszó talpa, mint sok Természet vizsgálók előadták, hanem mindenik lábán szabad ujjai vagynak, mint a' többeknek az ö Nemében. A' *Nádi Sas*, *tengeri Sas* talám ennek különbségei?

5. Faj. Parlagi S. *F. fulvus.* der gemeine Adler.

Viaszhártyája sárga, lábai gyapjasok, háta barna, farka feje vonást.

Itt amott Európában: farka feje gyürüvel kerített. Találatnak pettegetéses Hasonfajai is.

6. Faj. Feje S. *F. Albicilla.* der Weißkopf.

Viaszhártyája sárga, kormány tollai fejekek, a' közbülsöknek a' hegye fekete.

Európában úgy, mint Amérikában. A' feje és farka feje, egyéb része barna.

(**) *Tsupaszlábük, Sölymok.*

7. Faj. Kánya. *F. Milvus.* die Weihe, Milan, Schwalbenschwanz, Taubensalfe.

Viaszhártyája sárga, farka villás, vagy ólló forma, teste rosda szín, feje fejeleslő.

Majd az egész régi világban. Kárt tézen ugyan a' házi szárnyas, állatokban, de más részről hasznos az által, hogy sok dögöket, egereket, és Kételüket elpusztít, azért sok Tartományokban mint Egyiptomban a' keselyüt, védelmezik, és meglöni tilalmazzák. Az erdökben rak fészket, nem messze a' falukhoz, öne röt, fejekekkel elegyes, de villás farka legjobb jegye.

8. Faj. Nemes Sölyom. *F. Gentilis.* der edle Falke.

Viaszhártyája és lábai sárgák, teste hamuszín, barna foltokkal farka négy fekete vonásos.

Az Északi földnek hegyes vidékiben. Színére és nagyságára nézve számos Hasonfajokkal különbözik, mellyek között némelyeket, sokan különös új Fajok gyanánt vésnek. Főképpen az apróbb Emlősállatok, és Madarak fogására, és kivált Gém ée. vadászásra taníttatik. Napkeleten ezt a' vadászatot (kivált a' Gazellák ellen) már a' legrégibb időkben üzték, de Európában csak a' XII. Század végétől fogva jött szokásba. Legnagyobb Sólymok Északon, legkissebbek a' Déli Vidékeken, avagy az Alpeseken találhatnak. Úgy látszik, hogy a' fehér Sólyom is színét a' vidéktől vészi, holott sok madarak és állatok fejeinek. A' nevezetesebb Hasonfajok e' következők, úgymint: Közönséges S. fehér S. babos S. Izlandiai S. Britanniai S. Vándor S. hegyi S. és nemes S.

9. Faj. Ölyű. *F. Buteo.* der *Buffard.*

Viaszhártyája és lábai sárgák, teste barna, hasa halovány baráa foltokkal.

Ittamot Európában. Az apróbb állatoknak ellensége, mellyekre magosról lerohan. Van babos szürke foltos ée. Valamint színében ez a' Faj igen sokféle, úgy Neveiben is sok különbségek vannak, úgymint *gatyás ölyv, Tyúksz ölyv, egerészó Kánya ée.*

10. Faj. Vértse. *F. Tinnunculus.* der *Thurnfalke.*
Rirchfalke.

Viaszhártyája és lábai sárgák, háta verhenyös fekete pontokkal, melyje hosszú barna foltokkal, farka kerekített.

Európában a' tornyokban és régi kőfalakban ée. Apró Madarakkal, egerekkel, és bogarakkal él. Igen hangos szava vagyon, szünetlen illy forma hangon kiáltván: vér, vér, vér, a' honnan vette Magyar Nevét is. Megszelidül, és másutt Pacsirta fogásra taníttatik.

(***) Homályos Viaszhártyások.

11. Faj. Ráró, halászó S. *F. Haliaetus* (*Cyanopus*) der *Entenstörcher, Moosweib, (Wlaufuh).*

Viaszhártyája és lábai kékek, teste felül barna, alól feje, feje fejéreslő.

Európában, inkább a' fojó vizek, mint a' tenger partjain. Gyakorta egybezavarják a' Tsonttörő

rő Sással, (*Fischobler*) mellyhez hasonlít élete módjában, de természetben tőle egészen különböző. Ennek sints úszótalpa. Barna és fehér, formája mint a' Sásnak, jeles Madár, Halakkal és Katsákkal él. Ez és a' következő faj a' régibb Magyar Íróknál, kivált a' Versíróknál, oda elő mind nevezetesebb; de már ma mindegyiket ritkábban emlegetik.

12. Faj. Keretsen, Keletesen. *F. Gyrfalco.* der *Genersfalke.*

Viaszhártyája kék, lábai sárgák, teste barna, alól hamuszín vonások, farka oldalai fejekek.

A' régi világnak északi részében, honnan a' déli vidékekre messze elhordják. A' Sas után legerősebb, és legvirgonczabb Madár, és a' Sólyom vadászásra leginkább taníttatik, leveri a' legnagyobb Gázló madarakat is. Orosz Országból viszik Persiába, holott Királyi vadászatra élnek vele. Ellensége a' Galamboknak. Mind élte idejéhez, mind a' tartományhoz képest különbözik színében.

13. Faj. Héjja, Kerra, Vadgalambúszölyv. *F. Palumbarius.* der *Hadicht, Taubenfalke.*

Viaszhártyája fekete, a' széle, és lábai sárgák, teste barna, kormány tollai halovány vonású, szemöldökei fejekek.

Európai Ragadozómadár, majd azon egy hazája vagyon a' Sólymokkal. Tyúkokat, Galambokat, és más Madarakat pusztít, főképpen pedig tsirkéket. Alól tsupa feje, feketével habos, kormányjainak hegyei fejekek. Prédájára nem egyenesen, ponterányoson üt, hanem kerengéséből oldalast kitsapva. Igen kíváncsi, vérszomjúzó, vad, és félénk. Rekedt tompa kiáltása van. Ez is megtanúlja a' vadászatot. Tollait esztendeivel együtt változtatja, mint a' Karoly is.

14. Faj. Karoly, Karvoly. *F. Nisus.* der *Sperber, Bogelfalke.*

Viaszhártyája zöld, lábai sárgák, hasa feje szürke habos, farka feketellő vonásokkal.

Európában. Artalmas állat, a' házi szárnyas állatoknak, kivált a' Galamboknak, Foglyoknak, és Fürtjeknek ée. Bátor serény repülő, és éhes állat. Egy Tyúk

Tyúk nagyságú, szürke verhenyös színű, fekete habokkal, lábai hosszabbak, mint más Fajoknak. Ezt is megtanítják a' vadászásra, kivált Patsirtákat jelesen vadász, és főképpen Napkeleten, mint a' Sólyommal, vadászatra úgy élnek.

Szegyz. Ezen Nembeli Madarak közzévaló Iessz még a' *Herjó*, vagy *Herjóka*, melly nálunk a' Seregélyeket ragadozza.

3. Nem. BAGOLY. *Strix. Eule.*

Orra rövid, horgas, tsupasz, viasztalan. Orrlyukai bajusszasok, Feje nagy, Nyelve kétágú. Lábai vetéllő ujjú, némelly evező tollai fűrészesek.

A' Bagoly különbözik a' Sólyomtól, mint a' Pillangó a' Pillétől, egyik nappali, a' másik éjjeli.

Mint amazok nappal, úgy ezek éjjel prédálnak, madarakat, egereket, ée. Fejek kerek, majd mint a' Matskáknek, szemei nagyok, mellyel ők nappal is látnának, de nappal az apróbb Madaraknak tsúfjai, mellyek őket nagy kiáltással kísérik, 's nyughatatlanítják. Innen igen helyes a' Magyar Példabeszéd: Bagoly is azt gondolja, hogy Sólyom az ő fija. Némellyeknek fülei körül eggynehány felálló nagyobb szál tollak vagynak, mellyek az Emlősállatok füleihez hasonlók. Ezért közönségesen osztatnak *Fülesekre* és *Fületlenekre*.

(*) *Füles Baglyok.*

1. Faj. Nagy füles B. Fejes B. *S. Bubo.* *der Uhu, Schubut, die Ohreule.*

Fülei tollasok, szemszívárványa sárga, teste verhenyös.

Hazája a' mértékletes Európa, és Napnyúgoti Asia. Erdőkben lakik, legnagyobb a' maga nemében, majd szinte egy közönséges Sas nagyságú, igen nagy erejű, úgyhogy néha a' Sast is meggyőzi. Különböző

Hason-

Hasonfajai vagynak, a' többek között van fekete, van kopasz lábú, és van fejez feketével pettegetett az északi vidéken.

2. Faj. Középszerű füles B. *S. Otus.* *die mittlere Ohreule, der kleine Schubut.*

Feje füles, hat tollakkal.

A' régi világban, kivált Európában. Eggy Szarka, vagy Varjú nagyságú, kék szeme, teste verhenyös, szürke sárga barna pelyjel pettegetett. Fészket magának nem rak hanem a' Varjúk, Szarkák, Hollók, ée. elhagyott fészkeikbe tojik. A' fészkekből véve megszelidül, és madarakat fogni megtanul.

3. Faj. Aprófüles B. *S. Scops.* *die kleine Ohreule, Stoeule, Baumule.*

Feje füles, tsupán egy tollal.

Legkisebb füles Bagoly, egy Galamb nagyságú, tollai verhenyösök, szürkék, barnák, feketék, és fejérek elegyesen; mindazonáltal sok különbségei vagynak. Ez az egy Bagoly Európában, melly a' Tél előtt melegebb vidékre megyen, a' többek ott maradnak télre, a' hol a' Nyarat töltik.

(**) *Fületlenek.*

4. Faj. Tsúvik, Kúvik, Halálmadár. *S. funerea.* *die Todteneule, der Todesvogel.*

Feje sima, teste barna, szemszívárványa sárga.

Északi Európában, templomok héjja vagy fedele alatt ée. Teste barna, fejez foltokkal, feje felül fekete fejez pontokkal. Sok Hasonlatossága vagy on a' *Gyöngy Bagolyjal* (*S. flammea, vel flammeata, Schleuer-eule, Kirchen-eule*). Éjjeli járása, templomok, cinteremek körül megjelenése, rémítő bús szava ée. ötöt a' babonás emberek előtt halál postájává tette, és azért mondják *Halálmadárnak*, de nem tsak ezt, hanem többeket is.

5. Faj. Huhogó B. *S. Ulula.* *die Steineule, der Steinkauz.*

Feje sima, szemszívárványa sárga, teste rosda szín, harmadik evező tolla hosszabb.

Euró-

Európában, a' régi elhagyott épületekben, kösziklák hasadékaiban, templomokban, ée. barna tollai fejr foltokkal jegyesek. Füleitől fogva orráig egy fekete vonás vagyon, Lakóhelyétől *Kövi Bagoly*nak mondják. Nappal nagy hortyogással aluszik, szomorú bús huhogása vagyon.

6. Faj. Kanakútz. *S. passerina.* das Kauglein, die Zwergeule.

Feje síma, evező tollai öt rend fejr foltokkal.

Európában és Északi Amériában. Mint az apró Bagoly a' fiilesek között, úgy ez legkisebb a' fülelenek között, nagysága mint egy Rigónak. Tollai barnák, fejr foltokkal, alól fejr barna, hosszú foltokkal, szava igen erős, és más reptében, más ültében. Nappal jól lát, és fetskéket, egereket, ée. vadász.

Jegyz. A' Baglyok között nevezetesek még a' fejr, vagy *Nappali Bagoly* *S. nyctara*, a' *Supogó madár* a' *Mályvánfekvő*, *S. accipitrina*, melly sárgás színű, fekete tsikkokkal, és koczakkal, és nálunk is esmeretes, ée. Még mind formájokra, mind életek módjára nézve lehetne ő benneket többet tapasztalni, és közönségesen inkább hasznos, mint káros állatok, sok Egerektől és Bogaraktól megmentenek bennünket, és lehetne őket e' végre a' házakban Matskák gyanánt tartani; de a' sok kísérlet Históriák, és mindennemű babonáságok őket ürületbe hozták, ée.

4. Nem. GÉBITS. *Lanius.* der Würger.

Orra egyenesetske, a' hegye mindenik felől fogas, töve tsupasz, nyelve rongyos.

Ezen Nemnek orrára nézve bátran lehetne más osztályban helye, termete is sokkal apróbb, tsak nem annyi, mint egy Rigó, Patsirta, vagy Veréb: mindazonáltal éppen olly prédálók és bátrak, mint az elébbeni ragadozó madarak, széllyel tépnek mindent, valamit megtámadnak, és meggyözik a' náloknál sokkal nagyobb madarakat is, és a' nagy ragadozók ellen is magokat óltalmazzák, több van 50. fajoknál.

1. Faj. Örgébíts. (Bábaszarka) *G. L. Excubitor.* der Würger, Bergälster. der graue Würger.

Farka ék szabású, oldalai fejrerek, háta szürke, szárnyai feketék, fejr foltal.

Európában, és Északi Amériában, minálunk is. *Feje, háta szép kékellő daruszín.* Más madaraknak szavát majmozza, őket az által magához ketsegteti, hogy megfojtsa. Figyelmez a' nagy ragadozó madaraknak jövésekre, és kiáltozásával az apróbb madarakat arról előre meginti, azért mondatik *örnek.* Vadászatra is taníttatik. Ha megszelidül, a' szobában legyet, szúnyogot, és más bogarakat elfogdos.

2. Faj. Tövisszúró G. (Kilenczfojtó) *L. Collurio.* der Dreuntödter. Zinfentelster. rothköpfige. W.

Farka majd ék szabású, háta szürke, négy közbülső kormánytollai egyszínűk (feketék), orra ónszínű.

Európában. Kisebb az elébbinél. Tarkója és nyaka pirosbarna, melyje és hasa mindenik szárnyain való egy egy foltal fejrerek. A' Jércze felül egészen szürke. Egerekkel és bogarakkal él. többnyire elébb többeket megöl, mintsem azokat megenné, és azokat tartalékul a' kökény 's más tövisesbe felszúrja. Nevei onnan vagynak. Megöli a' Pintyet is, és megeszi, az apró madarak agyvelejét elébb kivájja, és vígan eszi. Eledelét egyik lábával a' szájába rakja, mint a' majom. Egyedül ez megehető a' Gébitsék közzül.

3. Faj. Hatalmas G. *L. Tyrannus.* der Tyrannische Würger.

Fejeteteje fekete, hosszára nyúló sárga tsikkal.

Amériában. Színe homályos hamuszín, hasa fejr. Tsudálatos az ő rendkívül való gonosz bátorsága, megöl minden bogarakat, valamennyit talál, ámbár mind meg nem eszi, üldözi a' nagy madarakat is, megtámadja még a' Sast is, és egy sem áll meg előtte. Míg a' Jércze költ, a' Hím fogalatos minden veszedelmeknek elhárításában, egy bokorra száll közel hozzá, és minden más madarakat onnan elkerget.

II. Rend. Könnyüorrúk. *Leviostres.*

Ezen rendbeli madarak tsupán csak a' legmelegebb vidékeknek tulajdoni, és igen nagy vastag, még is ahozképest igen könnyű, öblös orrokról esmeretesek; mellyről feljebb (61. §.) a' levegőtartónak alkalmatosságával emlékezünk.

5. Nem. PAPAGÁJ. *Psittacus.* der Papagey, Sittig. (*Publikán. Comen. J.*)

Felső orrkávája horgas, viaszhártvás, nyelv húsos, ép szélü, lábai kúszók.

Az egész Nemiek közönségesen véve, majd azon egy hazája vagyon a' Majmokkal, melyekhez erköltsökben is ée. igen hasonlók. Ellenben megjegyzésre méltók, hogy egyenként sok Fajoknak a' Papagájok között, olly igen meghatározott hazájok vagyon, hogy p. o. a' Napkeleti Indiai Archipelaguson Luszon körül, sokak azok közzül, tsak egyedül és magánosan találtnak vagy egy vagy más Szigeten, és ellenben soha sem, még a közel lévő szomszédságban is. Ezen állatoknak sok jeles tulajdonok vagyon az ő magok viseletében, p. o. lábakkal mint kezekkel úgy tudnak élni, eledeleket azzal szájokhoz viszik, megvakarják tarkójokat, és jártokban nem tsak ujjakra hágnak, mint más madarak, hanem mint az Emberek és Majmok, egész sarkokon járnak, ée. Az ő horog forma felső orrkávájok forgóban jár, igen mozgatható, és majd harmadik lábok gyanánt szolgál a' kúszásban, tartózkodásban, kivált pedig a' magtöresre, és kivájasra, ée. Tudnak prüsszenteni, hákoggni, ásítani ée, és mind a' két nem az ő vastag húsos nyelvével, igen taníthatósága szerént könnyen megtanúl szokat kimondani. A' mi megtanúl gyakran fetsegi, vígak, játékosok,

sok, követők, és mindenféle nevetséges mozgású. Ditsekednek kiváltképpen szép tarka színekkel, többnyire zöldek, és elevenpirossak, pompás, tarka, eleven színü tollaik az Indiaiaknak czifraságra szolgálnak, orrok is különbkülönb színük. Húsokat hazájokban megeszik, rész szerént hosszú, rész szerént rövid farkú. Némelly ollyan nagy, mint egy Tyúk; van mindazonáltal olly fajok, melly nem nagyobb egy Verébnél. A' hosszú farkúknak ha nagyok, osztály szerént a' nevek *Arás*, a' kitsinyeknek *Parhit*. A' rövid farkúknak ha nagyok, fejérek, *Kakatu*, ha pirossak, *Lory*, ha kitsinyek, *Parhit*. Mi e' számos Nemből, mellynek 141. fajai vagynak, tsak némelly ollyan fajokat válogatunk ki, mellyeket vagy jeles tollaik végett, vagy mivel legjobban megtanúlnak beszélni, legbövebben hordanak Európába.

1. Faj. Makao P. *P. Makao.* der Urak. *Indiansche Kabe.*

Hosszú farkú, veres, evezői felül kékek, alól farkók, pofája tsupasz, ránczos.

Déli Amérikában. Egy nagy pompás állat, egy tyúk nagyságú, farka egy láb, nyolcz hüvelyk. Farkástúl van a' sűrű erdőkben, igen piros tollaival, kék, és öldalt pirossal tündöklő Izárnyaival, hosszú ék forma farkával, tsudára méltó szép tekintete vagyon.

2. Faj. Nyakravalós P. *P. Alexandri.* der Krägenpapagey.

Hosszú farkú, zöld, nyakravalója, és melyje veres, torka fekete.

Napkeleti Indiában. A' legelső, mellyet Nagy Sándor Indiából Európába hozott, azután is szinte Néro Császár idejéig ez az egy vólt Rómában esmeretes. Vagynak különös Hasonfajai is.

3. Faj. Búbos P. *P. cristatus.* der Carabu.

Rövid farkú, fejer, búbja lehajtható sárga.

Napke-

Napkeleti Indiában, kivált Moluccában. Búbját leeresztheti, és haragjában mint a' Banka felemelheti. Kakadu neve a' szavától vagyon, mellyet gyakran kiáltozik.

4. Faj. Hamuszín P. *P. Erithacus.* der Jaco, asch. graue P.

Rövid farkú szürke, vakszemei tsupaszók; fejérek, farka skárlátszín.

Gvineában, Congóban, és Angolában. Legközségesebb faj, igen sokat tanul fetsegní, és szavát változtatja. Eggy Galambnyi.

5. Faj. Amazon P. *P. amazonicus.* der Amazonen P.

Rövid farkú, zöld, homloka kék, vakszemei sárgák.

Brasiliában, az Amazon vize körül. Tollai a' Vadnépeknek kiváltképpen való ékességei.

6. Faj. Törpe P. *P. pullarius.* der Zwerg P. Fr. I' inseparable.

Rövid farkú, zöld, homloka veres, farka sárga, fekete vonással, szemkörnyéke hamuszín.

Gvineában, és Napkeleti Indiában. Nem sokkal nagyobb egy Pintynél. Franczia neve azon szerettől van; mellyel a' két Nem egymáshoz köttetett.

Hegyz. Vagynak közöttök zöld Huszár P. *P. militaris.* Nemes Asszony. die Edelant P. *Eupatria.* Kisasszony P. *P. Domicella* nevük ée. A' Parkitok mindég azt kiáltják: *Parkit Parkit.* A' Kakaduk: *Kakadu Kakadu;* ée.

6. Nem. BORSEVÖ. *Ramphastos.* Pfefferkraß.

Orra igen nagy, üres, kifelé fűrész, hegye görbe; lábai legtöbbeknek kúszók.

Iszonyú orra, melly minden fajait ezen különös déli Amerikai madár nemnek megkülönbözteti, igen könnyü, felettébb lágyzaru nemü, és szélei igen regulátlanul fogasok, az az felső kájáján, sokszor másképpen mint az alsón, jobb oldala másképpen, mint a' bal. ée. Nyelve ezen megjegyzésre méltó Teremtésnek, félarasznyi hosszú, mintegy haltsont nemü, a' tövén alig eggy líne-

líneányi széles, és oldalt előre rostolódott. Tollai a' két Nemnek gyakran különbözök, és változnak idejekhez, ée. képest is. Az illy természeti különbségeket sok Systematicusok különös Fajok gyanánt vészik. Tizenhét fajai vagynak.

1. Faj. Tukán B. *R. Tukanus.* Torreon.

Feketéllő, orra sárgás, töve felé fekete vonásos, hasa vonása sárga.

Déli Amerikában 19. hüvelyknyi hosszú; pofája, nyaka, és tarkója narants színük ée.

7. Nem. SZARVASMADAR. *Buceros.* der Nashornvogel. Hornvogel.

Orra igen nagy, üres, tövénél homloka felé hajlott. Lábai lépök.

1. Faj. Orrszarvú. Sz. *B. Rhinoceros.* der Nashornvogel.

Orrának homloka felé való nyúlása vissza görbedt.

Mint a' több Szarvasmadarak, Napkeleti Indiában. Döggel él, nehéz szaga van, orroknak szarunemü tóldaléjkok vagyon.

III. Rend. Harkálynemük. Kartsúorrúk. *Pici.*

Ezen rendbeli madaraknak orrok kartsú, középszerű hosszú, nem vastag, és többnyire egyenes. Lábak rövid, kartsú. Három familiákra osztathatnak, úgymint:

* *Kászó lábúk.*

8. Nem. KAKUK. *Cuculus.* der Kukuk.

Orra gömbölyegetske, orrlyukai karimások, nyelve porczogó nemü, nyíl forma, lábai kúszók.

1. Faj. Hantos K. *C. Canorus.* der gemeine K.

Farka kerekített, feketés, fejérrrel pettegetett.

Földi, Allatok Országa.

K

Az

Az Északi régi világban, a' hol mindazonáltal tsak Aprilis közepétől fogva Julius elejéig láthatni. Szaváról igen esmeretes, mellytől a' neve is vagon. Számos tojásait, mellyeket minden tavasszal tojik, maga ki nem költi, hanem tojja azokat egyenként a' *Porzda*, és *Barázdabillegető*, ée. fészkeibe, ezeknek tulajdon tojásai közzé, holott azokat ez apró madarak magoké gyanánt kiköltik. Nevezetes az, hogy ennek tojásai nem nagyobbak, mint ezen sokkal apróbb madarakéi, és hogy ezeket is, mint amazokat tovább ülni nem szükség. A' Kakuk tsibe azonban hirtelen megnő, és az ő vele együtt kiköltött poszáta porongyokat anyai fészkeből kiveti. Téli tanyáját még hitelesen nem tudni.

2. Faj. Mézkalauz K. *C. Indicator*. der *Hontgäuf.* *Sengo, Moof.*

Farka ékszabású, barnával és fejjel pettegetett. Szárai barnák sárga foltokkal. Lábai feketék.

Déli Amérikában Capon belől. Neve azon serénységtől vagon, mellyel mint a' Méhészborz (lásd fellyebb a' 75 lev.) kedves eleségeket a' vadméh lépeket kitudja keresni. Ezt tselekeszi kivált reggel, és estve felé, és a' Hottentóták szintúgy, mint az ott való Hollandusok élnek ezzel az alkamatossággal, hogy a' vadmézet magoknak szerezzék. Figyelmezenek e' madár szavára, felelnek néki fütyöntéssel, és így ez az állat mindég velek tart, repdes előttök, és vezeti őket a' nyereséges helyre. A' talált jóból adnak nékiek egy kis részetskét jutalmúl, hogy többnek is megmutatására ösztönöztessenek.

9. Nem. NYAKTEKERTS. *Jynx*. der *Wendehals*.

Orra gömbölyegetske, hegyes, nyelve giliszta forma igen hosszú hegyes. Lábai kúszók.

1. Faj. Közönséges Ny. *J. Torquilla*. der *Drehhals, Wendehals, Ratterwindel*.

Farka kiterült, négy barna vonásokkal.

Hazája egész Európa. Neve nyakának könnyen forgó tekergetésétől vagon. Az odvas fákat bújja, mellyekből a' Bogarak lárváit, és a' Hangyákat szedi. Nem nagyobb egy Patsirtánál. Különös hangos szava által a' ragadozó madarak érkezését máda-

madaraknak kijelenti. Szürke, barna habokkal márványozva, hasa fakó, feje, fekete pontokkal. A' hímnek egy fekete vonás a' hátán a' nyakáig, a' Jérczének fejéig.

10. Nem. HARKÁLY. *Picus*. der *Specht*.

Orra sok lapú, hegye ék forma. Nyelve gömbölyü, giliszta forma, igen hosszú, hegyes, hegye hátra felé fülánkos szőrökkel, Lábai kúszók. Orrlyukai sertés tollakkal bēfedve.

A' Harkályoknak, kivált a' nyelveknek igen különös alkotása vagon. Nyelvtsonjtok két hosszú toll forma porczogóval végződik, mellyek hátúlról előre egész kaponyájokon a' bőr alatt elnyúlnak, és homlokokon közel az orrok tövénél megerősítettnek. Ezek a' porczogók tehát mintegy rúgótollak, mellyeknél fogva ezek a' madarak czérna forma nyelveiket kinyújthatják, és azzal bogarászhatnak. Kúszó lábai mászásra valók, erős farkok gyámol gyanánt tartózkodásra. Éles kihegyezett (őszvefutó) ék forma orrok a' fakérgenek kikopátsolására, és onnan a' bogaraknak kiszedésekre.

1. Faj. Fekete H. *P. martius*. der *Schwarzspecht, gemetne S. die Holzfrähe*.

Fekete, feje teteje skarlátszín.

A' mértékletes Európában a' következő fajjal együtt. Egy varjú nagyságú, a' Jércze nints olly fekete mint a' Hím.

2. Faj. Zsólna, Zöld H. *P. viridis*. der *Grünspecht, Gränspecht*.

Zöld, feje teteje skarlátszín.

Európában. Igen szép madár. Egy varjú nagyságú, farka barna, a' Jércze tsupa zöld. Nagy kár tészen a' méhekben. Nálunk a' hegyeken Zsólna a' neve.

3. Faj. Nagyobb tarka H. *P. major.* der große Bunt, oder Nothspecht.

Fejérel feketével tarka, feje hátúlja (tarkója) veres. Európában. Felül fekete, alól fakózöld, alfele verhenyös a' Hímnek, és a' farka alja. Rövidebb orra van, mint a' több Harkályoknak, egy Rigó nagyságú. Három szélső kormánytollai mindenfelől fejérek.

4. Faj. Höts közép tarka H. *P. medius.* der Weispspecht.

Fejérfekete tarka, feje teteje és alfele veres. Európában. Kisebb az elébbinél, alfele rózsaszín, három szélső kormánytollainak hegyei fejérek.

5. Faj. Hötsik kisebb tarka H. *P. minor.* der kleine Bunt, oder Nothspecht.

Fejérfekete tarka, fejeteteje veres, alfele fejér. Európában. Egy Patsirta nagyságú, alól verhenyös, fekete foltokkal.

6. Faj. Küllő H. *P. flavovirens.*

Sárgazöld, feje hamuszín veres mottókkal. Melyje és hasa fejér, feketebabos. Evezői feketék fejérhabokkal. Kormánytollai hat, feketék, szürke habokkal, mindeniknek hegyei különösön ék formák. Európában, és nevezetesen Magyarországon igen esmeretes, erdőkben lakik. Hernyókkal és bogarakkal él, nagysága mint egy Rigónak.

* * Járó vagy lépő lábú.

11. Nem. JÉGMADÁR. *Halcion. Alcedo.* der Eissogel.

Orra három lapú, vastag, egyenes, hosszú. Nyelve rövid, ujja vetéllő.

1. Faj. Közönséges, vagy Európai J. *A. Ispida.* der gemeine oder Europätsche E.

Felül kék, vakszeme vonása sárga, farka rövid. Tsak nem az egész régi világban. Mind a' Tenger, mind a' Tók, és Folyóvizek körül lakik. Igen szép

szép madár, melynek históriája hajdan sok mesékkel elegyítettett. Hallal él, és a' megétel után szálkáit egy tsumóban ismét kiveti, mint a' Baglyok az egereknek tsontjait. Orra fekete, majd két hüvelyknyi. Lábai pirossak.

12. Nem. T Ó D. *Todus.* Bastards Eissogel.

Orra árforma, laposatska, tompa, egyenes, a' tövén kiálló serték. Lábai lépők.

1. Faj. Zöld T. *T. viridis,* der grüne B.

Zöld, melyje veres.

Északi Amerikai szép madár, felül zöld, alól sárgásfejér rózsaszínnel árnyékozva, oldalai rózsaszínűk, és. Az egész madár orrával farkával négy hüvelyknyi.

13. Nem. FAVAGÓ. *Sitta.* der Blauspecht, Grauspecht.

Orra árforma, gömbölyegetske, hegye öszvenyomult. Felső orrkávaja valamivel hosszabb. Lábai járók. Nyelve rongyos, kitsípett.

1. Faj. Kurtakalapáts F. *S. europaea.* der Blauspecht.

Kormánytollai feketék, a' négy oldalt való, hegyei alatt fejér.

Európában és Északi Amerikában. Mind természetben, mind élete módjában igen hasonlít a' Harkályokhoz, tsak hogy kisebb, és tulajdonképpen kékes-szürke. Felül világos hamuszín, elől haloványfakó, Szeme felett fekete vonás. Torka fejéreslő. Oduka rak fészket, száját agyaggal berakja, tsak szükséges lyukat hagyván rajta.

14. Nem. VIRÁGMADÁR, KOLIBRI. *Trochilus, Colibri.* der Honigsauger, Blumenpecht.

Orra ár czérna forma, hosszú, alsó orrkávaja tsöves, a' felső az alsót tok gyanánt befogja.

ja. Nyelve két összeállott szálakból tsöves. Lábai járók.

Igen picziny madarkák, de olly szépségük, hogy azt sem festő etset, sem leírás ki nem fejezheti. Tsuda szépségekre, 's picziny természetekre nézve az Istennek merő kis tsudái! Az ő tollaiknak zöld, veres, és kék színe hasonlít a' festett aranyhoz, és kivált a' Napfényen leírhatatlan ragyogást téssen. Ezek az állatotskák olly gyengék, hogy a' Madarász Pókoknak könnyen prédájává lesznek. és nem másként, hanem tsak vízzel való fetskendezés által lehet őket megfogni, mivelhogy a' legapróbb srét, vagy fővény által is darabokra szaggattatnának. Nagyobb részént a' virágoknak méznedvével élnek, melyet repesésekben 's lebegésekben az ő vékony tső forma orrokkal kitudnak szívni.

Orroknak alkotása sok Fajoknál különbözik. Az vagy egyenes, vagy felfelé, vagy aláfelé görbült. Ezen állatoknak nem tsak a' melegebb Amerika, hanem résszerént California is, és egy Fajnak még Nukka-Sund is hazája, de soha még életben Európába nem hozhatták, akarmint gondoskodtanak is élelmekről, a' Déli Lineán innen azonnal meghóltanak. Fészkeik, mellyek tsak egy diónyik, Citron, Narants, ée. fákon, két levelek közzé ragasztva függenek. Van vagy 65. fajok.

1. Faj. Kolibri V. *T. minimus.* *Stegen Kolibet.*

Egyenes orrú, teste zöldfényes alól fejéreslő, szélő kormányainak külső szélek fejér.

A' legkisebb esmeretes Madár, melly tsak mint egy go. gránt (szemet) nyom. Fészke pamutból vagy on, és egy dió nagyságú, tojásai mintegy Czú-korborsó, mellyeket tízed napra kiköltének. Fijai mint egy házi Légy, ée.

2. Faj. Rubint V. *T. mosquitos.* *der Juwelen Kolibri, Mothschwanz.*

Zöldellő fejeteteje bársonyos aranyszín, torka hajszínszín ragyogó.

Egy leírhatatlan pompás állatotska, mellynek homloka, és fejeteteje mint a' Rubint, és torka mint a' Topáz vagy a' ragyogó arany, tündöklének. A' Perui Asszonyok az egész madarkát fülönfüggőül ékességre hordozzák.

*** *Hajlott orrú.*

15. Nem. GYURGYALAG. *Merops.* *der Bienenfresser.*

Orra hajlott, özvényomúlt, tsónakos. Nyelve hegye rojtos vagy szálkás. Lábai járók.

1. Faj. Piripio Gy. *M. Apiaster.* *der Zinnenwolf, Bienenfresser.*

Háta rozsdaszín. Hasa és farka zöld kékellő. Torka sárga. Vakszeme vonása fekete.

Egy szép állat, mellynek hazája Déli Európa, és tsak ritkán téved Németországra, de minálunk is találtatik. Trütskökkel és más Bogarakkal él, kiváltképpen pedig Méhekkal, mellyeket nagy bövséggel elfogdos. Nagyobbatska egy Seregélynél, fejeteteje kék, két kormánytollai hosszabbak, ée.

2. Faj. Fellegifetske, Sárgafejű Gy. *M. congener.* *der gelbföpfige Zm.*

Felül sárgás, hátulja zöld, evezőtollainak hegyei veresek.

Déli Európában. Ez még bövebben vagy on nálunk, és bizonyos időkben seregéstül repdes az Erdők és Tserék felett. Igen sebes repülések vagy on, mint a' Fetskének, farkok is hosszú, a' honnan Fellegifetskének nevezik.

16. Nem. BANKA. *Upupa.* *der Wiedehopf.*

Orra hajlott, domború, özvényomúlt, tompátska. Nyelve tompa épszélű, háromlapú. Lábai járók.

1. Faj. Bab'uk B. búbos B. *U. Epops.* der *Wit.*
dehopf, Rothhahn, Dreckkrämer.

Búbja tarka.

Európában és Napkeleti Indiában. Igen esmeretes Madár. Ganéjbogarakkal, Sírásokkal, és más bogarakkal él, mellyeket az állatok ganéjából szedget. Odvasfákba rak fészket, gyakran Ember ganéj fundamentomra. Haragjában taréjját felberzeszti, mint a' *Kakadu Papagáj.* Egy időben szóll a' Kakukkal, és majd olly formán, hanem hogy ez egyszerűre hármaztatja. Megszelídül, és a' Bogarakat elfogdossa. Olaszországban megeszik.

17. Nem. FAKÚSZ. *Certhia. Baumläufer.*

Orra hajlott, vékony, majd háromlapú, hegyes. Nyelve hegyes. Lábai járók.

A' Fakúszok kúsznak, mint a' Harkály, és a' Bogaraknak tojásival, 's lárvaival élnek. 45. Fajai számláltatnak, és sokak igen szépek.

1. Faj. Közönséges Fakúsz. *C. familiaris.* die *Baumflette,* der *Grüper,* *Grauspecht,* *Baumfleber.*

Szürke, alól feje, evezői barnák, kormánytolla tiz.

Európában. Hajlott vékony orrát kivén, természetben, 's élete módjában hasonlít a' Harkályokhoz, körülmassza a' fákat, hogy a' Bogarakat, és azoknak lárvaít kikeresse. Kissebb egy Verébnél.

2. Faj. Falmászó F. *C. muraria.* der *Mauerspecht.*

Hamuszín, szárnya foltja fakó.

A' meleg Európában, a' régi kőfalakban, Tornokban, és. Kissebb az élébbnél, szárnyfedezője rózaszín, a' falon futkosó vagy mászkáló Bogarakkal él.

3. Faj. Skárlái F. *C. Coccinea.*

Evezői és kormányjai feketék, egyéb teste skarlátszín.

Legszébb karmazsin színű kis állat, a' Kook Kapitánynak igen szerentsétlen Owaihi Szigetben, mellynek mesterséget tudó Lakossai, ennek tollatskáival, sokfé.

sokféle valóban pompás ékességeket, öltözetbeli darabokat, paisokat, és. söt egész köntöst is és és. bévonnak.

4. Faj. Híres F. *C. famosa.* der *Capische Kollibri.*

Teste zöld, vállai sárgák, szemei között az orra felé egy fekete vonás, két evezői hosszak, zöld aranyszínűk.

Kápon, vagy a' Jöreménység hegyén, egy kicsiny, és szép madár, mellyet szépségeért Strucztozás kaliczkában tartanak, és más helyekre is ajándekoznak.

IV. Rend. Hollóneműk. *Coraces.*

Ezen Rendbeli Madaraknak orrok erős, felül domborodott, középszerű nagyságú. Lábok rövid. Résszerént gabonával, és más növényekkel, vagy magokkal és. résszerént bogarakkal élnek. és még dögökkel is, és nagyobb részént kelletlen, izetlen húsok vagyon.

18. Nem. MARHAVÁGÓ. *Buphaga.* der *Dörsenhacker.*

Orra egyenes, majd négyszegű, orrkávái púposok, épszélűk, kifelé púposabbak. Lábai járók.

1. Faj. Amériki M. *B. africana.* der *afrikanische D.*

Senegálban. Minthogy a' marháknak hátára szállván, a' szőr közzül a' marha Bögölynek (*Oestrus bovis*) puppáit kopátsolja; olly tekintetűt ad, mint ha a' marhákat megtámadná, és a' nevét onnan kapta.

19. Nem. NYŰVÉSZ. *Crotophaga. Nabenfresser.*

Orra öszvényomúlt, fél tojás forma, börtös, domború, tsónakos. Felső orrkávája széle mindenfelől szegletes. Orrlyukai általüregük (*pervice.*)

1. Faj. Afrikai Ny. *C. Ani*, der afrikanische M.
(Brasiliai neve *Ani*.)

Lábai kúszók.

Afrikában és Amérikában. Társaságos öszve-
kötetésben él annyira, hogy minden más Madarak-
nak szokások ellen sok Jérczék együütt tartanak,
közönséges fészkeket raknak, együütt kö'tenek, tsir-
kéiket együütt táplálják, ée. Bogarakkal élnek, és
kivált kollantsokkal, mellyek a' Marháknak bőrébe
fészkelődnek. Azok ezen madár előtt önként lefe-
kúsznek, és e' jótéteményt várják tőlök.

20. Nem. HOLLÓ. *Corvus*. der Rabe.

Orra domború, késes. Orrlyukai bajusszal fe-
dettek, Nyelve porczogós, kétágú. Lábai járók.

Ezen Nemre tartoznak sok esmeretes Eu-
rópai Madarak, *Varjú*, *Tsóka*, *Szajkó*, *Szar-
ka*, ée. mivel mind életek módjában, mind Ne-
mijegyeikben egymással megegyeznek.

1. Faj. Fekete H. *C. Corax*. der Rolf-Rabe, gemeine R.

Fekete, háta fekete kékellő, farka tsak nem kerek.

Majd mindenütt a' két világban, felette éles szag-
lása vagyon, a' sürűben elrejtett dögre távolról le-
zúdul. Artalmas állat, elhordja a' Halakat, Ráko-
kat, Katsákat, még a' süldő Nyúlakat is ée. ellop-
ja az olly dolgokat is, mellyeket meg nem chetik,
kivált a' fényest, talám a' dögnék is azért vájja e-
lébb szeméit ki. Islandiában a' Bárányoknak szemé-
it kivájja. Megszelidül, és szókat kimondani jól meg-
tanúl. Az Északi vidékeken vagynak fejer Hollók is.
Tollai rajzolásra és muzsika szerszámokra alkalma-
tosok.

2. Faj. Feketevarjú, Holló V. *C. Corone*. die
Rabenkrähe, schwarze R.

Egészen feketekékellő, farka kerekített. Kormány-
tollai hegyesek.

Éppen olly kiterjedett hazája vagyon, mint a'
fekete Hollónak, egy társaságban él azokkal, és a'
Varjakkal. Eledele dög, féreg, mag szem, dió, ée.
Nagyságára a' Holló után való.

3. Faj.

3. Faj. Vetési V. Gabona V. (Pápista V). *C. fru-
gilegus*. die Saatkrähe.

Fekete, homloka szürkellő, farka tsak nem kerek.

Európában. Felette hasznos állat, melly számtal-
an Egereket, Hernyókat, Kukaczkokat ée. elpusztít.
Ok nélkül vádoltatik, és a' hol őket elpusztít-
tották, a' férgek szaporodtanak el. Seregestül jár.

4. Faj. Közönséges V. *C. Cornix*. die Krähe, Re-
belkrähe.

Hamuszín, feje, torka, szárnyai, és farka feketék.

A' régi világban. Szinte úgy számtalan boga-
rának elpusztításáért hasznos. Ködös időben inkább
sereges. A' szőlnek ellenébe ül. Maílunk szimki-
vetett, üldöztetik, de meg nem hallgatva, és meant-
ság nélkül.

5. Faj. Tsóka. *C. monedula*. die Dohle.

Barna, tarkója szürke, szárnya és farka fekete.

Északi Napnyugoti Európában. Magis Tornyok-
ban, ée. költének. Összel a' Varjúk, 's több Tár-
saiknak társaságában seregestül járnak. Estve, és ki-
vált reggel a' Templom, 's más nagy épületek fede-
lein nagy sereggel láthatai; és az illy őszi sereges
költözködések Dél felé, hidegebb időt jelent. Megszel-
idülnek, de pénzt és czifraságot tőlök örizni kell,
mert örömet ellopják. Némelly szókat is megta-
nálnak kimondani.

5. Faj. Szajkó, Zajgó. *C. glandarius*. der Hohlhehler,
Muffbeher, Marfolsph, Hezle.

Szárnyfedezői kékek, tükrösök, fejer és fekete ál-
talvonásokkal, teste rozsdaszín, tarka.

A' mértékletes Európában. Szép állat, melly
könnyen megszeliidül, és Magyarországon ezt tanít-
ják leginkább szóllásra. Makkal, dióval, mogyo-
róval ée. él, sokat gyűjt, és azt a' földbe elássá,
és minthogy ő ezeket mindenkor meg nem találja,
innen vagyon, hogy sok olly helyeken Tölgy és mo-
gyoró fák nőnek, a' hol azt az Ember nem is várta
vólna. Kialtozásával mind a' ragadozó madarokat,
mind az útazókat elárúlja, és őket gyakran követi.
Vagynak Hasonfajai.

7. Faj.

7. Faj. Magtörő. *C. Caryocatactes.* der *Mußheber.*

Barna fejjel pettyezett, szárnyai és farka fekete. Kormányjainak hegyei fehérek, a' közbülsőknek hegyei kopottak.

Itt amott az Északi földön, fejjel pettyezése három szegeletes. Kiváltképpen a' Fenyőfákon él, de szereti a' diót és monolát is, ezeket egy hasadékba teszi, és hirtelen megtöri. Odúba rak fészket, melly ha tág, sárral szűkebbé teszi.

8. Faj. Szarka. *C. Pica.* die *Meßter, Uzel, Uegerste, Heißer, Häge.*

Fejjel, feketével tarkás, farka ékforma.

Európában, és Északi Amériában. Igen ártalmas állat a' Házimajorságnak. Megszelídül, és szókat kimondani jól megtanul. A' Rókat, Nyestet, Matskát ée. kiáltásával elárúlja.

9. Faj. Arvaszajkó, Havasiholló. Swajtzer-Varjú. *C. Graculus.* der *Waldrabe, Alprabe, Sweitzerfrähe.*

Violaszínnel feketéllő, orra és lábai sárgák.

Kétség kívül eggyez, ama bizonytalan, és még egy Ornithologustól is hitelesen nem látott Remete-Hollóval. (*Corvus cremita.* Linn.) A' nagy hegyeken Európában, a' síkra ritkán jó.

21. Nem. SZALAKÓTA. (Szaritsóka) *Coracias.* *Mandelkrähe, Rackerovogel, Birkeheber.*

Orra kés forma, hegye görbült, töve tollatlan. Lábai járók. Nyelve porczogós, két ágú, orra tövén hátra álló szőrök.

1. Faj. Karitsa S. *C. garrula.* die *Racke, Blauracke, der Racker, Koller.*

Kék, háta veres, evezői feketék.

A' mértékletes Európában, és Északi Afrikában. Aratáskor, midőn az Élet keresztékben (kalangyákban, kepékben) áll, bövséggel láttatik a' mezőkön. Eggy a' legszebb Európai madarak között, kékeszöld, Papagáj szépségű, Bogarakkal, békákkal, és magsemekkel él. A' bokrokban, kivált a' Nyírfákon

kon rak fészket. Fetsegni megtanul, Télben kövér, és megehető. Szava mint a' Levelibékának. A' Tsókákhoz hasonló. Racker nevét onnan mondják; mert ezt kiáltozza: Racker, Racker.

22. Nem. TSATSKAMADÁR. *Gracula.* *kleine Dohle.*

Orra domború, kés forma, töve tsupas. Nyelve épszélű, hegyesetske, húsos. Lábai járók.

Ez nem mind idegen madaraktól áll, mellyek nintsenek szinte eggy Varjú, vagy Tsóka nagyságúak.

1. Faj. Tsátsogó Ts. *G. religiosa.* der *Mino Pfäperer.*

Feketés violaszín, szárnyainak foltja fejjel, tarkójának vonása tsupas, sárga.

Napkeleti Indiában. Szép éneklése van, és igen világosan tanul szókat kimondani. Fetsegőbb, és kellemetesebben szól a' Papagájnál, ez okon az Indusok gondosan tartják, 's kedvelik. Orra veres, hegye sárga, lábai pejszínűk, minteggy Rigó nagyságú.

2. Faj. Bogarász Ts. Kukoriczakár. *G. Quisoula.* der *Matschieb, Raupentöbter.*

Feketés violaszínű, farka kerekített. Evezőtollainak széle bársonyszín.

Északi Amériában, holott azt a' kárt, mellyet a' Kukoriczában valósággal térsen, számtalan ártalmas Bogarának, kivált Zsúzsokoknak, ée. elpusztítása által gazdagon kipótolja. Azért gondolatlan-ság volt, hogy ez előtt minteggy 50. esztendőkel Pensilvániában ezen madaroknak behordott fejekre bért és jutalmat tettenek mind addig, míg nem az tsak nem elpusztult, mert attólfogva a' Bogarak úgy megszorodtak, hogy iparkodni kellett, miként szaporodjanak el újra lassanként ezen Madarak. Öszvegyűlnek, fészkeket eggy fára rakják, míg nem az egészen megtelik. Télben a' Helységhez közelebb vonulnak, a' Szarkával atyafiasok.

23. Nem:

23. Nem. PARADITSMADÁR. *Paradisea. Paradisevogel.*

Orra a' tövén mohos pelyhekkal fedett. Ágyékainak tollai hosszabbak, két felső kormányjai különösök, tsupaszkodók.

E' számos fajú egész Nemnek igen szoros határú hazája vagy, melly tsupán csak új Guinea, honnan ezek az állatok mint Vándormadarak, Molukkába és más szomszéd Szigetekbe rukkolnak. A' Papussziget lakói ez állatoknak lábait még most is elvagdadják, (mellyeket pompás tollaik véget Indiában ékességre hordanak) midőn ők ezeket illy véggel eladják, mellyeket ez okon, a' könnyen hívő régiség a' Paraditsmadaraknak közönségesen megtagadni mert, de a' mellynek formáját a' Magellán útitársa *Anton Pigafetta* leírta. Midőn eleinte Lakhelyeket ezen Madaraknak nem tudták, szépségekről Paraditsmadárnak nevezték, minekutánna pedig tudva vagy, hogy az ő tartózkodások a' Molukkai Szigeteken vagy, azért megengedhető ezen nevek, mert a' földnek egy része sem rakodott úgy meg Fűszerszám növényekkel, és nem illatozik olly drága illattal, mint ez. Lábait azért vagdalják el, hogy szép tollait körmeivel el ne molskolja. A' Chinaiak ezeket más madarak tollaival is felcizfrázzák, és az ő ravaszságok a' Paraditsok gyanánt sok Papagájokat ée. adott el.

Az ő meghatározott, és távol való lakások, rendkívül különös ábrázolások, és az utazóktól reájok fogott sok mesés tulajdonságok ée. adhattanak alkalmatosságot a' Fénix madárról való mesére.

1. Faj. Nagy P. *P. apoda.* der Luftvogel, große P. Pej, ágyéka tollai sárgák, testénél hosszabbak, két közbülső kormányjai hosszúak, serte formák. Nem

na-

nagyobb egy Seregélynél. Pillangókkal él, mellyeket a' levegőben elfogdos. Hosszú lábok van, ée.

24. Nem. KURUKURU. *Trogon. Curucuru. Baumhafer.*

Orra fejénél rövidebb, kés forma, horgas orrkáváinak szélei fűrészesek. Lábai kúszók.

1. Faj. Zöld K. *T. viridis.* der grüne B.

Zöld arany szín, alól sárga, torka fekete.

Gvineában Déli Amérikában legszebb madár, egy Szarkányi.

25. Nem. POFÓKMADÁR, BUKKÓ. *Bucco. Große maul.*

Orra kés forma oldalt lapos, hegye mindenfelől kitsípett, begörcbült szája nyílása szemé alá nyúló.

1. Faj. Reményfői P. *B. capensis. Capische Gr.*

Verhenyös, válla vonása fakó, melyje vonása fekete.

Az elébbenivel egy hazája van, és azért a' Line Faj neve nem igaz. Közélt a' Hollóhoz, de lábai kúszók.

26. Nem. ARANYBEGY. MALINKÓ. *Oriolus. der Pirol, die Drossel.*

Orra kúp forma, domború, igen hegyes, egyenes, felső orrkávája valamivel hosszabb, mint ha kivólna tsípve. Lábai járók.

1. Faj. Sárga A. Sárga Rigó. Sármalinkó. *O. luteus.* (Galbula) die Golddrossel, Goldamsel, Wiedemwall, Vyról, Kirschvogel, Sulow.

Sárga, lábai feketék, külső kormányjai utól sárgák.

Itt amott a' régi világban. Egy igen szép állat, mellyben a' Hím aranszínű sárga, és fekete; a' Jérence olajsínű zöld, mesterséges korsó forma, igen tartós, két galy közé helyezettett fészket rak. Egy Patsirta nagyságú. Szárnya fejtér, farka sárga szélű. Szemei között egy fekete folt. Bogarakkal, bog-

gyok-

gyókkal, és kivált Cseresznyével él, mellyre nálunk is megjelenik. Kövér, és megehető. A' Hím és a' Jércze, színekben különböznek.

2. Faj. Jupujaba A. *O. Persicus.* der Jupujaba, Amerikantische Drossel.

Fekete, háta utólja, szárnya fedezőjének föltyja, és evezőjének töve sárgák.

Brasiliában, ée. Mint a' több fajai ezen Nemnek, mellyeknek hazája mind a' két világnak melegebb vidéke. Hosszú erszény forma fészket rak magának hínárból és kákából, igen szoros szájút, mellyet egy galynak végére függeszt, és ez által tsirkéit a' Majmok, és Kígyók reá rohanásától bátorságosokká teszi. Társaságban, egy fán 400. fészkel is költenek.

V. Rend. Verébnemük. *Passeres.*

Rövid, kartsú lábú, különb különb nagyságú, 's alkotású, éles, hegyes orrú apró madarak. Eggy nőszésben élnek. Bogarakkal, és Növény magokkal táplálódnak. Gyenge jó ízű húsok vagyon, és nagyobb részént, kivált a' Hímek igen szépen énekelnek.

27. Nem. PATSIRTA. *Alauda.* die Lerche.

Orra hegyes, árforma, egyenes. Orrkávái egyenlők, tövök lefelé szélyyel állók. Hátulsó körmök egyenesebb ujjoknál hosszabb.

1. Faj. Szántóka P. *A. arvensis.* die Ackerlerche, Feldl. Simmelsl. Bardale.

Két szélső kormányjai kifelé hosszára fejérek, a' közbülsők alól rozsdaszínűk.

Majd az egész régi Világban. Fördik a' fővenyben, mint a' Tyúkok, és sok más úgy nevezett *Ferdő madarak.* A' víg Tavasznak örvendetes Postája, és az útasoknak, 's szántóknak gyönyörködtetője. Tiszta napokon énekel, kezdvén tető pontos repüléssel, emelkedik fellyebb fellyebb a' Levegőbe, és többny-

nyire szél ellenébe, 's olly fellebegvén, hogy tsak hallani, de látni alig lehessen, sokféle czikornyával gyönyörködtet, mellyel végre bételvén, sebessen rohan alá, 's keresi eledelét, melly Hangyaboj, Magzsemek, és Bogarak. Vagnak Hasonfajai.

2. Faj. Réti P. *Alauda pratensis.* die Wiesenlerche. Felül zöldes barna, két szélső kormányjai kifelé fejérek, szemöldöklineája feje.

Európa rétjein ülve énekel a' gyepen, és fákon, még éjjel is, mint a' Fülemile, de nem olly szépen. Felül feketés, alól sárgás, kisebb mint a' Szántóka. Vagnak Hasonfajai.

3. Faj. Erdei P. *A. arborea.* die Waldlerche, Bauml. Feje gyűrű forma, feje fátyollal kerített.

Seregestül repdes, fákra száll, rövidebb, vastagabb, mint a' közönséges Patsirta, barna, és feje farka.

4. Faj. Mezei P. *A. campestris.* die Brachlerche, Feldl.

Kormányjai barnák, alsóbb fele, két középsőt kivévén feje, torka és melyje sárgálló.

A' sík mezőn és az új szántásokon, a' Berkeken. Kiseb mint a' Szántóka.

5. Faj. Pipis, Pipiske. *A. trivialis.* die Pipilerche, der Letmbogel.

Kormányjai barnák, a' szélső félig feje 2-dik ékforma hegyű, feje, szárnyainak két feje lineája.

A' fák tetején énekel, és reptében is; legkisebb, és nem nagyobb az Ökörszemnél.

6. Faj. Pisitnek, búbos P. *A. cristata.* die Haubenlerche, Heibelerche, Kobellerche.

Kormányjai feketék, a' két szélsőknek külső szélek feje, feje búbos, lábai feketék.

Német és szomszéd Országokban, úton útfélen. Igen szépen énekel, de legszorgalmatosabb gondal is ritkán tarthatni házbau esztendőnél tovább. Farka rövid, fekete.

28. Nem. SEREGÉLY. *Sturnus.* der *Staar.*

Orra ár forma, szegeletes, lenyomott, tom-pátska. Felső orrkávája épszélű, szélei széllyel állók.

1. Faj. Közönséges S. *S. vulgaris.* der *gemeine Staar, die Sprehe.*

Orra sárgálló, teste fekete, feje nyíl forma pontokkal.

Többnyire az egész régi Világban. A' Bogyónak, lágy hajú gyümölsőknek pusztítói, mellyeknek éresek idejét rendel igen jól tudják. Tavasszal költeni az Erdőkre és Hegyekre mennek, és Tsirkéiket Afonyákkal, Málnákkal tartják, de felnevelt fiaikat a' Szőlőskertekre viszik sereggel, a' lágyhajú gyümölsőknek, Tseresznyének, Medgynek, Szőlőnek, ée. vagy a' mezőkre a' Szedernek pusztítására. De e' mellett számtalan ártalmas Bogarakat is elpusztítanak, mellyekért a' Baromtsordákat, és Nyájakat követik. Seregestül járnak, 's egész éjjel fetségnek, kivált az Időváltozás előtt. Tarthatók, taníthatók, de a' ferdést, és a' Társaságot igen szeretik. Hú-sok megehető.

2. Faj. Vízi S. *S. Cinclus.* der *Wasserstaar.*

Fekete, melyje feje.

Európában, a' követses Patakokban, mellyek be nem fagnak, derekason bukik, és tsupán Vízi-bogarakkal él. Farkát billegeti, mint a' Billegető,

29. Nem. RIGÓ, HÚROSMADÁR. *Turdus.*
die Drossel.

Orra gömbölyeg, kés forma, felső orrkávájának hegye lehajlott, kitsípett, nyeldekloje szempillás. Mind ezek örönest eszik a' Bogyókat, kivált a' Borókat. Némelylek szépen énekelnek. Vándorok. Hú-sok jó ízű.

1. Faj. Lép-Rigó. *T. viscivorus.* die *Schnarre, Mtsfeldrossel, Siemer, Zariger.*

Háta barna, nyaka fejefföltös, orra sárgálló.

Itt

Itt amott a' régi Világban. Gyöngybogyóval él, mellyet bőven terjeszt, maga vesztére, mert abból készül a' Lép. Legnagyobb a' maga Nemében. Szépen énekel.

2. Faj. Fenyő-Rigó. *T. pilaris.* der *Krammetzvogel, der Steiner.*

Kormányjai feketék, a' szélsőknek belső szélek, és hegyek fejéreslő, fejek, fartsikájok szürke.

Eszaki Európában, de Délre is kitsap. Főképpen a' Boróka bogyókkal él. Hátok piros barna, hasok feje. Legjobb ízű hú-sok van. Vagynak Hasonfajai, u. m. feje fejük, és feje pettegetésük, ée.

3. Faj. Tsipegő R. boros R. *T. iliacus.* Zipdroffel, Zippe, Weindrossel, Rothdrossel.

Szárnyai alól rozsdaszínűk, szemöldökei fejéreslők.

A' mértékletesebb Európában. Fészket agyagból, és reves fákból rakja, és minthogy ez utolsó a' setében fénylik, talám ez adhatott alkalmatosságot a' Régicknek ezen Regére, hogy vagynak éjjel fénylő Madarak. Igen kap a' szőlőn, és abban a' Déli Tartományokban nagy kárt is té-szen, azért mondják Boros Húrosmadárnak. Szava *Czip Czip.* Nyaka feje.

4. Faj. Éneklő R. *T. muscus.* die *Sangdrossel, Singdrossel, Weißdrossel.*

Evező tollainak belső töve rozsdaszínű.

Majd hasonló Hazája vagy az elébbenivel. Néha találtatik feje, szürke Hasonfaja. Kissebb mint a' Fagyöngyevő, színében hasonlít a' Fenyőmadárhoz. Szépen énekel, és követi a' Fülemlét.

5. Faj. Sokszavú R. *T. Polyglottus.* die *Americaniſche Nachtgall, Einſotte.*

Barna hamuszín, alól szürke, fejetetejének, szárnyainak, és farkának föltjai fejeerek.

Luisiánában, Carolinában, és Jamaikában. Tulajdonképpen való éneklése niints, hanem minden Madaraknak szavai, még az Embereknek nevetését, és srasát is megtsalhatóképpen követheti. E' mellett szüntelen mozgású, és éleveségű fűrge madár.

L 2

6. Faj.

6. Faj. Fekete R. *T. Merula*. die Amsel, Schwarzdrossel, die Merle.

Fekete orra, és szemkörnyéke sárga.

A' mértékletesebb Európában. A' Hím feketébb, és csak az énekel. Borókabogyót eszik, igen örömet fordik. Hív emlékezete van, és a' mit egyszer énekelni megtanult, életében megtartja. Vagynak egynéhány Hasonfajai. Mint fejtér, tarka, fejtér fejtér, sárga orrú, veres lábú. Van hegyi Rigó is, setét barna, tollainak szürke szélei, és veres vonás a' melyjén.

7. Faj. Örvös R. *T. torquatus*. Ringdrossel, Ringsamsel.

Feketéllő, fél hóld forma, fejtér Örv a' nyakán, orra sárga, melyje foltja fejéreslő.

Európában, Ásiában, és Afrikában. Nagyobb mint az elébbeni. Északi hegyi vándor madár.

8. Faj. Nádi R. *T. arundinaceus*. die Rohrdrossel, Bruchdr.

Barna, rozsdaszín, alól fejéreslő, tserépszín, evezői verhenyeges hegyü vonásokkal.

Európai. A' nád közzé rak fészket. Kissebb a' többinél. Míg a' Jércze költ, a' Hím szüntelen énekel.

30. Nem. SELYEMFARKÚ. *Ampelis*. der Eisdenschwanz.

Orra egyenes, domború, felső orrkávája hosszabb, hajlottatska, mindenfelől kitsípett.

1. Faj. Lotska S. *A. garrulus*. der gemeine S. Sterbevogel, Böhmer.

Feje bóbitás, másod rendbeli evezőinek hegye skarlátszín, lelapult.

Északi Európában. Sok esztendőkből összel (talán mikor az ő hazájában kemény tél akar lenni,) bővséggel jö Németországra, kivált Herciniába. Bőven találhatik Tsehországban. Borókat eszik. Feje veres barna, búbja gesztenyeszín, farka fekete, hegye sárga. A' tollai ékességre szolgálnak.

31. Nem.

31. Nem. MAGNYITÓ. *Loxia*. Kernbeisser.

Orra kúpforma púpos, homloka tövén feje felé kerékített, alsó orrkávájának oldalszélei behajlottak.

1. Faj. Keresztorrú M. *L. curvirostris*. der Kreuzschnabel, Krünig.

Piros, orra olló formán keresztbe hajló.

Az Északi földnek sűrű Erdeiben. Szép színére, orra hasznavételére, és közönségesen egész viseletére nézve sok hasonlatosságot mutat a' Papagájjal. A' hím veres, de idővel, kivált kaliczában megzöldül, mint a' Jércze. Amaz szépen megtanul énekelni, ez tél közepben költ, Januáriusnak vége felé, és gyantával rakja öszve fészket, hogy az esső, és hó ellen tartóssá tegye. Fenyő és Jegenye magokkal él, mellyeket kereszt orrával jól kitud szedni.

2. Faj. Vasorrú M. *T. Coccythraustes*. Kernbeisser, Kirschnäpf, Kirschnäpfer.

Szárnyainak fejtér lineája, közep evezőinek hegye ferde négy szeg, kormányjainak vékonyabb oldalának töveit feketék.

Itt amott Európában. Erős orrával Tseresznye, Dió, és minden kemény magokat megtörhet, sőt magát a' Kutyák, és Matskák ellen védelmezheti. Gesztenyeszínű, alól barnapiros, hasa fejtér, fejtér vonás a' szárnyán, és fejtér folt a' farkán.

3. Faj. Süvöltő, Pirók. *L. Pyrrhula*. der Dompfaff, Blutfink, Liebig, Sempel, Siefer, Goll.

Tagjai feketék, kormányjainak, és hátulsó evezőinek fedezői fejtér.

Az Északi régi Világban. Egy felettébb nyájas tsapodár teremés, mellyben mind a' két fél, azonkívül, hogy kellemetes szelíd hangja vagyon, szépen is énekel; hangját egymással öszvegyezteteti, és szókat kimondani is megtanul. A' hím alól, és a' melyjén veres. A' Jércze setét hamuszín. A' Berkenyét terjeszti, mint a' Vasorrú a' Tseresznyét. Vagynak fejtér és fekete Hasonfajai.

3

4. Faj.

4. Faj. Búbos Pirók, Kárdinál. *L. Cardinalis*.
der Indtansche Haubenfink, die Virginitische Nachtigall.
Búbos, piros, gyeplője fekete, orra, és lábai vörös-
színűk.
Északi Amérikában. Veres tollainak szépsége,
és jeles éneklése betses. Haritskát, Kukoriczát eszik.
5. Faj. Riskásaevő. *L. Oriiflora*. der Netzfresser,
Pabba.
Hamuszín, vakszemei fejérek, orra veres.
Napkeleti Indiában, Sínában, a' Riskása föld-
ken. Feje, torka, farka, szárnya feketék, melyje
rózsaszín.
6. Faj. Zöldike. *L. Chloris*. der Grünfink, Grün-
ling, Grünschwanz, Zwuntsche.
Sárga zöld, első evezői elöl sárgák, négy kormány-
jai oldalt töbe sárgák.
Itt amott Európában. Néha énekel. A' Magnyit-
ókat, és a' következő Nemet öszveköti.
2. Nem. SÁRMÁNY. *Emberiza*. Embriß, Am-
mer.
Orra kúp forma, orrkávi a' tövén lefelé egy-
mástól távozó, az alsó behajlott, oldalaival
keskenyedett, a' felsőnél keskenyebb.
1. Faj. Havasi S. Hómadár. *E. nivalis*. die
Schneeammer, der Schneevogel.
Evezői fejérek, az első két felé feketék, kormány-
jai feketék, három szélső feje.
Az Északi földön, némelykor felettébb nagy
sereggel mutatja magát, mint 1766-dik Esztendőnek
Februáriusában Göttinga körül. Télben egészen fe-
jér. Húsa jó ízű. Nyírbimbókkal él, a' meleget nem
tűrheti.
2. Faj. Sordély, Kölesmadár. *E. miliaria*. die
graue Ammer, Hirsenammer.
Szürke, alól feketével babos, szemkörnyéke verhe-
nyős.

Több-

- Többnyire egész Európában, a' hol számtalan
apró pontokkal pettegetett. A' kölest örömet eszi.
3. Faj. Kerti Sármány. *E. hortulana*. der Orto-
lan, Gärtenerammer, Gartammer.
Evezői feketék, a' három elsőnek széle feje, kor-
mányjai feketék, a' két szélsők kifelé feketék.
Európának, és szomszéd Asiának melegebb Vi-
dékeiben. Közönségesen zöldes sárga. Vagyunk kü-
lönbségei. Örömet tanyáz a' kertekben, s szőlők-
ben, eszik kölest, és Haritskát, melytől igen meg-
hízik, és kövérségéért betsültetik
4. Faj. Czitrom S. *E. citrinella*. die Goldammer,
Gelbgans, Emmerling.
Kormányjai feketéllők, a' két szélsőknek belső öl-
dalok hegyes, feje foltos.
Többnyire egész Európában. Nyárban a' Ká-
posztahernyókat pusztítja. Télben közelít a' házak-
hoz. Fő színe a' sárga szín, feje, és felső színe pe-
dig feketés, verhenyős, és szürke tarka. Melyje ha-
lovány gesztenyszín
5. Faj. Paraditsomi S. *E. Paradysca*. die Wit-
we, Paradiesammer.
Barna, melyje veres, négy középső kormányjai
hosszak, hegyesek, kettő igen hosszú, orra fekete.
Angolában. Egy fürge Madár, melly a' mi Ég-
tájunkat is jól eltűri, és azért böven hordják ki.
6. Faj. Nádiveréb. *E. Schoeniclus*. die Rohr-
ammer, Rohrsperrling.
Feje fekete, teste szürke, és fekete, szélső kor-
mányjai ék forma, feje foltosok.
Európában a' Nád, és Gyékény között. Feje
nyakravalója, veres pofája, ollós farka. Hasonlít a'
Háziverébhez. Fészke mesterséges, négy nádszál
közé köttetett. Estve énekel.
33. Nem. TANAGRA. *Tanagra*. die Merle.
Orra kúpforma, hegyes, kitsípett, töve majd
három lapú, hegye menedékes.

L 4

1. Faj.

1. Faj. Jakapa. *T. Jacapa.* die schwarze M erse.
Fekete, homloka, toroka, és melyje skarlátszín.
Napnyúgoti Indiában, és Amerika szomszédsá-
gaiban. Az egész Nem, mind idegen madaraktól áll.

34. Nem. PINTY, PINTYÖKE. *Fringilla.*
der Fint.

Orra kúpforma, egyenes, hegyes.

1. Faj. Erdei P. *F. coelebs.* der Buchfint, Waldfint.
Tagjai feketék, evezői mindenfelől fejérek, a' 3. el-
ső folt nélkül, két kormányjai rézsult fejérek.

Európában, leginkább a' Bikkés Erdőkben tar-
tózkodik. A' Hímnek tavasszal kék feje, veres mely-
je, sárga zöld háta. A' Jércének gyengébb színe
vagy, de mint éneklésekben, úgy színekben is sok-
félék. Tsak a' Jércze mégyen el Dél felé telelni.

2. Faj. Fenyő P. *F. Montifringilla.* Tannenfint,
Bergfint, Rowert, Rifowig, Zetser, Segler.

Szárnyok töve alól igen sárga.

Európában. Nem énekel úgy, mint az első. Ez
is Bikmakkal él.

3. Faj. Hó P. *F. nivalis.* der Schneefint.

Barna, alól hószín. 2-od rend evezői, és fedező
tollai fejérek.

A' Kaukasuson, és Európai Havasokon, kivált
Sz. Gothárd, és Sz. Bernárd körül, holott a' Kla-
strom fojosóján rak fészket.

4. Faj. Tenglicz. *F. carduelis.* der Stiglitz, Di-
stfint.

Homloka és toroka skarlátszín, evezői elől sárgák,
két szélső kormányjai középben fejérek, a' többek-
nek hegyek feje.

Majd egész Európában, és a' szomszéd Tartó-
mányokban a' régi Világban. Színe, kellemetes sza-
va, egész téli éneklése, ötöt a' legbetsesebb Euró-
pai Madarak közzé helyezetteti. Könnyen megszel-
dül, és tanítható. Bagáts, Lapu, Répa, Kender-
ma-

magot eszik. A' Kanárrival igen szép Felemást sza-
porít, melly még tenyésző, de a' következő szármá-
mazat nem. Kaliczában élél 15. esztendeig.

5. Faj. Bengalai P. *F. Amandava.* der Fint von
Bengalen.

Barna, verhenyös, fejjérrel pettegetett.

Napkeleti Indiában. Egy igen furtsa kis Ma-
dár, mellyről állítják, hogy sárga tsontjai vagnak,
de a' mellyet Blumenbach Ur, megbizonyosodni
nem tapasztalt.

6. Faj. Kanári P. *F. Canaria.* Kanarienvogel,
Zuckerbogel.

Orra, és teste feje sárgálló, kormányjai, és eve-
zői zöldellők.

Ez a' jeles állat úgy látszik, hogy a' XVI-dik
Századnak kezdetén hozatott elsőben Európába, a'
Kanári Szigetekről, de már annak vége táján Né-
metországban közönségessé lett, és azolta sokféle
különbségre elfajult. Eredeti Faja úgy látszik, hogy
a' barna zöld, melly a' Kanári Szigetekben, a' hi-
deg hegyes vidékeken, a' víz körül rak fészket. A'
többek között, a' kontyosok, vagy bóbítások, és
veres szemű Kakerlákok nevezetesek. Természeti
eledele a' Kanári köles, de megeszi a' Kender, és
Répamagot is, és némely frís füvet. Szüntelen
frís vizének is kell lenni. Megújításokra néha Czú-
kort, és nyárba Salátát, 's keményen sült tojást kell
nékiek adni elaprózva.

7. Faj. Csíz. *F. Spinus.* das Zetsgen, Erlenfint.

Evezői középben sárgák, a' 4. első folt nélkül,
kormányjainak töve sárga, hegye fekete.

Hazája eredet szerint, a' lewelső Észak, és tsu-
pán tsak telelésre jö a' mértékletesebb Európába,
azért az ő fészke is ezen vidékeken ritkán talál-
tatik. Igen tanítható, jó éneklő, szelid, megtanul szókat
kimondani, függő eledelét, és italát felhúzni, ée. Fe-
lül kékes, és zöldes sárga, alól fejéreslő. Kissebb
mint a' Kanári, Kendermagot eszik, de legkedvesebb
eledele az Egerfa mag.

8. Faj. Kenderike. *F. cannabina*. der Hänfling, Weinfanf, die Artzhe.

Első evezői, és kormányjai feketék, mindeniknek széle feje.

Európában, és Északi Amérikában. A' Kanárrival szaporított felemássai, más felemásoknak természetek ellen néha tenyészők. Verhenyös feje, és melyje veres, a' Jércze barna, babos, nem veres fejű. Énekel, és Kendermaggal él.

9. Faj. Tsitsörke. *F. linaria*. der Flachsfanf, das Citrinchen, Gräslein, Meerzetsig.

Evezői és kormányjai barnák, szélek avúlt, halovány szárnyainak motska fejéreslő.

Az egész Északi földön. Nyájjas, kellemetes éneklése van, és igen megszelídül. A' Kenderikéhez igen hasonló. Len, és Kendermagot eszik.

10. Faj. Veréb. *F. domestica*. der Sverling, Spaz, Lünting.

Evezői és kormányjai barnák, torka (a' hímnek) fekete. Vakszemei verhenyösök.

Egész Európában, és a' szomszéd Tartományokban a' több régi Világnak, de nem az Erdőkön tanházik. Közönségesen a' Veréb mintegy házi állat, mely mint az Egér, önként vonul az Ember után. Megszelídül, igen buja, négyszer költ esztendőben, és igen fetegő. A' kerteknek, és mezoknak valósággal ártalmas állat, de a' melly számtalan Bogarakat is elpusztít, Tserebogarakat, ée. Találatnak néha egészen feje Verések is. Vagynak több Európai Pintyek is.

35. Nem. LÉGYKAPÓ. *Muscicapa*, Fliegenfänger.

Orra majd három szegletes, mindenfélől kitépott, hegye görbe. Orrlyukának szőrei hátra állók a' torka felé.

1. Faj. Feketehátú L. *M. atricapilla*. der schwarze F. schwarzüchtige F.

Fekete, alól, és homloka foltja, és szárnyai tükö-re fejérek, szélső kormányjai kívül fejérek.

Itt amott Európában. Legyekkel, és szúnyogokkal élnek, de ezen, és a' tsikos nyakún kívül a' többek (92 Faj) mind idegenek.

36. Nem. BILLEGETŐ. (Barázda B.) *Motacilla*. die Wachtelze.

Orra ár forma, egyenes, orrkáviái szinte egyenlők, nyelve rongyos, kitépott.

Ez a' nagy familia is bogarakkal él, magot nem eszik, azért maga sem enni való, és télben melegebb vidékekre vándorol. Lábai nem szinte térdig tollasok. Farkaikat billegetik.

1. Faj. Fülemlie. *Luscinia*. die Nachtigal, Wüßmele.

Fakó hamuszín, térdei körül hamuszín perczek.

Ez a' gyönyörködtető állat, Európa és Asia leg-hívesebb, és mértékletesebb vidékének tulajdon kintse, melly Aprilisben a' mi vidékinkre jö, hová a' Hímek többnyire 14. nappal elébb érkeznek, mint a' Jérczék. Ezek az árnyékos bokrokban, egy kis könnyű fészket raknak, száraz tölgy levelekből, és kéreg hárttyákból, és 4. olajsín zöld tojásokat tojnak, de több ízben is költének. Augustusnak vége felé tőlünk ismét elszállnak, de hova, még nem tudjuk, legalább bizonyos az, hogy nem Afrikába. Tsak a' Hím énekel, főképpen este és reggel, nappal tsak az igen sűrű erdőkben, és Jérczéjének költésekor. Meghaladja éneklésével minden Fajtársait. Eledelek Hangyaboj, Malombogár, Légy, Pók. Ha ezek nem volnának, Borjú szív főve megreszelve, es gyenge Kenyérmorzsával elegyítve; vagy jól megáprított száraz hús, meglört mondola, kevés safránnyal, és fris tojással elegyítve.

2. Faj Tsalogány. *M. modularis*. die Baumnachtigal, Braunnelle, braungefachte Grasmücke.

Felül szürke barna, szárnyfedezőinek hegye feje. Melyje kékelő hamuszín.

Déli Európában. Egy szelíd, nyájas, könnyen Emberekhez szokó madárka, mellynek tsendes szava vagyon, és egész télen énekel. Termetében, 's maga viselésében a' Fülemiléhez hasonlít, a' bokrokban rak fészket.

3. Faj. Poszáta. *M. curruca.* die Graßmücke, Heckenmacher, Weidenzeißig.

Felül barna, alól fejéreslő, kormányjai barnák, a' szélsőnek vékony széle feje.

A' mértékletes Európában. Ez költi ki nagyobbára a' Kakuk tojásokat. Jóltevő kis állat, melly azoknak kiköltését, 's gondját is felváltja, a' magáé körül is szorgalmatos szeretettel gondoskodik. Tanyája gyep, az agyagos földön.

4. Faj. Havasi Tsalogány *M. alpina.* die Bläue, (b. h. Felsen.) Lerche.

Szürke rozsdaszín, toroka feje, hóld forma, barna foltokkal, szárnya fedezői feketéllők, hegye felé feje lineával babosok, kormányjai barnák, farka villás.

Ez az Ornithologusoktól gyakran másnak vélt állat, lakik közép Európának hegyes vidékiben, kivált bővséggel a' havasi kövér legelőkön. Gyönyörű éneklése van, és igen jó ízű húsa.

5. Faj. Füzike, Füzimadár. *M. Salicaria.* der Rohrfänger.

Hamuszín, alól feje, szemöldökei feje.

Európában a' ligetes Partok körül, a' füzesben, és sásasban egész éjjel énekel, és más Madarak szavait követi.

6. Faj. Figemadár. *M. Ficedula.* die Beccafica, der Fetgenesser.

Barnátska, alól feje, melyje hamuszín foltos.

A' szelidebb, és melegebb Európában, kivált Cyprus Szigetében, honnan jó ízű húsaért bőven hordják távolabb. Igen kitsiny, örömet lakik a' Figefákon, ősszel figékkal és szőlőkkel is élven.

7. Faj. Fajér B. *M. alba.* das weiße, ober graue B. Ufermännchen.

Melyje fekete, két szélső kormányjai félig rézsúlt feje.

Többnyire az egész régi Világban. Nyughatatlán virgoncz jeles állat, melly farkát szüntelen billegeti, és szaladozva bogarakat vadász, az apró álló vízeken mindjárt tavasszal megjelenvén, mihelyt a' ganéjos motsárok kiengednek; de megjelennek a' szőlőkben, az új szántásokon, 's másutt is ugyan ezt mivelvén. Tarkója, Nyaktságája, nyaka feketék, homloka, szemkörnyéke, nyaka oldalai, és hasa feje, teste felül hamuszín kékes.

8. Faj. Sárga B. *M. flava.* die gelbe B.

Melyje és hasa sárgák, két szélső kormányjai félig rézsúlt feje.

Európának, és Asiának lapályjain. Majd azon szép sárga színe vagyon, a' mi a' Sármalinkónak, (fellyebb 26. Nem.) és tavasszal jeles hangos szava. Valamivel kisebb a' fejénél, gyakrabban az Erdőkben, mint amaz. Feje hamuszín sárga, evezői, és farka feketék.

9. Faj. Hontmadár. *M. Oenanthe* (*Vitiflora.*) der Weißschwanz, Steinschmacker.

Háta szürke, homloka feje, szemének vonása fekete.

Európának és Asiának köves részein. Szép madárka. Ősszel igen kövér, és megeszik. Feje, nyaka kék szürke fartsikája és farka félig feje, félig kifelé fekete.

10. Faj. Barátka. *M. atricapilla.* der Klostervogel, Mönch.

Tserépszín (Tsigaszín.) alól hamuszín, sipkája homályos (*pileus.*)

A' mértékletesebb Európában. A' Fülemilét követi éneklésével.

11. Faj. Füstfarkú B. *M. Phoenicurus.* das Schwarzfelchen, Wistling.

Torka fekete, hasa, és farka verhenyös, feje, és háta szürke.

Egy hazája van a' fülemilével, és azzal egygyütt jó, és megyen is el. Igen kellemetes szava is nagyon, és fáradhatatlanul énekel Napfeljötekor a' Háztetőkön.

12. Faj. *Tsipkemadár. M. Erithacus. Rothschwänzen, Rothschwanz, Rothstierchen.*

Háta, és evezői hamuszínűk, hasa, és kormányjai verhenyösök, a' két szélsők hamuszínűk.

Európának Erdejében az alatsou bokrokban rak fészket. A' Füstfarkúnál és Veresbegyűnél nagyobb. A' nyár vége felé kövér, és jó ízű. A' Méheket pusztítja. Jérezéi észrevehetőképpen különbözök.

13. Faj. Kék begyű. *M. svecica. das Blauehlchen, Spiegelvogelchen.*

Melyje verhenyös kék vonással, kormányjai barnák, a' tövök felé verhenyösök.

Európának, és Sibériának havassain. Égszín melyje feje foltos közepével ennek a' szépen éneklő Madárnak igen szép tekintet ad. Fülemile módra énekel, estve, reggel, és tavasszal éjjel is, noha nem olly magosan.

14. Faj. Veresbegyű. *M. rubecula. Rothkehlchen, Rothbrüßchen.*

Szürke, torka és melyje verhenyösök.

Többnyire egész Európában. Télben is nálunk marad. Nem félénk, hanem szelíd és bátor, de igen tsípös, és marakodó, úgy hogy a' Deák példabeszéd szerént: ketten egy bokron meg nem alkuszának. Könnyen megöl más madarat. Szépen énekel a' fák tetején.

15. Faj. Tsalántsattogató. *M. Troglodytes. der Zaunföng, Zaunschlupfer.*

Szürke, szárnyai feketével, hamuszínnel habosok.

Az Északi földön. Egy fürge kis Madár, melynek szava hallik, a' fergeteg, és fagy idején is, télben a' sövények, rőzsék, rakás fák, és venyikék között ugrálván, eledelét keresvén, bogarak lárváit, tojásit, hernyó fészkeket, és pókokat szedvén. Mely leg puha fedett fészket rak magának, majd egy sü-

tő kemence formára, és igen sokat tojik. Farkát felfelé tartja. Igen virgoncz, és nehéz megfogni. Hossza $3\frac{1}{4}$ - 5. hüvelyknyi.

16. Faj. *Ökörszem, Királyka. M. Regulus. das Goldhähnchen, der Sommerzaunföng.*

Másod rendü evezőinek külső széle sárga, közepé fejér, búbja sárga.

Az egész esmeretes Világban. Az Európai Madarak között legkissebb, úgy mint $3\frac{1}{2}$ hüvelyknyi, és így mint egy Európai Kolibri. Aranyszín sárga búbját, majd mint a' Kakadu, és a' Banka felemelheti, és letsaphatja. Fészke mint egy kis lapta, tojása egy borsónyi. Élete módja, mint a' Tsalántsattogatóé.

17. Faj. Rendike. *M. Trochilus. der Lauffer, Weidenzeißig, Sommerföng.*

Hamuszín zöldellő, alól szárnyfedezői sárgállók, szemöldökei sárgák.

Európában, és a' Világ több részeiben. Serény futó, gyakorta való a' fűzfákon, melyeknek ágait párástól rendre ugrálja végig, élelmére bogarakat vadászván. Szava rossz, nagysága $4\frac{1}{2}$ hüvelyk.

18. Faj. Varrómadár. *M. Sutoria. der Schneibervogel.*

Egészen sárga, legkissebb.

Indiában. Kissebb az Ökörszémnél, 3 hüvelyknyi. Neve azon megjegzésre méltó mesterségétől nagyon, mellyel fészket két falevélből készíti, midőn egy száraz levelet, egy zöldhöz, a' zöld ágának végső szélére, mintegy hozzá varr, úgy hogy a' kettő együtt olyan legyen, mint egy kis papíros töltés (bors takaró.) mellyet pelyheivel megbéllel. Tojása feje, egy hangyatojásnyi.

37. Nem. PIPRA. *Pipra. der manafin Zeißig.*

Orra fejénél rövidebb, erős, kemény, töve majd 3 szegű, épszélű, hegye hajlott. Labai lépők.

1. Faj. Kövi P. *P. Rapiola. der Steinzeißig.*

Búb-

Búbja felálló, széle bársonyszín piros, teste sárga, kormánnyainak fedezői tsonkák.

Gvineában, a' kősziklákön lakik. Egy Galamb nagyságú. Tyúk természetű. Minden Fajai idegen Országiaik.

38. Nem. CZINKE, CZINEGE. *Parus. Meise.*

Orra épszélű keskeny, laposatska, erős, kemény, töve sertés. Nyelve tsonka, sérte végű. Hátsó lábujja igen nagy, és erős.

1. Faj. Búbos Cz. *P. cristatus. die Haubenmeise, Schopfmeise.*

Feje búbos, nyakravalója fekete, hasa feje.

Európának minden Erdejében, kivált a' fenyvesekben, lapajos Erdőkben, és Gyalogfenyőkön magános szelídíthetetlen. 4. $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi.

2. Faj. Szén Cz. *P. major. Rohlmeise, Eptegelmise.*

Feje fekete, vakszemei fejérek. Nyakszirtja sárga.

Többnyire az egész régi Világban. Egy mérész állat, melly sokkal nagyobb Madarakat megtámad. Más kisebb madaraknak fejeket kivágja, és még az aluvó Gyermeknek is szeméhez vág. Tapasztaltatott ezen, és más ezen Nembéli Télben nálunk maradó madarakon, hogy az ő orrok sokkal inkább megkeményedik, mint nyárban, melly néki az ő eledelenek, a' fagyos földből való kivájására igen alkalmatos. Ez az Európaiak között legnagyobb.

3. Faj. Kék Cz. *P. coeruleus. die Blaumeise, Pimpelmeise.*

Evezői kékelők, az elsőnek külső szélek feje, homloka feje, fejeteteje kék.

Európában bővön. Egy szép, és igen hasznos kis állat, melly ősszel, és télben, a' fákról számtalan sok bogarakat, és bogár tojásokat elpusztít, nagy hidegben meglátogatja az ablakokat is, és mindennemű magokat felszedezet. Háta sárgán zöldelő, szárnyfedezői kékek, farka kék, közép kormányjai hosszabbak. 45. hüvelyknyi.

4. Faj.

4. Faj. Hosszúfarkú Cz. *P. caudatus. die Schwanzmeise.*

Fejeteteje feje. Farka testénél hosszabb.

Európában, és Napayúgoti Indiában. Felül rózsaszín, alól feje. Sűrű tollai vagnak, és mesterséges zatskó forma fészket rak, mohból, gyapjából, mellyet hogy eltitkolhasson, bévonja azt kívülről, szinte olyan faszeplővel, és mohhal, a' minémű van a' fán, mellynek derekára azt rakta. Találtattak benne 20 tojások is.

5. Faj. Szakállas Cz. Barát Cz. *P. biarmicus. das Bartmännchen.*

Fejeteteje szürke, farka testénél hosszabb, feje szakállas.

Északi, és Napnyúgoti Európában, kivált a' Morsárokon és Nádasban. Nyárfa barka, és gyékény-pilyhéből (polikából) rakott fészket három nádszál közzé függeszti. A' hímnek szemei alatt egy tsomó hegyes fekete toll vagon, melly szakállat mutat.

6. Faj. Függőmadár. Remicz. (nem figemadár) *P. pendulinus. die Deutelmeise, Pendulin, der Remtz.*

Feje majd verhenyös, szeme vonása fekete, evezői és kormányjai barnák, mindeniknek széle verhenyös.

Itt amott felső Olasz, Lengyel, Magyarországon, és Sibériában. Igen mesterséges erszény forma fészket rak. Fűz, Nyárfa barkák, Bogátskóró, ée. Polikáiból, mellynek oldalt van két nyílása, azt szoros nyakánál fogva a' víz felett egy gyenge ágra felfüggeszti, hogy tsirkéi a' ragadozó állatoktól mentek légyenek.

39. Nem. FETSKE. *Hirundo. die Schwalbe.*

Orra igen kitsiny, hajlott árforma, töve lenyomúlt. Száj nyílása fejenél tágobb, szárnya hosszú; farka (többnyire villás). A' Fetské az ő alkotásokon kívül is, életeknek módja, ée. által, ezen Rendnek több állattól igen megkülönböztetik magokat. Ők majd soha nem járnak, hanem dolgoikat nagyobb részént repülve, és ülve követik. Óblós szájok vagon, és azzal a' bogarakat a' levegőben, vagy a' vizeken reptekben igen alkalmatosan el tudják kapni. Az az esmeretes vitató kérdés, a' mi itt való Fetskéinknek, kivált a' két első fajnak téli lakhelyekről még mind

Hótdi, Allatok Országa.

M

az-

azzal is, valamit arról írtanak, tökéletes tisztában nintsen. Kár hogy a' vagy egyik, vagy másik állításra felhozott tapasztalások mellé a' Fajok, mellyeken azok tapasztaltattak, nintsenek eléggé meghatározva hozzá adva! Az ő eltávozások mindazonáltal, a' melegebb vidékekre, mindenkor kétségesnek, és nem a' legnagyobb bizonyoságnak lenni láttatik. Annyi bizonyos, hogy némely fajok elmennek, némelylyek itthon maradnak, de az elébbeniek közzül is, az utóbbi költések, mint gyengébbek, itt maradhatnak, és rétekre, Nádasba, Tókba rejtezhetnek.

1. Faj. Füstös F. Kémény F. *H. domestica.* (H. rustica. Linn.) Rauchschwalbe, Feuerschwalbe.

Kormányjai, kivévn a' két közbülsöt, fehér fölttal jegyesek.

Az egész Északi földön. Ez fészket a' házon belől rakja, Kéményekbe, Istálókba, Csűrökbe, gerendákra, fedelekre, párkányokra, vagy Hidak alá. Fészke félkerek, és felül egészen nyílt, hogy ki 's bérpülhessen. Neve színétől vagyon, mivel mintegy füstösnek látszik, felül fekete, kék, torka molskos verhenyös, homloka piros, hasa fakófejér, lába tollatlan, tsupasz. Tavasszal elébb megjelenik, mint a' következő. Midőn a' föld színén, vagy a' víz felületén alatszonyon repdesnek, essős levegőt jelentenek. Tsirkéiknek rendel adnak enni, hogy egyiknek több ne jusson, mint a' másiknak. Szépen énekel kivált jó hajnalban.

2. Faj. Fejérhasú F. Külsőházi F. *H. agrestis.* (Linn. urbica). die Hausschwalbe, Fensterschwalbe.

Lábai borzasok, kormányjai fölt nélkül, háta fekete kékelő, alól egészen fejér.

Egy hazája vagyon az elébbenivel. Ez többnyire kívül a' házon, a' falakon, Templomok, 's más nagyobb tsinos épületek ablakaiiba, 's párkányjaikra a' fedél alá rakja fészket. Fészke mintegy sütő kemence, felül bébóltozott, nyílása oldalast vagyon, és a' sárdarabok mellyekből rakja, rendes négyszögük, renddel egymásra rakva. Valamivel nagyobb az elébbeninél. Torka molskos fejér, fartsikája fejér; örömet fenn repdes. Ha megjövételének idején, valamely Veréb, vagy más madarka az ő fészket elfoglalni találta, társait öszvehíván, míg némelylyek

a' fogoly ellenséget őrzik, mások agyagot hordanak, 's a' fészek ajtaját köz akarattal betapasztják.

3. Faj. Parti F. *H. riparia.* die Uferschwalbe, Erdschwalbe.

Hamuszín, torka, és hasa fejér.

Európában a' Vízpartokban, Sárgődrökben, Homoksziklákban rak fészket, tekergős bójárával. Kiseb az elébbenieknél.

4. Faj. Ennivaló F. *H. esculenta.* die Salangane, die Chinesische Schwalbe.

Minden kormányjai fejér fölttal jegyesek.

Egy Ökörsem nagyságú. Találtatik a' Sundái, és más szigeteiben az Indiai Archipelagusnak új Grineáig. Ott rakja a' partlyukakba, és hegy üregeibe a' nevezetes Indiai, vagy *Tunkis* fészket, mellynek materiája hasonlít a' Vízahólyaghoz, általlátható, félnyi mint egy tyúktojás; de tovább még eléggé tudva nintsen. Ez Indiában nagy kereskedés, és valami fűszerszámos kényes elédél, mellyet Európába is kihoznak. Szednek esztendőnként közel 4 millio ilyen fészkeket, ée.

5. Faj. Lábatlan F. Köfali F. *H. apus.* die Mauetschwalbe, Steinschwalbe, Turmschwalbe.

Feketéllő, torka fejér, mind a' négy lábujja előre áll.

Mindenütt a' föld kerekéségén Örömet a' Toronyokban, tsűrökben, és magas épületekben rak fészket, és tsak estve, reggel repül ki, mivel ha leszáll a' földre, kurta lábai, és keskeny szárnyai miatt nem könnyen emelkedhetik fel; de éles körmeivel a' köfalon könnyen kúszhat.

40. Nem KETSKEFEJŐ. (*Lappantyú*, *Lappogó* túl a' Dunán). *Caprimulgus.* Ziegenmelker, Nachtschwalbe.

Orra kevésbé hajlott, igen kitsiny, árforma, töve lenyomúlt, bajusszai szemször formák, száynyílása tágas, középső körme befelé szemszörös.

1. Faj. Európai K. *C. europaeus.* die europäische Nachtschwalbe.

Fekete, hamuszínnel, barnával, verhenyössel, és fejérral tarka, orrlyukai eltűntek (obfolet).

A' régi Világban. Egy szép márványozott színű állat, melly dolgait csak éjtszaka követi, és reptében mindég dorombol. Pillékkal él, ée. A' régi Rege, hogy a' ketskéknék tejét kiszopná, a' mesék közé tartozik. A' fetskétől annyiban különbözik, a' menyiben a' Sólyom a' Bagolytól, a' Pillangó a' Pillétől. Formája, nagysága, mint a' Kakuknak.

VI. Rend. Tyúknemük. Gallinae.

Ezen Rendbeli Madaraknak lábaik rövidek, orrok domború, mellynek töve húsos bőrrel bevonódott, és a' mellynek felső fele mind két oldalról, az alsónál alább ér. Többnyire Növény magokkal élnek, mellyet begyekben meglágyítanak. Feles nőszésük, sok tojásokat tojnak, és nagyobb része a' házi szárnyas állatoknak ezekből áll.

41. Nem. GALAMB. Columba. die Taube.

Orrok egyenes, hegye felé leszálló.

1. Faj. Vadgalamb. *C. Oenas*. Holztaube, Bergtaube.

Hamuszín, nyakszirtja zöldfényes, szárnyai vonása, és farka hegye feketéllő.

A' Vadgalambnak jobbadán az egész régi Világ hazája. Örömet lakik a' magosabb vidékeken, valamint a' Házigalamb is. Vándor Madár, melly tavasszal hozzánk is jő, a' magas fákon, és kősziklák hasadékiban rak fészket, és kétszer költ esztendőben. Az Északiak ősszel valamennyire Délíbb vidékekre mennek; a' mértékletesebb föld tályékiak ellenben falkástól telelnek a' kősziklák üregeiben, és odvas fában.

2. Faj. Házi *C. domestica*. die Hausstaube, Felbtaube.

Hamuszín, fartsikája fejtér, szárnyai vonása és farka hegye feketéllő.

Számtalan Hasonfajokkal lakik, és mülatozik Európában, Asiában, Barbariában. A' Házigalamb úgy látszik, hogy a' cultura által újított különbsége a' Vadgalambnak. Ez a' házi szelíd állatok között éléne mondhatatlanul leggyönyörűsebb, ámbár nem a' leghasznosabb. Rendkívül szaporodik, a' vándor két.

kétszer, a' szelíd 9-szer, 11-szer is költvén esztendőnként, annyira hogy egyetlen egy pár, négy esztendő alatt 14762 Galambokra szaporodhatna. Nevezetesebb Hasonfajai (mellyek közzül sokak különös Fajoknak lenni látszatnak) e' következők:

- a. Gatyás *G. C. dasypus*. Trommeltaube. Lábai egészen tollasok. Igen tenyésző.
- b. Borzas *G. C. hispida*. die rauhe Taube. Apró pelyhei felálló, hátán, s szárnyain eloszlottak.
- c. Fodrosbegyű *G. C. turbita*. das Möwchen. Melyjén fodor tollú, és igen rövid orrú. Egy Gerliczényi.
- d. Szélesfarkú *G. C. laticauda*. Pfauentaube, der Breitschwanz. Farka felálló, sok tollú, kiterjedt 32 kormánytollakból álló széles farkát feltarthatja, és kiterjesztheti, mint a' Páva.
- e. Kerengő *G. C. gyrratrix*. der Tumbler, Taumbler. Sebes reptében kereng, fellebb repül a' többinél.
- f. Tsüklyás *G. C. cucullata*. Schelertaube, Haubentaube, Perückentaube. Tarkójának tollai vissza hajlók, felálló. Hazája Böldog Arabia.
- g. Török *G. C. turcica*. Türksche T. Orrviassza bibirtsós, piros, orra sárga, lába veres. Arabiából származnak.
- h. Begyes *G. C. gutturosa*. die Kropftaube. Szörnyű nagy begyű, mellyet felfúvni hatalmában van.
- i. Posta *G. C. tabellaria*. Posttaube, Brüsttaube. Orrviassza széles, fejtér; szemhéjjai tsupasok. Neve onnan vagy on, mivel Levántában, Aleppóban, Alexandriában vélek Levél küldésre élnek: t. i. az illy Galambokat, két távol lévő helyen igen jól táplálják, a' Levelet szárnyaik alá kötik, vagy pészélik, mellyel azok esmeretes helyeikre sietnek, ott az Égi Postát elfogják, és a' Levelet töle elveszik. Sebesen, és fenn repülnek.
- k. Spanyol *G. C. hispanica*. Spanische T. Orrviassza fejéreslő korpás, színe különb különbéle. Egy

Eggy tyúk nagyságú, meg annyi mint a' közönséges Galamb, melly miatt messze nem is távoznak.

3. Faj. Koronás G. *C. coronata*. der Kronvogel, Kronentaube.

Kékellő, felül hamuszín, szemkörnyéke fekete, búlja felálló, vállai verhenyösök.

Új Gvineában, és a' szomszéd Szigetekben. Majd egy Pulyka nagyságú. Európában nem tojik, vagy legalább nem költ.

4. Faj. Székáts., Örves G. *C. palumbes*. Ringtaube, Ringeltaube.

Kormányjai hátrább feketék, első evezőinek külső széle fejezőlő, nyaka mindenfelől fejező.

Többnyire egész Európában. Felül kék, alól fekete. Öszve nem érő fejező örve ötet a' többiekől megkülönbözteti, de a' közönségeseknél nagyobb is.

5. Faj. Gerlicze. *C. Turtur*. die Turttaube.

Kormányjainak hegye fejező, háta szürke, melyje hús szín veres, nyaka oldalának föltja fekete fejező línakkal.

A' meleg, és mértékletes vidékiben a' régi Világnak. Eggy igen szép állat, melly magának az Emberek előtt rendkívül is nagy betsültetést nyert, holt azon magasztalt tisztasággal, Párijához való hívséggel, és más virtuos tulajdonságokkal csak előítélet szerént bír. Legkissebb a' Vadgalambok között. Nem mindenütt egy színűk, némelyeknek fekete, másoknak fejező örvök vagyon, vagy inkább két fél hőlők a' nyakokon. Könnyen megszelídülnek, vándor madarak, seregestül repdesnek; idő változás előtt mély búgást, vagy nyögést tesznek.

6. Faj. Kaczagó G. *C. risoria*. die Lachtaube.

Felül sárgálló, nyaka örve (hőlők) fekete.

A' szelídebb Európában, és Napkeleti Indiában. Szerelmeskedésekben nevető hangot adnak, mellyről neveztetnek. Midőn szárnyaikat tsattogtatják, verik, fergeteget, és rossz időt jelentenek. 20 Észteendő élnek, de házban tartatva alig nyölczat.

7. Faj. Vándor G. *C. migratoria* die Wandertaube.

Szemkörnyéke tsupas, vérszínű, melyje verhenyös. A' legészakibb Amérikában.

Eggy

Eggy vándor Madár, mellynek töméntelen serege, szó szerént való értelemben néha a' Napot meghomályosítja. Ezek olly nagy sereggel szállanak a' fákra, hogy gyakran annak igen nagy ágai letörnek, helyek nem lévén egymás hátán is állanak, és az illy fák alatt több hüvelyknyi magosságú ganéj is találattik, de ezereknént is fogják őket az Indusok, és eszik mind frissen, mind megfűstölve, és szárasztva.

42. Nem. FAJD. *Tetrao*. das Waldhuhn.

Szemek környékén kopasz szümölsős, vagy ritkább tollú fölt van.

* *Tollas lókák.*

1. Faj. Fajdtyúk. *T. Urogallus*. der Auerhahn.

Lábai borzasok, farka kerekített, szárnya allya fejező, (a' Jérczenek tarka).

Északi Európában. Igen éles látása, és hallása vagyon. Nyelve és gégeje fejező, mélyen alatt van a' nyeldeklobben. Az ő párzások Februáriusban esik, és akkor úgy tetszik, mintha sem nem látnának, sem nem hallanának. Ez okon ekkor szokták őket vadászni. A' Fajdok között ez legnagyobb. Tsirkéi mihent kikelnek, néha még a' maradék tojás darabbal gyorsan szaladnak a' Hangyabojra.

2. Faj. Nyír Fajd. *T. Tetrix*. der Birkhahn.

Lábai borzasok, farka két ágú, másod rendű evezői a' töve felé fejezők.

Az Északi régi Világban. Élete módjában, 's párzásában a' Fajdtyúkhöz hasonlít. A' hímje olly nagy, mint egy tyúkkakas, és violaszín fekete, a' Jercze majd fejenyi; és veres fekete kereszt vonásokkal. Legderekből elesége a' Nyírbinbó, a' honnan neve is vagyon. Húsa jó.

3. Faj. Hó Fajd. gatyás F. *T. Lagopus*. das Schneehuhn, Rippen.

Hamuszín, ujjai borzasok, evezői fejezők, kormányjai feketék, a' hegyei fejezők, a' közbülsök fejezők.

A' Helvétziai, Savojai havasokon, és az Északi Vidékeken. Nyárban szürke, télben fejezőszínű. A' Madarak között egyedül ezeknek talpok alja van szőrforma tollakkal befedve. A' hó alatt lakik, és ott

M 4

rak

rak fészket, a' napot, és szelet nem tűrheti. Szava nevetéshez hasonló. Húsa keserű.

4. Faj. Császármadár. *T. Bonasia*. das *Hafelhuhn*.

Lábai borzasok, kormányjai hamuszínűk fekete pontokkal, fekete vonással, kivéven a' két közbülsőt.

Közép Európában a' magyarországon magánosan él, mellyeknek hím-barkái legkedvesebb eledele. Húsok a' Vad Madarak között leggyengébb, fejezesebb, és jobb ízű.

* *Kopasz Lábú.*

5. Faj. Fogoly. *T. Perdix*. das *Rebhuhn*, *Feldhuhn*.

Lábai kopaszok, sarkantyúsok, fejérek, szeme alatt skarlátszín kopasz folt, farka rozsdaszín, melyje barna.

Közép Európában, és Ásiai Oroszországnak mértékesebb Vidékein; mind a' bokrokban, mind a' szabad sík mezőkön sereggestül jár. Télben a' hó alatt telet. Estve nagyon száll. Húsa kellemetes ízű.

6. Faj. Veres Fogoly. *T. rufus*. das *rothe Rebhuhn*.

Lábai, és orrai veresek, torka fehér, fejjellettegetett, fekete vonással kerítve.

Déli Európában, és Napkeleten sereggestül. Az Archipelagus szigeteiben, mint majorbéli szárnyas állatok úgy tartanak. Igen jó ízű állatok. A' mi Foglyunknál sokkal nagyobbak.

7. Faj. Fűrj. *T. Coturnix*. die *Wachtel*.

Teste szürke, foltos, szemöldökei fejérek; kormányjainak széle, és hódotskája verhenyös.

Az egész régi Világban. Lapp Országtól fogva Kápig. Vándor-madár, melly költözésében, kivált a' Földközi tenger szigeteiben, és a' szomszéd tartományokban néha számtalan csoporttal látszik. Leginkább éjjel hódvilágon utaznak. A' hímeket, kivált Olaszországban, az ő harczokért kedvelik, holott is valamint Sínában őket (mint a' tsatázó Kakasokat) pá-rastúl küszködtetik. A' hím, de tsak párzása idején, egész éjjel hallattatja az ő hangos szavát (Pitypalaty!) A' síkon élnek, erdőbe ritkán mennek, fára soha nem szállanak. Vagynak Hasonfajai.

43. Nem. GYÖNYGYTYÚK. *Numida*. das *Perlhuhn*.

Feje öszvenyomúlt, színes nyakú, szarvas, lefüggő húsos taréj az állának mindenik oldalán.

1. Faj. Közönséges. Gy. *N. Meleagris*. das *gemeine P.* Száj nyílásán kettős húsos taréj, torka ráncz nélkül való.

Hazája Afrika, de már tsak nem egész Európában, és Amerikának sok részeiben elterjedt. Barna szürkés, fehér pontokkal, mint gyöngyökkel minde-nütt meg van rakva. Szépségeért, tojásért, és hú-sáért tartatik, mellyet a' Fácánhoz hasonlítanak. A' Tyúknál nagyobbatska.

44. Nem FÁCÁN. *Phasianus*. der *Sas*.

Pofáinak bőre kopasz, síma.

1. Faj. Kakas. házi Tyúk. *Ph. Gallus*. der *Hanshuhn*. Fejetetejének öszvenyomúlt hústaréja, és a' torkának kettős fülei tsupaszkok, farka öszvenyomúlt, felnyúló.

Az Erdei Vadtyúknak hazája India, holott azt legelsőben Dampier fedezte fel. Az piros barna szí-nű, és a' nyaka, 's szárnya hegyén lévő szaru ne-mű sík lapotskákrol nevezetes, mellyek a' Selyem-farkúnak eleven piros szárnylapjaihoz hasonló; a' házityúk ellenben többnyire az egész földön elterjedt. Az új világra a' Spanyolok vitték elsőben. Ellenben a' Napkeleti szigetekben, Tongatabú, Ovajhi, és más szigeteiben a' Déli Tengernek, azoknak feltalálása-kor már bőven találtattak. A' Tyúk sokféle végek-re alkalmas, számtalan tojására, és gyakor költ-tésére nézve, egy a' leghasznosabb állatok között ezen egész Seregben. A' Kakasnak viaskodásával e-leitől fogva mulatságra éltenek, és Angliában, ée. még ma is Kakasviadalokat adnak, mint nézőjátékokat. Betegségekről a' Tyúkoknak lásd fellyebb 57. 58. §. A' Tyúkok, mint más megszelídített háziállatok is, lassanként sokfélékre elfajultanak. Leginkább a' kö-vetkező különbségek megjegyzésre méltók:

a. Búbos Ty. *G. cristatus*. das *Haubenhuhn*, der *englische Hahn*.

Sűrű tollakból álló búb a' fején.

Ezek minthogy felfelé egyenesen nem láthatnak,

a' ragadozó madaraknak jobban kitétettek, mint más félek. Mexicóban mind megbúbosodnak.

b. Borzas Ty. *G. cryspus*. der Kransehahn.

Tollai visszafordultak, kormányjai sűgár nélkül.

Gyengébb a' többinél. Ennek tollai későbbre nővén, hosszú lábairól Górtýúknak is mondatik.

c. Kusza Ty. *G. caudatus*. ungeschwänzte Hahn.

Farkatlan. Virginiában mind elvesztik a' farkokat.

d. Törpe Ty. *G. pusillus*. Zwerghuhn.

Igen kitsiny, és tollas lábú, vagy gatyás, hátúlja tollai hosszúak.

e. Gatyás Ty. *G. plumipes*.

Lábai mind lábujjáig tollasok.

f. Szeretsen Ty. *G. niger*. das Morenhuhn.

Felső bőre feketéllő, mint a' Szeretsen, és Egyiptomi Kutya.

A' Vineai Égtájnak befolyását tapasztalja, és bőre megfeketedik. Főképen Sz. Jágóban, a' Zöldelő hegynél, holott közönségesen más madaraknak is illy különösségek vagyon. Taréja alól felül, bőre, tolla, sőt még tsontja is feketék.

g. Gyapjas Ty. *G. lanatus*. das Wollhuhn.

Tollai símák, majd mint a' szőr.

Jápanban, Sínában, ée. Innen származott az a' mese, hogy Tengerinyúltól, és Tyúktól származott felemások vólnának.

2. Faj. Igazi Fácán. *Ph. Colchicus*. der Fasan.

Verhenyös, toroka, feje zöldkékellő, farka ék szabású, posái tarjasok. Neve a' Phasis Folyóvizéről vagyon, Mingréliából, honnan ezt az Argonauták hozták elsőben Európába. Most már tartatik mind a' régi Világban. A' Jércze Fácányokban, valamint a' Jércze Pávákban, tapasztaltatott némelykor az a' ritka változás, hogy azoknak olyan tollai vóltanak, mint a' hímeknek. Szépségére a' Pávával vetekedik, de fő haszna tojása, és húsa, melyeket minden Madarakénál jobb ízűnek tartanak. Eggy Kappan nagyságá, és szebbnél szebb Hasonfajai vagynak.

3. Faj. Arany F. *Ph. pictus*. der Ehtnejsche Goldfasan, bunte Fasan.

Búbja sárga, melyje skárlátszín, másod rendű evezői kékek, farka ék szabású.

Hazája China. Kissebb az elébbeninél, de kivált háta tollainak arany szín ragyogásával amazi meghaladja.

4. Faj. Ezüst F. *Ph. Nychtemerus*. der Ehtnejsche Silberfasan, weiße Fasan.

Fejér búbja, és hasa fekete, farka ék szabású.

Hazája ugyan az, ismét kisebb az elébbeninél, a' Jércze felül piros barna, alól feje.

45. Nem. Hókó *Crax*. der Hofo, Pauwis, Hoffo.

Orra töve viasz hártýás, mindenik orrkáváján feje fedező tollai vissza hajlottak.

1. Faj. Kurasszo. *C. Alector*. der Curasso, Swaiantische Hoffo.

Viaszhártýája sárga, teste fekete, hasa feje.

Guiánában. Igen bővséges. Eggy Pulyka nagyságú, kedves ízű húsáért megszelídítetett. Örömet követi az embert, de úgy látszik, hogy bohóságból, mert ha egyet közölők meglőnek, a' többek ott maradnak mind addig, míg őket egyenként lelővik.

46. Nem. PULYKA. *Meleagris*. das Truthuhn.

Feje spongyiás borsós húsokkal rakott, toroka hosszára nyúlt hártýás taréjjal.

1. Faj. Közönséges P. *M. Gallapavo*. der Kalesuter L. Puter, Wálschehahn.

Feje, homloka, és nyaka hústaréjos, a' Hímnek melyje (szügye) szakállas.

A' közép és Északi Amérikában, holott falkástól százanként, kivált az igen nagy fákön lakik. 1530-ban vitetett elsőben Németországra, a' holott most mint másutt is Európában derék húsáért majorságú tartatik, és feje, s más színű sok különbségre elfajult. Haragból, szeretetből, s más okokból való gógósködése, és farka sátorozása, ée. tudva vagyon.

47. Nem. PÁVA. *Pavo*. der Pfau.

Feje visszafordult tollakkal, legyező forma búbos.

bos, farka tollai hosszúak, kiterjeszthetők, szemföltosok.

1. Faj. Búbos P. *P. cristatus*. der gemeine P. Pagelbahn.
Feje öszvenyomúlt búbbal, sarkantyúja eggyes.

Hazája eredet szerént Napkeleti India, és a' Nagy Sándor idejétől fogva terjedtek Európában. Kivált a' Hím, farka, vagy inkább háta tollainak leírhatatlan pompájára nézve, kivált mikor sátorozásában azoknak sok színű gerjesztő szépségét kevélyen mutogatja. Eggy legszebb teremés a' Természetben, de ez a' rész 3-dik esztendő előtt a' fiatalokban ki nem tesszik, noha a' búbja már 3-dik hónapjában kiüti magát. Néha (de valóban igen ritkán) Jézre Pávák is találtnak ilyen hím tollakkal. Van fejr Hasonfajok is. Összel az ő ékes tollaikat elhullatják, és tavasszal vissza nyerik azokat. A' hím a' tojásnak, és Tsirkének ellensége, valámig bokrétájok ki nem jő.

48. Nem. TÚZOK. *Otis*. der Trappe.

Orra bóltos, felső orrkávájú, lábai futók, 3 ujjú, magossak, térden felül tsupaszok.

1. Faj. Lomha Túzok. *O. tarda*. der gemeine Trappe.

A' Hímnek feje, és torka mindenfelől toll bajuzos. Ezen legnagyobb Hazabeli madárnak Hazája a' mértékletes régi Világ. Tanyájok az egyenes Síktér-ség. Seregestül legelnek. Igen szemfűl vigyázó Madarak. A' Hím közel 30 fontot nyom, a' nyelve alatt eggy nyílás van valamely Zatskóra, melly a' mint vélekednek, víz tartásra való. Jobban repülnek, mint sem sok Irók felölök állítják. Könnyen megszelídülnek.

2. Faj. Reznek. *O. Tetraz*. der Zwergtrappe.

Feje és torka síma (szakállatlan).

Európában, kivált Franciaországban. Eggy nagy Récze nagyságú, fekete veressel, és fejrrel pettegett. A' hímnek fekete nyakán eggy fejr gyűrű vagy on. Szárnyainak rezgéséről neveztetik. ée.

VII. Rend. Struczok. *Struthiones*.

Szabad, öszvefoglalatlan lábujjú, rövid, repülésre alkalmatlan, evező nélkül való szárnyú száraz nagy Madarak.

49. Nem.

49. Nem. STRUCZ. *Struthio*. der Strauß.

Orra majd kúp forma, szárnyai repülésre alkalmatlanok. Lábai futók.

1. Faj. Közönséges S. *S. Camelus*. der gemeine S. Kameel Strauß.

Lábai két ujjú, külső uja kitsiny, körmetlen. Szárnyainak két tövises szálkája.

A' legnagyobb Madár, mellynek magassága 8. — 10 lábnyi, és szinte 3 mázsát nyom. Hazája Afrika, és sokakban hasonló a' Levéhez, p. o. melyje púpjára, és még eggy másikra nézve, a' hátulján, melly mind kettő ő néki a' fekvésben, ülésben, és alvásban gyámolól szolgál. Repülésre való tehetlensége, futásának hihetetlen serénységével pótolódik, mellyel majd minden futó állatot meghalad. Úgy megtanítatik, hogy két meglett személyek rajta lovaloghatnak, főképpen pedig tollaival használ, ékeségre, 's né mely eszközökre. Ennek zászlójának minden szála, ismét mintegy eggy tulajdon tollat formál (*pennae decompositae*) mellyel minden más tollaktól különbözik. Néhánykor arany, és más ércz darabokat is elnyél, de a' próbát nem lehet gyakran, az állat egészségének kára nélkül újra megtenni. A' melegebb vidékeken tojásait többnyire a' meleg homokkal költeti ki; a' hidegekben maga költi ki azokat

2. Faj. Kazuár. *S. Casuarius*. der Casuar, Cunen.

Lábai 3 ujjú, sisakja és lepenyegje (a' torka alatt) tsupasz, evezői tüskések.

Napkeleti Indiában. Ez is mint a' Strucz, ércz darabokat, eleven szent elnyelhet. Nagy erő van a' közepső körmében, mellyel Ló módra rug, magát védelmezi, és eggy hüvelyknyi vastag deszkát által vághat. Tollai feketék, szaru nemük, löszörhöz hasonlók, és eggy közönséges szár mindenkor kettőre oszlik. Ereje, testessége, vastagsága, serény futása, melyje púpja a' Struczéval majd egyenlők, de magassága nem, mert ez tsak $5\frac{1}{2}$ lábujnyi.

Az úgy nevezett Amerikai Strucz (*Strucz Phea Surri Tuju*) mellynek hazája Chilisekban hasonló ehez

50. Nem. DUDU. *Didus*. der Dronte.

Orra középben kantsúkb, két keresztül való rân-

ránczokkal, mind két orrkávájának hegyei meghajlottak, képe a' szemein túl tsupasz.

1. Faj. Leptses. D. *D. ineptus*. der Dudu, Dronce, Balghvogel, Eöpel.

Fekete, fejéreslő ködös, lábai 4 ujjuk.

Hajdan *Ile de France*, és Burbön Szigetek körül Afrikában, de Morel Úrnak bizonyítása szerint, ki a' végett azon helyeken vizgálást tett, ott ez a' madár többé nints, és ez az igazsággal megegyező is, a' midőn ez, az egész Seregben legnehezebb testű, leglomhább, mind repülésre, mind járásra alkalmatlan Madár, következésképpen a' mellyet megfogni könnyű, megfogattatván pedig, maga is magát éhel megöli, és még hogy az ő kelletlen húsa miatt kevés hasznú madár is vala.

Eddig a' Száraz Madarakról: most a' Vízimadarakról a' II-dik Osztályban.

VIII. Rend. Gázló, vagy Górlábú. *Grallæ*. Cumpfbögel.

Ezen Tóbeli Madaraknak orrrok henger forma, egyenetlen hosszaságú, és főképpen igen különböző; azért ez közönséges Jegyeket nem adhat. *Lábok* hosszú, és többnyire színes. Czombjaik térden felül is tsupaszok, hogy eledeleket a' Tókban és mótárookban kereshessék. *Nyakok* is e' végre többnyire igen hosszú. *Testek* tojás forma, egy kevésse lapos. *Farkok* rövid. *Tányájok* a' tós, rétes hely, mivel nagyobb részént Kétéltűkkel, Halakkal, Vízibogarakkal, és Növényekkel élnek. Legtöbbek a' földön, vagy a' Nádak között raknak fészket, és többnyire igen derék jó ízű Húsokra 's Tojásokra nézve hasznosok. Mi hozzánk mind ezek idegen helyekről jönnek, és itt csak nyári szállók. Ezeknek lábujjai nagy részént szabadok, 3, vagy 4 ujjuk. Némelyeknek hártáival öszvefoglaltak, még pedig Karéjosok, vagy kapczások, félig, vagy egészen öszvekötötték, melly külön-

lönbség ezen nagy rendet következendő familiákra oszthatja.

* Külön ujjuk. 3. Láb ujjuk.

51. Nem. LILE. *Charadrius*. Regenpfeifer.

Orra gömbölyegetske, tompa. Orrlyukai karcsú. Lábai futók. 3 ujjuk.

Ezek a' Folyóvizeknek és az Esőnek zúgásaiban mulatoznak, és nagy kiáltásokat tesznek.

1. Faj. Vízi, v. Parti L. *C. Hiaticula*. die Seelerche, Strandpfeifer.

Melyje feketé, homloka feketéllő, fehér vonással, fejeteteje barna, lábai sárgák.

Ez az igen jeles Madár találtatik itt amott az Eszaki föld Folyóvizein, itten körül is, és a' tsendes tenger szigeteiben. Feketéllő kettős gyűrű a' nyakán. 6. 7. hüvelyknyi hosszú.

2. Faj. Morinell. *C. Morinellus*. der Morinel, Poffenreitffel.

Melyje verhenyös, szemöldöke, és melyje vonása, karcsú, fehér. Lábai feketék.

Eszaki Európában, Angliában, ée. Egy Rigó nagyságú, seregestül jár. Midőn a' vadászt látja, mindennemű állati, és Emberi mozgásokat követ, mint a' Májom, azért könnyű megfogni. Ha egyet meglőnek, a' többek oda gyűlnek, bámúlnak a' holtton, melly által másodszóri lövéssel többet el-ejtenek A' Jérczéje valamivel nagyobb.

3. Faj. Gyöngyvér *C. Himantopus*. der Langfuß.

Fejér, háta fekete, orra fekete, fejénél hosszabb, Lábai veresek, igen hosszúak.

Déli Európában, Egyiptomban, ée. A' mótáros vizes helyeken. Kormánytollai hamuszínűk, és fehérek.

52. Nem. VERLÁBÚ. *Haematopus*. Austerpfeifer, Austerpfeifer.

Orra öszvenyomott, hegye egyenlő, ékforma. Lábai futók, három ujjuk.

1. Faj.

1. Faj. Tsigász V. *H. Ostralegus. der Aufferbleß.*

Orra és lábai veressek.

Itt amott a' Tenger Partokon, majd minden Világ részében, leginkább Tsigákkal él, mellyeknek felnyitására jól ért. Az ellenség jövetelét kiáltozásával a' több Madaraknak megjelenti.

* Külön ujjuk, 4 Lábujjal.

53. Nem. ÓRONDI. *Mycteria. der Kahlkopf.*

Orra felfelé nyúló hegyes, felső orrkávaja 3 lapú egyenes, az alsó 3 szegű, hegyes, felnyúló, homloka kopasz, lábai négy ujjuk.

1. Faj. Amériki O. *M. Americana. der Brasilianische Reiher, od. Storch.*

Déli Amérikában. Tsak a' Strucznál kissébb, majd 6. lábnyi, igen vad, halakkal él, orra vastag, és 13 hüvelyknyi hosszú.

54. Nem. TSÓNAKORRÚ. RÁKÁSZ. *Cancroma. der Hohlshnabel, Krebsfresser.*

Orra púpos, felső orrkávaja mintegy felfordított tsónak, vagy Ladik.

1. Faj. Kalános Ts. *C. cochlearia. der Köffelschnabel.*

Hasa verhenyős.

Ez is Déli Amérikában, a' vízbe bényúló fákon lakik, halakkal, rákokkal él.

55. Nem. GÉM. *Ardea. Reiher.*

Orra egyenes, hegyes, hosszú, öszvenyomultatska, orrlyukatól a' hegye felé barázdás. Lábai 4 ujjuk.

Ezen Nembe foglaltatnak bé, mint nemi jegyekben megegyezők, a' *Darvak*, *Gólyák*, *Kótsagok*, és a' tulajdonképpen úgy nevezett *Gémek*, melly Fajbeli különbség e' nagy Nemet 4. illendő familiákra osztja. Alkotások többnyire szépen mérsékelt, és nyakoknak, 's lábaiknak hordozásában Nemes büszkeséget mutatnak.

* Dar-

* *Darvak. Fejek kopasz.*

1. Faj. Daru. *A. Grus. der Kranich.*

Tarkója tsupasz, tarjagos, sapkája, és evezői feketék, teste hamuszín, belső kormányjai rongyosok.

Az Északi régi Világban, de ősszel nagy sereggel a' melegebb vidékekre vonul Afrikába. Vigyázóságáról nevezetes, többnyire fél lábon alszik, és áll. Három szegelet formában repülnek igen magossan, és nagy kiáltozásokkal. Vezérjeket változtatják. Megszelídülnek, mulatságosok, ugrálnak, ke-rengenek, egymással verset futnak. Tollaikat kivált a' Tatárok ékességre hordozzák.

** *Gólyák. Szemkörnyékek tsupasz.*

2. Faj. Gólya. Esztrág. Czakó. *A. Ciconia. der Storch, Henotter, Uehbar.*

Fejér, szemkörnyéke, és evezői feketék, orra, lábai, és bőre veressek.

Tsak nem az egész régi Világnak szelidebb vidékein. Nem tsak két éltükkel él, hanem megeszi a' hasznos állatokat is, falkástul a' fiatal Foglyokat. Elragadja gyakran a' vásznat, gyóltst, fonalat, ée. fészkébe, hogy azt puhábbá tegye. Minden tudja, hogy vándor Madarak, az Európaiak Afrikában telelnek. Kelepeléssel köszöntik egymást. Hűséges egyes nőszsben élnek, és Tsirkéik eránt gondosok.

3. Faj. Fekete vagy barna G. *A. nigra. der schwarze Storch.*

Barna, melyje és hasa fejér.

Északi Európában. Feje és nyaka oldala violaszínnel tündöklő, melyje fejér babos, lábai, szemgyűrűje, és orra veressek. Kissebb, és ritkább a' fejiérnél. Élésének módja ugyan az, de nagy Erdőkben tókhöz közel fákon rak fészket.

*** *Kótsagok. Többnyire fejér, hosszú, némelyek rövid fejér, vagy fekete bübtollakkal.*

4. Faj. Fejér Kótsag. *A. Garzetta. der weiße Reiher.*
Tarkója búbos, teste fejér, orra fekete, gyeplője (loris) és lábai zöldellők.

A' mértékietesebb 's melegebb Világ részeinek tószes helyein. Ennek vagy on ama nevezetes, hosszú Földi, Allatok Országa. N ezüst-

ezültsszín selyem nemű háti tolla, melyet a' Napkeleti Tartományokban olly drágán adnak, vesznek, és a' Turbánon hordoznak, és a' melly a' mi Magyar Vitéz fő Nemeseinknek is olly betses Nemzeti ékesége.

5. Faj. Hajas Kótsag. *A. comata*. der Wähnen Reiher. Rozsdaszín, elől fejér, tarkójánál búbja igen hosszú, fejér, feketével szegett, lefüggő.

A' Kaspi Tenger körül, és Olaszországban is. Melyje sárga, egyebe fejér, hosszú Kótsagtollakkal ékes.

Jegyz. Vagynak ilyen tollúak kivált a' Caspi, és Égyszín tenger körül többek is, mint *A. Virgo*. *A. Nyctricorax*. *A. castanea*. Amérikában pedig még többek.

**** Gémek, fejek síma, középső körmeük befelé fűrészes.

6. Faj. Kék Gém. *A. cinerea*. der graue Reiher. Tarkója fekete, síma, háta kékellő, alól fejéreslő, melyje hosszúkás fekete foltokkal.

Tsak nem általán fogva, a' két Világban. Artalmas állatok, mivel a' Halastóknak, és kivált a' gyenge ivadékoknak pusztítói. A' legnagyobb Tölgyfákra raknak fészket. Leginkább ezek, de más Gém fajok is vadásztatnak Súlyomokkal. Evezői feketék, orra zöldellő, hegye fekete. Kissebb a' Gólyánál. Mikor igen fenn repül, és kiáltozik, szélvész jelent.

7. Faj. Dobos G. Muszka G. (Nádibika) *A. stellaris*. die Nohrdommel, der Trump.

Feje símátska, felül tserépszín, keresztül való foltokkal, alól haloványabb, hosszúkás barna foltokkal.

Az Északi résznek mértékletesebb vidékein. Lassú lomha állat, mellynek zordon erős szava vagyon, melyet kivált éjel, és esős időben hallattat. A' nád között lakik, és az orrát a' vízbe dugván, úgy ejti ezen dobshóhoz, vagy bika bögéshöz hasonló hangját, melly egy 4-ed rész mértföldnyire elhallik. Orra gyeplője, és lábai zöldek. Két rend foltjai tsillagosan látszanak.

8. Faj. Fejér G. *A. alba*. der weiße Weltschnabel.

Feje síma, teste fejér, orra fakó sárga, lábai feketék, Európában, a' Caspi, és Égyszín tenger körül, Amérikában, ée. Nagyobb a' fejér Kótsagnál, ée.

56. Nem. SNEF. *Scolopax*. der Schnepfe.

Orra gömbölyegetske, tompa, fejenél hosszabb. Képe tollal fedett. Lábai 4. ujjúak, a' hátulsónak több ízére reá áll.

A' Snesfek neme igen bőv, de Fajaikat megkülönböztetni igen nehéz. Különböznek idejek, 's Nemek szerént. Színek majd tsak egy. Orrok némellyeknek egyenes, másoknak görbe, másoknak ismét felhajlott. Lábaiknak színek legkevésbé változók, azért arra jól kell figyelmezn. Húsok igen jó ízű.

1. Faj. Póling. *S. Arquata*. der Krummschnabel, Wettervogel.

Orra hajlott, lábai kékellők, szárnyai feketék, fejér foltokkal.

Európában, a' Tenger, Tó, és Folyóvíz partokon. Orra barna, hajlottabb mint a' többeknek. Alsó orrkávjának töve piros, háta, melyje, és hasa fejeerek feketé tsikkal. Egy Kappan nagyságú. Húsa jó ízű.

2. Faj. Eső S. *S. Phaeopus*. der Regenvogel.

Orra hajlott, lábai kékellők, háta foltjai barnák, ferde négyszegek.

Európában. Feje, nyaka, teste, és melyje barnállók. Ésső előtt felfelé repül nagy kiáltással.

3. Faj. Erdei S. *S. rusticola*. der Waldschnepfe.

Orra egyenes, töve verhenyös, lábai hamuszínűk, czombjai tollasok, feje vonása fekete.

Az Északi régi Világnak melegebb vidékiben. Egy Fogoly nagyságú, nappal a' mőtársos Erdőkben hever, gilisztákkal élven, éjjel a' rétekre menvén, a' Nádasban keresi élelmét. Gyakran a' bogarakért a' nyájjat és barmokat is követi. Szürke fejjérel pettegetett, a' nyakán 4. veres vonás. Húsa jó ízű, bélestől megeszik.

4. Faj. Szalonka. *S. Gallinago*. der Heerschnepfe, die Himmelstege.

Orra egyenes, bibirtsós lábai barnák, homlokának 4. barna vonási.

Tsak nem a' föld minden részein, a' nádas réteken lakik, eggy Fürj nagyságú. Magokkal, és kivált zabbal él. Ketske forma mekegése van, melyet igen fenn reptében hallattat. Tojásainak ülésében megháboríttatván, igen magasra felrepül, és nagy gyorsasággal ismét letsapódik.

5. Faj. Gyepi tsirke. *S. Gallinula.* das Wasserhühnchen, der Mothschnepfe.

Orra egyenes, bibirtsós, lábai zöldellők, gyepői barnák, fartsikája violaszín tarka.

Az Európai Rétegekben, a' Nádakba rejti magát, és tsak éjtszakára jö ki. Legkisebb a' Snefek között. $8\frac{1}{2}$ hüvelyknyi. Teste Tsigaszín, fekete, violaszín, és zölddel fénylő.

6. Faj. Zöldlábú S. *S. Glottis.* der Regenschnepe.

Orra egyenes, alsó töve veres, teste alól fejr, lábai zöldellők.

Európában. Nyárban inkább az Északi részen. Hosszú setétzöld lábai vagynak, felül halovány hamuszín.

7. Faj. Piroslábú S. *S. Calidris.* der Rothsuf.

Orra egyenes, piros, lábai skarlátszínűk, másodrendű evezői fejérek.

Európában. Élete módja, mint az elébbeninek. Megháboríttatván, a' fészke felett eggy pontban kering.

8. Faj. Parti S. *S. Totanus.* der Strandschnepfe.

Orra majd egyenes, lábai barnák, szemöldöke, melyje, hasa, és fartsikája fejérek.

Európában. Hosszú barna lábaival felemelkedve futkos, a' fővenyes Partokon. Kissebb a' Libucznál.

9. Faj. Sár Snef. Moh S. *S. Limosa.* der Pfuhl, oder Mooschnepfe.

Orra visszahajlottatska, töve piros, lábai barnák, evezői fejr foltokkal, a' 4. első folt nélkül.

Északi Európában. Szürke barna, és fejr babos. A' sík Lapályokon tartózkodik.

57. Nem. LIBUCZ, BÍBICZ. *Tringa.* Strandläufer.

Orra gömbölyegetske, olly hosszú mint a' fejr, hátulsó ujja eggy ízű, a' földet nem érő.

A' Snefektől abban különböznek, hogy mezdön, és parton futkosnak, hátulsó újjokra alig állnak. A' húrok nem ollyan jó.

1. Faj. Bajnok L. harcos L. *T. Pugnax.* der Kampfhahn, Renomist.

Orra, és lábai verhenyösök, 3. szélső kormányjai folt nélkül, képe húsbibirtsós.

Az Északi régi Világban. Neve azon makats viaskodástól vagon, mellyel kivált a' Hímek a' párzás idején, egymással vívnak. Eggyetlen eggy vad madár, melly színében éppen úgy változik, mint a' szelid házi állatok. A' hím feje hátulján lévő hosszú tollait haragjában felállítja, minteggy nyakraválól, melly néki legvilágosabb esmérhető jele. Éjjel tsendesen vagynak, nappal eggyütt repdesnek, mihelyt a' szárazra kiszállanak veszekednek. Eggy Szarka nagyságú.

2. Faj. Közönséges L. *T. Vanellus.* der Rüb.

Lábai veressek, búbja lefekvő, melyje fekete.

Szinte úgy az Északi régi Világban. Reptében, és tojásai körül nagy kiáltozást téssen. A' nádszálak, és Gyékények közzé tojik. Ha valamely ember, vagy állat fészkehez közelít, nagy lármával a' fejr felett repdes, és így tojásait még jobban elárúlja. A' Jércze pedig megátalkodva ül azokon. Elvétetvén tojási, messze kíséri a' Rablót, és kiáltásával a' több Libuczokat is fellázattja. Megszelidül, és haszonnal tarthatni a' kertekben, honnan Gilisztákat, Tsigákat, és Bogarakat elpusztít. Jók tojási, és húsa.

58. Nem. PARRA. *Parra.* Spornflügel.

Orra gömbölyegetske, tompátska, orrlyukai tojás formák, orrkávaja közepen. Homloka tarajos, taréja karéjos. Fiók szárnyai tuskések.

1. Faj. Nyügös P. *P. Chavaria.* der Krüppel.

Lábujjai igen hosszúk, lábai sárgák, tarkója búbos.

Uj Spanyolországban, Amérikában. Egymásba akadozó nagy lábujjai, és körmei miatt nem járhat, hanem ha szárnyával segít magán, de jól úszik, és repül. Szárnya tuskéivel a' ragadozó Madarakat is leveri. Ezért megszeldítik, és a' Tyúkokkal, Lúdakkal.

kal kijártatván, azoknak vezérek, és óltalmazójok lesz, el nem hagyja azokat, és estve haza kíséri. Ha tolla alatt a' bőrét kézzel illetik, mindjárt megdöglik. Nagy Embernek engedi magát illetni, de a' Gyermeknek ellen magát védelmezi. Eggy Kakas nagysású.

59. Nem. GUVAT. *Rallus. der Ralle.*

Orra a' tövén vastagabb, öszvenyomúlt, háta a' hegye felé vékonyúlt hegyes, orrlyukai tojás formák. A' Szárazai madarakhoz leghasonlóbb, Czombjok hosszan tollas. A' szárazon költenek. Jó futók, rósz repülők.

1. Faj. *Haris. R. Crox. der Wachtelkönig, Schneeg, Wiefenschnarcher, Scharö.*

Szárnyai verhenyös rozsdaszínűk.

Szelidebb vidékein a' régi Világnak. Neve a' szavától vagyon, mellyel estve és éjjel nagy harsogással kiáltozik. Eggy Fürtj nagyságú, de hogy azoknak elementekben vezérek vólna, nem igaz.

2. Faj. Vízi G. *R. aquaticus. die große Wasserralle.*

Szárnyai szürkék, barna foltokkal. Lágyéka fejér foltos, orra alól veressárga.

Európa rétes helyein. Nagyobb az elébbeninél. 12. hüvelyknyi. Lábai homályos veressek, Ellenségi előtt serényen fut a' Vízi Plántákban a' Sásásban.

60. Nem. KORGÓ. *Psophia. Trompetenvogel, Anarruhuhn.*

Orra henger kúpforma, domború, hegyesetske, felső orrkávája hosszabb, orrlyukai tojás formák, kinyíltak.

1. Faj. Hasszavú K. *P. crepitans. die Trompete, der Ugami, Maffufawa.*

Feje, és melyje zöldfénylő síma.

Déli Amerikában. Lélekző tsője ezen Madárnak olly különösen alkottatott, hogy a' Hím Galamb bűgásához hasonló szava mintegy a' hasában korogni halatlik. Eggy Tyúk nagyságú. Húsa a' Fáczányéhoz hasonló, járása, termete, mint a' Darunak.

61. Nem. FÚ. HÓDA. *Fulica. Wasserhuhn.*

Orra domború, felső orrkávájának széle az alsón túl bóltos, az alsó a' hegye alatt púpos. Homloka kopasz. Lábai 4 ujjú, majd tsipkések. Felső orrkávája homloka felé az alsónál hosszabb. Két Familiákra oszlanak, *Hasadt lábúkra, és tsipkés ujjúkra.*

1. Faj. Szártsa. *F. atra. das schwarze Bläßhuhn, Bläßing.*

Homloka hússzín veres, térdei körül sárga toll perczek, teste feketéllő.

Az Északi föld vizes részein. A' Tókban mularozik, fészket a' Nád közzé rakja, nem távozik el a' víztől.

*** *Hártyás ujjú.*

62. Nem. PÁLMED. *Palamedea. der brasilianische Kranich.*

Orra kúpforma, felső orrkávája horgas. Lábai 4 ujjú, hasadtak, ujjait a' tövén rövid hártya köti öszve.

1. Faj. Szarvas P. *P. cornuta. der Hornträger.*

Fiók szárnyai két tüskések, homloka szarvas.

Déli Amerikában. Eggy Pulyka nagyságú. Homlokán egy előre hajlott fejer szarv van, melly mintegy a' hüvelyknyi hosszú. Fészke sütő kemence forma, sárból készült. Nagy rettentő kiáltású.

63. Nem. PORONDLAKÓ. *Glareola. Sandläufer, Sanderling, Sandvogel.*

Orra erős, rövid, egyenes, hegye horgas. Lábai 4 ujjú, ujjai hosszúak, kartsúk, a' tövén hártyaival öszve foglaltattak.

1. Faj. Austriai P. *austriaca. der Oesterreichische G.*

Felül szürke barna, fekete övvel, álla, torka fejerék, melyje és hasa verhenyös szürkék.

Európában. Németországban, ée. nagy sereggel. 9 $\frac{1}{4}$ hüvelyknyi hosszú, lármás, nyughatatlan.

64. Nem. TANTAL. *Tantalus. Brachvogel, Schelreißer.*

Orra hosszú, ár forma, gömbölyegetske, csak nem bóltos torka zatskója tsupasz. Lábai 4 ujjú, a' tövén úszó hártások. Deák nevek a' nagy' ehetőségtől van, egyéb aránt a' Snefhes sok hasonló vagy on benne.

1. Faj. Czibik. Ibis. *T. Ibis. der Ibis, der Aegyptische Brachvogel.*

Képe veres, orra sárga, lábai szürkék, evezői feketék, teste verhenyös fejéreslő.

Ama nevezetes, hajdan Egyiptomban az ott való régi emlékeztető Jelek által, megörökített Isteni tisztelettel illetett, és valamint az akkori Emberi holt testek, Mumiáknak drágán bébalzsamozott, és különös tornácokba nagy bővséggel öszverakott, most pedig legalább alsó Egyiptomban elég ritka állat. Vallyon a' fekete valamivel kissébb Czibik különös Fajt térszené, vagy a' fejtér Czibik (melly mintegy Gólya nagyságú) csak a' Vénségre nézve különbözik, még nem bizonyos. Ez tisztítja Egyiptomot, a' Nílus kiáradása után, a' sok Kételtüktől. Az orrával vizet vét az alfelébe, és az által a' kristélyezést tanította.

65. Nem. KALÁNOS. *Platalea. der Löffler.*

Orra laposatska, hosszú, vékony, hegyes, széles kerek, sík. Lábai 4. ujjú, félig hártások.

1. Faj. Fejtér K. *P. Lenonradia. die Löffelgans, Löffelreißer, der weiße Löffler.*

Teste fejtér, torka fekete, tarkója búbos forma.

A' Napnyúgoti régi Világban, Magyar Országban is. Elédéle a' Vizekből, fészke a' magos fákon vagy on, igen kiáltozó.

66. Nem. KARDORRÚ. Felhajlott orrú. *Recurvirostra. Säbelschnäbler.*

Orra lenyomult lapos, ár forma, felgörcbült hegyes, hegye hajló. Labai úszó talpú, 4. ujjú, a' hátulsó rövid, igen fel van.

1. Faj. Avozetta. *R. Avozetta. Wasserfäbler.*
Fejtérrel feketével tarkás.

A' Déli Európai Tenger mellyékeken, leginkább Vízibogarakkal él, mellyeket különös felhajlott orrával alkalmasint fogdoshat. Eggy Libucz nagyságú. Vagynak a' Snefek, és Libuczok között is felhajlott orrú.

67. Nem. LANGMADÁR. *Phoenicopterus. der Flammant, Flamingo.*

Orra tsupasz, rovátkoson hajlott fogas (belől). Lábai úszó talpú, 4. ujjú.

1. Faj. Piros L. *Ph. ruber. Flammant, Schartenschnäbler, Korforre.*

Piros, evezői feketék.

A' melegebb föld tájéknak Tengeri-vidékein, mind a' két Világban. Igen szép, karmazsin piros, és hosszú nyakával, 's száraival közel eggy Ember nagyságú. Termete mint a' Gémnek. Tollai ékességre való. Húsát megeszik.

IX. Rend. Lúdnemük, vagy Úszó Madarak. *Anseres.*

Ezen rendbeli Madarak úszó lábaikról esmeretesekek, mellyek nékiek hátrább helyheztetődtek, és azért evezésre igen alkalmasok, de járásra annyival alkalmatlanabbak. Mind ebben, mind életek módjában sokat hasonlítanak ezek az elébbeni Seregheli Úszótalpúkhöz. Felső orrkávájok többnyire eggy rövid horgatskán végződik, és mint az alsó legtöbbeknél vékony hártával bé van húzva. Nyelvek húsos, ínyek darabos, szúrós, és sokakban, a' Húmeknek elől lélekző gégejek előtt, eggy különös porczogó, avagy tsont üreg van. Tömött tollok vagy on, melly a' vizet bé nem veszi, és a' mellyről sokaknak, még a' reá lött srét is lepattog. Némelylek tsupán csak a' Vízen tartózkodnak, és sem repülni, sem járnai jól nem tudnak. Sokakat közzülök, szelíd, vagy házi állatúl tartanak. Ezen megszelídítettek kivül többnyire ezeknek Lakások a' tenger folyóvíz, Tó partok, Szigetek, Köszálak, és

de megkeresik sokan ideig való tanyául a' mi tavainkat, Folyóvizeinket, és nádas réteinket is. Majd mind feles nőszerű, és többnyire eggy, avagy tsak kevés tojásokat tojnak. Mindazonáltal, kivált húsaikra, zsírookra, és tollaikra nézve sokféle hasznok vagyon. Linné ezeket orrkávájoknak széleiről osztotta Fogasokra, és Fogatlanokra.

A. *Fogas Orrúk.*68. Nem. RÉCZE. Rucza. Kátsa. Katsa. *Anas. Ente.*

Orra hártvás fogas, domború, tompa. Nyelve szemszörös, tompa.

Ezen nagy Nembe foglaltatnakbé a' *Hattyúk, Lúdak,* és az igazi *Réczék,* 's osztatnak két Al-osztályokra.

* *Púpos Orrtövűk.*1. Faj. Hattyú. *A. Cygnus. der Schwan, Elbsch.*

Orra fél henger forma, fekete, viaszhártvája sárga, teste feje.

Az egész Északi földön. Békákkal, vízi növényekkel él. Két Hasonfajokat különböztetnek a' Hattyúbann (mellyeket sok Természervizsgálók is különböző Fajoknak néztenek) t. i. az úgy nevezett Vad Hattyút (sárga viaszhártvával az orrok tövén) és szelíd Hattyút (Fekete viaszhártvával). Amannak hangos messze halló, nem éppen nem kedveltető szava van, melly adott talán alkalmatosságot a' haldokló Hattyúk szép énekléséről való Mesére. Igen hosszú életük. Nagy tollai író tollnak, az aprók agynak, pelyhes bőrök kikészítve, Szalupok, Bundák, és prémjeire alkalmasok.

2. Faj. Spanyol, v. Kínai H. *A. Cygnoides. die Spanische, oder Chinesische Gans.*

Orra fél henger forma, viaszhártvája púpos, szemhéjjai kidüllyedtek.

Hazája Gvinea, Káp, osztán Sibéria és China, és a' mint látszik a' tsendes tengernek Sandvik szigete. Nagysága közészerű, a' Hattyú, és Lúd között.

Sok

Sok Hasonfajait különböztetnek részszerént lakóhelyeiktől, és.

** *Egyenlő sima Orrtövűk.*3. Faj. Lúd. *A. Anser. die Gans.*

Orra fél hengerforma, teste felül hamuszín, alól haloványabb, nyaka tsikos.

Vadúl majd az egész Világ öt részében. A' Szelídek közt bőven találhatnak egészen feje Gúnárok, de ritkán egészen feje Jérczék. A' szelídek főképpen változnak színekben. Húsok, zsírook, apró, és nagy tollaik majd nála nélkül ellehetetlenek. A' Vadak Vándor Madarak, szegeletesen repülve mennek nagy kiáltozással. Vigyázót téznek, melly kiáltozásával hírt ad, szeretik a' vizes helyet. Fonallal elrekesztethetnek.

4. Faj. Örvös Lúd. *A. Bernicla. die Baumgans, Rothgans, Schottische Gans, Ringelgans.*

Barna; feje, nyaka, és mellye fekete, örve feje.

A' hidegebb vidékin az Északi földnek (p. o. Új Zemblában) és tsak telelni jó Skóciába, és más melegebb Tartományokba, holott egyebek között eggy tojás forma Récze Tsigá nevű állattal él (Lepus antifer), a' honnan származott a' régi Rege, hogy ez a' Récze nem tojásból, hanem ezen Tsigákból származik. A' hímnek mindenkor feje Örve vagyon. Ezen Tsigák a' fákon függenek. *Lásd alább a' Tsigák között.*

5. Faj. Dunna Lúd. Aider L. Puha L. *A. mollissima der Eidervogel, Eidergans.*

Orra hengerforma, viaszhártvája hátul két ágú ranczos.

Az Északi tenger Partokon, kivált bővséggel Islandiában, és Grönlandiában. Felette igen nagy hasznú Madár. Húsát a' Lakosok megeszik, tojásai igen jó ízük, bőrrel ruhákat bélelnek, de a' mi ötlet még derekabbá teszi, az ő jó Pelyhei, mellyek minden tollak között legkönnyebbek, legpuhábbak, és legdagadóbbak, és azért *Eiderdunna* név alatt esmetetése, és igen drágák. Nevek az Egder folyóvíztől vagyon. Fészkeiket meredek Kősziklákön rakják, és ezen betses pelyhékkel megbélik, mellyeket osztán a' Lakosok tölök elszednek.

6. Faj.

6. Faj. Pésma R. *A. Moschata*. *Bisamente*.

Képe tsupas, hibirtsós.

Brasileából származik. Nagyobb mint a' közönséges Réce, rekedt lassú szava van. Húsa Pésma szagú. Színe fekete, kék, és feje, 's többféle is.

7. Faj. Kalános R. Szélesorrú R. *A. clypeata*. *die Löffelente*.

Orra vége kiszélesedett, kerek körme behorgadt.

Az egész Északi földön. Nagy és szép. Feje, és nyaka gesztenyeszín, hosszú tollú, melyje feje, ké-kellő hóldakkal, szárnyai kékek, fekete evezőkkel, orra veres.

8. Faj. Tsörgő R. Tükrös R. *A. strepera*. *Schnarr-ente*, *Schnatterente*, *Eplegelfente*.

Szárnyainak tüköre verhenyös fekete feje.

Az Európai édes vizekben. Szava mint a' házi Récének, de hangosabb, derekason bukik. Felül barna, alól feje, legderekabb jegye szárnyának fényes fekete foltja, felül veres, alól feje szíellel.

9. Faj. Kerce R. *A. Clangula*. *die Quackerente*.

Fekete feje tarka, feje vastag, violaszín, szája feje foltos.

Az Északi vizekben. Kissebb a' szelíd Réczénél, szemkörnyéke sárga, sokáig van a' víz alatt, szüntelen tsereg.

10. Faj. Telelő R. Makk R. *A. Querquedula*. *Wintert- halbente*.

Szárnyainak foltja zöld, szemei felett feje linea.

Az Európai édes vizekben, holott télre is megmarad. 17. hüvelyknyi hosszú.

11. Faj. Kátsa R. *A. Boschas*. *die gemeine Ente*.

Középső kormányjai (a' hímnek) felhorgadtak, orra egyenes.

A' vad Réce találtatik majd az egész régi Világban, sok szép Hasonfajokban. Leginkább hamuszín, feje örvel. A' szelíd Réczék sokféle színűek, és úgy látszik, hogy legnagyobb hajlandóságok vagy a' nem természeti párosodásra, annyira hogy p. o. a' Gátsi-rok a' Tyúkokkal párzanak, és megfordítva, a' Jércék a' Pulykák után futnak, és azokat szerelemre

ger-

gerjesztik, ée. Tollok nem olly igen jó. Eleségek mindenféle rútság.

12. Faj. Búvos R. *A. Fuligula*. *die Europäische Haubente*.

Búbja lefüggő, teste fekete, hasa és szárnya tükrei fejérek.

Az Európai tenger partokon. Míg a' Jércze költ, a' hím hazáját elhagyja. 16. hüvelyknyi hosszú,

69. Nem. Búvár. *Mergus*. *Laucher*, *Wasserhuhn*, *Sägetaucher*, *Lauchente*.

Orra fogas, ár és hengerforma, hegye horgas.

1. Faj. Közönséges B. *M. Merganser*. *der Kneister*, *die Lauchergans*.

Hosszas búbja felálló, melyje fejéreslő, folt nélkül, kormányjai hamuszínűk, toll szára feketéllő.

Az egész Északi földön, többféle Hasonfajokkal. Mint más fajai is ezen Nemnek, a' Halastókban igen ártalmas állatok, kivált ivások idején. Nagyobb mint a' Réce, felül hamuszín, alól feje. Serény bukók, és messze úsznak a' víz alatt, azért mikor löni akarják, papiros Batteriát tsínálnak, hogy a' tüzet ne lássák.

2. Faj. Búvos B. *M. Senator*. *der Langschnabel*.

Búbja lefüggő, melyje verhenyös tarka, örve feje, kormányjai feketék, hamuszínnel tarkázva.

Hazája ugyan az. Vagynak ennek is többféle Hasonfajai. A' Búvárnál valamivel kissebb, de egy természetű.

70. Nem. NYURGANYAK. *Plotus*. *Langhals*.

Orra egyenes, hegyes, fogas. Képe és álla kopasz, lábai rövidek, úszótalpúk, minden ujjai öszvefogalva.

1. Faj. Anhinga. *P. Anhinga*. *Schlangekopf*.

Feje, síma, hasa feje.

Brasileában. Alig egy Réce nagyságú, de igen hosszú nyakával, mélyet perezesen öszvehajtnat, két lábnyi és 10. hüvelyknyi hosszú. Ezt a' hosszú nyakát hirtelen kinyújtván, hegyes orrát az ellopni való halakra nyíl módra sebesen lövi.

71. Nem.

71. Nem. FAETON. *Phaeton Tropicifer, Tropicvogel.*

Orra késforma, egyenes, hegyes, szája orrán is túl nyúlik, hátulsó ujjá előre áll.

1. Faj. Repülő F. *Ph. Aethereus.* der fliegende Tropicifer. Fejér; háta fartsikája, és kisebb szárnyfedezői fekete tsikosok, 2. közép kormányjainak töve fekete, orra piros.

A' sík tengeren lakik, még pedig többnyire csak a' két Napfordító között, a' honnan a' Hajósok azoknak megjelenéseket látván, tudják hogy már azon belől vannak. Többnyire repülő Halakkal él.

72. Nem. PELLIKÁN. *Pelecanus. Pelican.*

Orra egyenes, hegye körömforma horgas, lábai teste közép pontján. Mind a' 4. ujjai úszótalpú.

* Fűrész, vagy Fogas orruk.

- a. Faj. Bassáni P. Skócziai P. *P. Bassanus.* die Schottische Gans.

Farka ékszabású, teste fejr, orra és első evezői feketék, képe kék.

Északon Európában és Amériában, kivált egy Scotiai Bási nevű szigetben Edenburg mellett, honnan Nevét is vette. Itt nyárban a' Heringek seregére leselkedik, valamint ellenben télben Portugallia körül, és Barbariában a' Sardellákra. Ezen Scotiai Szigetben temérdek tojásit, és tsirkéit megeszik, életkenek iszonyú veszedelmével leszedvén a' darabos kösziklákról. Felhő módon repülnek, és nagyon kiáltoznak. Egy Lúd nagyságú.

** Fogatlan Orruk.

2. Faj. Gödény P. *Onocrotalus.* die Kropfgans, der Pelican.

Fejér, torca zatskós.

A' régi Világnak melegebb vidékein, de Új Hollandiában is. Görög neve az ő számár forma szavától vagon. Nagyobb egy Hattyúnál, orra hosszú, széle veres, és begyzatskója, melly alsó orrkávája alatt függ, úgy kifeszülhet, hogy 30. font víz belé fér. A' mesés Rege a' *Pellikánról*, hogy tsirkéit maga tulajdon vérével táplálná; azon módból eredett, melly

melly szerént ez az állat a' vizektől gyakran távol költvén, veres zatskójában tsirkéinek vizet, és apró halakat viszen, alsó orrkávájával azt felnyomja, és begyéből úgy éteti, és itatja tsirkéit.

3. Faj. Kesely P. *P. Aquilus.* die Fregatte, Fregatvogel. Farka ollós, teste fekete, orra veres, szemkörnyöke fekete, hasa és feje fejr.

Leginkább a' Napfordítók között. Német neve az ilyen nevű gyors evezőhajóktól vagon, mivel néha 300. mértföldet is repül a' tenger felett, a' nélkül, hogy megnyúgodnék. Egy Tyúk nagyságú, de szárnya igen nagy, kiterjesztve 14. lábnyi. Magas repülésében könnyen meglátja a' repülő halakat, és letsap reájok.

4. Faj. Kormorán. *P. Carbo.* die Scharbe, Kormoran.

Farka kerekített, teste fekete, feje majd búbos.

Az egész Északi Világban. Teste fekete mint a' holt szén. A' Chinaiak halászásra tanítják, örvöt vagy gyűrűt tévén a' nyakára, hogy a' fogott prédát el ne nyelhessék, hanem a' Hajóba vigyék.

B. Fogatlan Orruk.

73. Nem. HOJSZA. Szélvészmadár. *Procellaria.* Sturmvogel.

Orra öszvenyomúltatska, orrkávái egyenlők, a' felsőnek hegye horgas, az alsónak öszvenyomúlt tsatornás. Lábain hátul csak köröm van, ujj nélkül.

1. Faj. Tengeri H. *P. pelagica.* Ungewittervogel.

Fekete, fartsikája fejr.

Mind az Északi, mind a' Déli Tengeren. Leginkább a' sík Tengeren lakik, távol a' száraztól a' köszirtokon, és a' Hajósok, mint érkezendő szélvész jelet úgy nézik azt, mikor ez onnét eltávozik, és a' hajó után futkos. Megjelenik a' Balatonon is M. Országban késő tavasszal, és ősszel idején elmegy. Fél, vagy legfellyebb egy órával, a' szél, és háború előtt öszveszedi magát, felrepül magossan a' levegőbe, nagy kiáltozással elmegy, és oda van mind addig, míg az megtsendesedett. Igen sok zsírja van, és a' Fero lakossai méts gyanánt élnek vele, a' béli

tsak

tsak keresztül húzván a' testén, és meggyújtván, a' láng a' zsírtól, mélyet szüntelen magához húz, so. káig eltart. Eggy Fetskényi.

74. Nem. DIOMÉD. *Diomedea. Penguin, Rinnenschnabel.*

Orra egyenes, felső orrkávájának hegye horgas, az alsó tsonka.

1. Faj. Repülő D. *D. Exulans. der Albatros.*

Fejér; háta és szárnyai fekete lineások, lábai veresek, evezői feketék, farka őszin, kerek.

Tulajdon hazája úgy látszik, hogy Dél, és Észak, a' Napfordítókon kívül. Eggy Hattyú nagyságú, de kiterjedett szárnyainak szélessége közel 11. láb. Mint egy 500. mértföldnyire távol repül valamelly száraztól, de ritkán fellyebb 10. 20. lábnyinál, a' tenger felületén repülő halakat kapkodván.

75. Nem. KARAKATNA. *Colymbus. Taucher.*

Orra fogatlan, egyenes, hegyes, lábai nyügsők, (nagyon hátra lévőek). A' Karakatnák nem járhatnak, de a' vízen serényen futnak, és derekason buknak, rövid farkú

* *Lábai 3. Ujjúk.*

Ezen első osztálybeliek leginkább tengeri lakosok, felső orrkávájoknak hegye valamennyire meghajlott.

1. Faj. Grönlandiai K. *C. grylle. die Grönländische Taube.*

Teste fekete, szárnyfedezői fejelek.

Az Északi vidékeken, különbsége a' Nem, Idő, Esztendő része, és Ég tájéka szerint sokféle. Torka, és lábai veresek.

2. Faj. Troil. *C. Troile. die Lumer, Taucherhuhn.*

Teste fekete, melyje és hasa feje, másod rendű evezőinek hegye feje.

Az Északi föld Tenger partjain. 17. hüvelyknyi hosszú. Torka sárga. Eggy jó nagyot tojik.

** *Lábai négy ujjúk, úszótalpúk.*

Költések idején az édes Vizekben élnek, az Északi tókra is elmennek. Felső orrkávájok hosszabb.

3. Faj. Északi K. *C. Aroticus. Polarente.*

Feje ősz, nyaka alól fekete violaszín, feje vonása szakadatlan.

Az Északi föld Tengeréin, és Tavain. 2. lábnyi. Eső előtt nyughatatlan, és kiáltozó. Bőréből Sipkákat és melyre valókat készítenek.

*** *Lábai 4. ujjúk, Karéjosok.*

Farkatlanok, szárnyok rövid, lábaik öszvenyomúttak, gyakrabban az Európai édes vizekben.

4. Faj. Vötsök. *C. auritus.*

Feje fekete, fülei búbosok, rozsdaszínük.

Északi Európának és Sibiériának tavain. A' nád között úszkálható fészket rak. Szemszivárványja és gyepelője veres, orra töve vereslő; mindenik szeme megett egy nagy tsomó toll feláll füle gyanánt, a' nősténynek kissébb. Teste felül setétes, alól feje; első rendű evezői homályosok, a' más rendűek fejelek. Nagy bűvársága miatt meglőni nehéz. Nálunk sokan megesszik, mások megvetik.

5. Faj. Bűvárkodó K. *C. Urinator. der Urtaucher.*

Feje síma, alsó szemhéjja sárga, szárnyainak feje foltja.

Déli Európában, kivált böven a' Genevai tón. Bőből szép, és drága toll Karmantyúkat készítenek.

76. Nem. TSÜLLÖ. SIRÁLY. *Larus. Möwe.*

Orra fogatlan, kés forma, hegye majd horgas, alsó orrkávája a' hegye alatt púpos, orrlyukai kartsú, előfelé szélesebbek, orrkávájok közepén lévőek.

A' Tsüllök könnyű testük, hosszú szárnyú, Nyelvek kevésbé hasadt, lábai rövidek, térdeken felül mezfetelenek, hátsó ujjok kitsiny. A'

fiatalok míg meg nem vedlenek első esztendőben mind szürkék. Télben tsupa fejérek, néha 3-dik esztendejéig foltosok, azért nehéz őket meghatározni. Úszásra nem igen alkalmasok, inkább futnak, szüntelen a' víz felett lebegnek, az apró halatskákra nyíl módra letsapnak, se-regestül repdesnek, és erős kiáltást tesznek.

1. Faj. Háromujjú Ts. *L. Trydactylus*. die Wintermöwe.

Fejéreslő, háta szürke, kormányjainak hegyei, a' szélsőn kívül feketék, lábai 3 ujjú.

Északi Európában, és Asiában a' nedves réteken, tókon, és Folyóvizek körül. Háta szürke, szárnyai fekete vonású, hasa feje. Egy Gerlicze nagyságú, kiáltozó. Halakkal él. Vagnak különféle hasonfajai, nevezetesen a' mellynek nyaktsigája tollainak hegye fekete vonású, szárnyfedezőinek hegyei feketék.

77. Nem. HALÁSZMADÁR *Sterna*. Meerschwalbe.

Orra fogatlan, árforma egyenesetské, hegyes, öszvenyomúltatska. Orrlyukai kartsúk, orrok tövén lévő.

A' Halászmadarak leginkább Tenger lakosi halakkal élnek. Farkok villás, szárnyok igen hosszú, hátulsó ujjok kitsiny. Nyelvek kartsú, hegyes. Életek módja, kiáltozások, a' Tsüllökéhez hasonló.

1. Faj. Bangó H. *St. folida*. die Noddy, die Fiere Meerschwalbe.

Teste fekete, homloka fejéreslő, szemöldökei feketék. Minden tengereken a' Napfordítók között. Neve igyetlenségétől vagon, melly szerént kézzel engedi magát megfogni. Egy Szarka nagyságú, 15. hüvelyknyi. Kiáltozó. Lábai, és orra feketék.

2. Faj. Európai H. Tengerifetske. *St. Hirundo*. die Seeschwalbe, Europäische Meerschwalbe.

Farka ollós, két szélső kormányjainak fele feje, fele fekete.

Az egész Északi földön. Orra és lábai veresek. A' Hím és Jércze elválhatatlan hívtársak. 14. és több hüvelyknyi. Nyárban még inkább Északra takarodnak. Van Hasonfajok, fekete lábakkal, és tsupa feje szélső kormányokkal.

Jegyz. Vagnak nem Villás farkú, mint *S. obscura*, és külön ujjú, mint *S. naevia*, & *fisfipes*.

3. Faj. Krits, Kirits. *Sterna torquata*.

Teste felső része, fejetetejével együtt homályos hamuszín; alól feje. Nyaka alatt fekete örv.

Ezt a' jeles vándor Madarkat, melly Nyárban a' mi réteinket és tavainkat megkeresi, jegybélyegei az *St. Hirundo*, és *St. fisfipes*-hez közelítetik: de egész leírása, és kivált nyaka örvé, ötét mindeniktől észrevehetőképpen megkülönböztetik, melly is ez: Orra hajlottatska, hegye fekete, a' töve veres. Nyelve kartsú. Nyaka örvé hasonlít a' Gerliczéjéhez, melly szeméig felhat. Szárnyai igen hosszúak. Farka kevésbé ollós. Lábai veresetské, külön ujjú; hátulsó ujjja kitsiny, körmei feketék. Hossza 10. hüvelyknyi. A' szava kr, kr! a' honnan a' Neve *Krits*, noha némelyek *Sirdlynak* is mondják, ée.

78. Nem. GÓLICZ. *Rhynchops*. der Verkehrtchnabel, Wasserscheerer.

Orra egyenes, felső orrkávája sokkal rövidebb, az alsónak hegye tsonka.

1. Faj. Fekete G. *R. nigra*. der schwarze Wasserscheerer. Feketéllő, alól feje, orra töve veres.

Északi Amérikában. Felső orrkávája rövidebb, mint az alsó, és ez amabba úgy jár, majd mint egy bétsapott Bitska. Reptében a' víz felületét hasítja, és a' Víziállatokat alsó orrkávájába szedi.

79. Nem. ALKA. *Alca*. der Papageytaucher.

Orra fogatlan, rövid, öszvenyomott, domború, keresztül barázdás, alsó orrkávája töve előtt púpos.

Többnyire vízben laknak, a' szárazon felgyenesedve járnak, mivel lábok testeknek végén vagon.

1. Faj. Északi A. *A. arctica.* der Papageytaucher, See-papagey, der Puffin.

Orra öszvenyomúlt, kétélű, 4. barázdás, szemkörnyéke és Vakszeme feje, felső szemhéjja szúrós.

A' Tengerparton az Északi földön seregestül. A' Tengerinyúlak lyukaiba rak fészket, vagy maga magának hasonló föld alatt való megvét váj. A' hátán alszik. Fejér és fekete; fekete nyakravalóval. Orra nagy, hegye hajlott. Nagyobb egy Galambnál. Tolla szép, és puha, mellyet az Aider tollal egybe elegyítenek.

2. Faj. Torda. *A. Torda.* der Nif, der Klub-Nif.

Orra barázdája 4, az orrától a' szeméig mindenselől feje Linea.

Az Északi Tengereken. Eggyet eggyet tojnak, a' Kösziklák hasadékiba sok száz fészkekbe, mellyet osztán közönségesen seregestül költenek ki, eggy közülök örálló lévén.

30. Nem. REPTLEN. *Aptenodytes.* Fettingauß, Pengwin.

Orra síma, öszvenyomúltatska, egyenes, kós forma; felső orrkávája hosszára rézsúlt barázdás, az alsónak hegye tsonka. Szárnyai hal-szárny formák, evezők nélkül.

Forster Orvos Doctor Úr ezen Nemi Név alá foglalt vala igen alkalmatosan, némelly eddig más Nemek alatt elszórt Pengvin fajokat; de a' mellyek azolta 11. Fajokra szaporodtanak. Az ő síma fényes, puha, vizet be nem vevő tolok, tsupasz, tompa, rövid tollú, kitsiny szárnyok, a' fonterányon túl lévő lábaik miatt, repülésre alkalmatlan vóltok, a' szárazon egyenes, majd felemelkedett járások, ée. ezen állatoknak igen különös tekintetet adnak, mellyek kivált költéskor nagy sereggel talátnak, a' Déli Tengernek magános szigetein, főképpen Feuerland körül. Állva költenek.

1. Faj. Patagóni R. *A. Patagonica.* die Magellansche Gans.

Orra, és lábai feketék, füle töve foltja aranyzín.

A' Magellani Tenger szorúlaton Déli Georgiában, és Új Gvineában. A' legnagyobb, és kövérebb Faj, 3. lábánál nagyobb. Húsa nem kedvetlen.

2. Faj. Magellani R. *A. Magellanica.*

Orra fekete, lábai veressek, feje vonása kettő, eggy a' szeme körül, másik a' melyjén.

Ez is a' Magellani föld Tengerein, Feuerland körül, Falkland, ée. szigetekben. Húsa ennek is megehető.

